

EUROPA ŚRODKOWO-WSCHODNIA WOBEC GLOBALNYCH TRENDÓW: *gospodarka, społeczeństwo i biznes*

RAPORT SZKOŁY GŁÓWNEJ HANDLOWEJ W WARSZAWIE

Central and Eastern Europe in the Face of Global Trends: Economy, Society and Business

It is my pleasure to present you the second edition of the report of SGH Warsaw School of Economics entitled *Central and Eastern Europe in the Face of Global Trends: Economy, Society and Business*, prepared especially for the 29th Economic Forum in Krynica. Last year's edition, *Economic Challenges Facing Central and Eastern Europe*, was appreciated by the readers, so we decided to continue productive cooperation with the organisers of the Economic Forum. This time we have prepared a publication tackling the issue of global trends and the way they affect the economy, business and society in our region.

The report comprises twelve chapters, each dealing with a different issue. The first chapter focuses on the matters of wealth in countries of Central and Eastern Europe, the second one analyses currently observed changes in our transport-related needs. As regards the climate change, literally the hottest problem discussed in the third chapter is the development of regional eco-innovations. SGH experts also provide a scientific insight into the elderly care systems in the face of ageing societies. In this year's report we continue to analyse trends concerning optimisation and tightening of

tax systems and look closely at the changes on the labour market. Our experts have also dealt with the issues of counteracting exclusion in some areas (investment) and CSR best practices on stock exchanges of the Central and Eastern Europe. An important topic is still innovative digitisation of the economy, including the role of big data. One of the matters traditionally important for the region is the analysis of the potential of agriculture, also in the context of exports. The last chapter of the report covers a regional review of start-up support systems.

Hundreds of valuable discussions on significant economic and social matters will be held during the Economic Forum in Krynica. I am proud and happy that the scientists from SGH Warsaw School of Economics will have the opportunity to share their professional views and opinions with other Forum participants. All the time during the event we will be available in the special SGH Zone, to which I cordially invite you.

**MAREK ROCKI, PH.D, PROFESSOR OF SGH
RECTOR OF THE SGH WARSAW SCHOOL OF ECONOMICS**

Центральная и Восточная Европа перед лицом глобальных тенденций: экономика, общество и бизнес

С большим удовольствием представляю Вам второй выпуск Отчета SGH Варшавского университета экономики под заглавием «Центральная и Восточная Европа перед лицом глобальных тенденций: экономика, общество и бизнес», подготовленного специально для XXIX Экономического форума в Крынице. Предыдущий выпуск отчета под заглавием «Экономические вызовы для Центральной и Восточной Европы» вызвал большой интерес среди читателей, поэтому мы решили продолжать плодотворное сотрудничество с организаторами Экономического форума и в этом году подготовили публикацию, исходной точкой которой стали глобальные тренды и то, каким образом они воздействуют на экономику, бизнес и общество в странах нашего региона.

Отчет содержит двенадцать глав, каждая из которых посвящена отдельному вопросу. В первой главе эксперты SGH обсуждают вопросы богатства стран Центральной и Восточной Европы, во второй анализируют изменения в области наблюдавших потребностей населения в транспорте. В связи с изменениями климата, буквально жгучей проблемой, обсуждаемой в третьей части отчета, является развитие региональных эко-инноваций. Пытаемся также посмотреть с научной точки зрения на системы ухода за пожилыми людьми

в условиях старения населения. В этом году в нашем отчете продолжаем анализ тенденций по оптимизации и уплотнению налоговых систем и присматриваемся к изменениям рынка труда. Наши эксперты также занялись оценкой противодействия исключению в некоторых областях (инвестиции) и лучших практик КСО на биржах стран Центральной и Восточной Европы. Важной темой остается также инновационная цифровизация экономики, в том числе роль анализа данных (*big data*). Одним из значительных для региона вопросов не перестает быть анализ потенциала сельского хозяйства, также с точки зрения экспорта. Последняя глава отчета содержит региональный обзор систем поддержки стартапов.

Во время Экономического форума в Крынице состоятся сотни существенных бесед на важные экономические и общественные темы. Я рад, что в очередной раз ученые из SGH будут иметь возможность обменяться профессиональными взглядами с остальными участниками Форума. На протяжении всего мероприятия мы будем в Вашем распоряжении в специально подготовленной в этом году Зоне SGH, в которую Вас сердечно приглашаем.

**ХАБИЛИТИРОВАННЫЙ ДОКТОР МАРЕК РОЦКИ, ПРОФЕССОР SGH
РЕКТОР SGH ВАРШАВСКОГО УНИВЕРСИТЕТА ЭКОНОМИКИ.**

Europa Środkowo-Wschodnia wobec globalnych trendów: gospodarka, społeczeństwo i biznes

Wielką przyjemnością oddajemy w Państwa ręce drugą edycję raportu Szkoły Głównej Handlowej w Warszawie pt. *Europa Środkowo-Wschodnia wobec globalnych trendów: gospodarka, społeczeństwo i biznes*, przygotowanego specjalnie na XXIX Forum Ekonomiczne w Krynicy. Ubiegłyroczna edycja pt. *Wyzwania ekonomiczne dla Europy Środkowo-Wschodniej* spotkała się z ogromnym zainteresowaniem i odzewem ze strony czytelników – dlatego postanowiliśmy kontynuować owocną współpracę z organizatorami Forum Ekonomicznego i tym razem przygotowaliśmy publikację, której punktem wyjścia są globalne trendy oraz to, w jaki sposób wpływają one na gospodarkę, biznes i społeczeństwo w krajach naszego regionu.

Raport został podzielony na dwanaście rozdziałów, każdy poświęcony osobnemu zagadnieniu. W pierwszym eksperci SGH koncentrują się na kwestiach zamożności krajów Europy Środkowo-Wschodniej, w drugim analizują zmiany naszych potrzeb transportowych, jakie obecnie obserwujemy. Ze względu na zmiany klimatu dosłownie palącym problemem, omawianym w trzeciej części rapportu, jest rozwój regionalnych innowacji ekologicznych. Nie uciekamy także od badawczego spojrzenia na systemy opieki osób starszych w sytuacji starzenia się społeczeństw. W tegorocznym raporcie kontynuujemy analizy trendów w optymalizacji i uszczelnianiu systemów podatkowych, a także przyglądamy się zmianom rynku pracy. Nasi eksperci

zajęli się również oceną walki z wykluczeniem w niektórych obszarach (inwestycje) oraz dobrych praktyk CSR na giełdach państwowych wartościowych państw Europy Środkowo-Wschodniej. Ważnym tematem nie przestaje być także innowacyjna cyfryzacja gospodarki, w tym rola analizy danych (*big data*). Wśród tradycyjnie istotnych dla regionu tematów jest analiza potencjału rolnictwa, w tym eksportowego. Ostatni rozdział raportu przynosi regionalny przegląd systemów wsparcia start-upów.

Podczas Forum Ekonomicznego w Krynicy czekają nas setki merytorycznych dyskusji na najważniejsze tematy gospodarcze i społeczne. Z radością przyjmuję fakt, że po raz kolejny naukowcy z SGH wymienią się z pozostałymi uczestnikami Forum fachowymi opiniemi. Przez cały czas trwania wydarzenia będziemy do dyspozycji w specjalnie w tym roku przygotowanej Strefie SGH, do której serdecznie Państwa zapraszam.

DR HAB. MAREK ROCKI, PROF. SGH
REKTOR SZKOŁY GŁÓWNEJ HANDLOWEJ W WARSZAWIE

A handwritten signature in black ink, appearing to read "J. Rocki".

SGH

Szkoła Główna Handlowa w Warszawie to innowacyjna uczelnia ekonomiczna, rozwijająca twórczy potencjał intelektualny i kształcąca liderów w odpowiedzi na wyzwania przyszłości. Jest znaczącym na świecie ośrodkiem badań naukowych, nowych idei i inicjatyw kreatywnych przez wspólnotę akademicką, absolwentów, a także przedstawicieli biznesu, organizacji społecznych i administracji publicznej. SGH, będąc niezależną i wrażliwą społecznie uczelnią, kształtuje obywatelskie oraz etyczne postawy przez swoją działalność dydaktyczną, badawczą i opiniotwórczą.

SGH jest jedną z najciśniej współpracujących z biznesem uczelni w Polsce. Od początku lat 90. pracujemy razem, bo dobre kształcenie na kierunkach ekonomicznych, oprócz przekazywania aktualnej wiedzy, musi się opierać na zastosowaniach: praktyce gospodarczej i publicznej. Przedsiębiorcy, akademicy i studenci osiągają wspólne korzyści z kształtowania najbardziej kompetencyjnych osób do samodzielnego i zespołowej aktywności zawodowej.

Uczelnia – jako wiodący ośrodek kompetencji z zakresu ekonomii, analizy danych i prawa gospodarczego – realizuje badania i opracowuje eksperckie na zamówienie przedsiębiorstw, instytucji publicznych i jednostek samorządu terytorialnego.

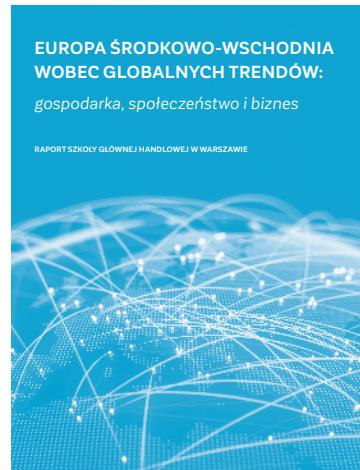

INSTYTUT WSCHODNI

Instytut Wschodni (pełna nazwa Fundacja Instytut Studiów Wschodnich) jest niezależną pozarządową organizacją, której główną misją jest wzmacnianie dialogu między państwami Europy.

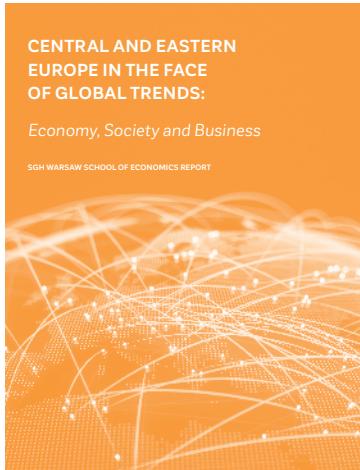
Główym przedsięwzięciem Instytutu jest organizowane od lat 90. **Forum Ekonomiczne w Krynicy**, które stanowi platformę bezstronnej debaty poświęconej najważniejszym zagadnieniom politycznym, gospodarczym, kulturalnym i społecznym.

Forum Ekonomiczne w ciągu ostatniego kwartetu stało się jednym z największych, kompleksowych i prestiżowych wydarzeń gospodarczych w Europie Środkowo-Wschodniej. Co roku Forum Ekonomiczne gości wysokiej rangi przedstawicieli sceny politycznej i gospodarczej, ekspertów, przedstawicieli organizacji pozarządowych oraz mediów z Europy Środkowo-Wschodniej, Europy Zachodniej, Azji i USA.

RAPORT SZKOŁY GŁÓWNEJ HANDLOWEJ W WARSZAWIE

- 8 Wyrównywanie luki w poziomie zamożności między Europą Środkowo-Wschodnią a Europą Zachodnią
- 10 Koniunktura gospodarcza i bankowa w Europie Środkowo-Wschodniej
- 12 Strategie rozwoju obsługi mobilności w Europie Środkowo-Wschodniej na tle globalnych wyzwań
- 14 Ekologia (ekoinnovacje) w krajach Europy Środkowo-Wschodniej na tle globalnych wyzwań
- 16 Stan zdrowia i otrzymywanie opieki wśród osób starszych w krajach Europy Środkowo-Wschodniej
- 17 Rola cyfryzacji i nowoczesnych technologii w podnoszeniu innowacyjności krajów Europy Środkowo-Wschodniej
- 18 Aktualne trendy w optymalizacji i uszczelnieniu systemów podatkowych w krajach Europy Środkowo-Wschodniej
- 20 Rynki pracy w krajach Europy Środkowo-Wschodniej wobec globalnych wyzwań
- 22 Dobre praktyki giełd państw Europy Środkowo-Wschodniej w zakresie rozwoju infrastruktury instytucjonalnej stymulującej społeczną odpowiedzialność biznesu spółek publicznych
- 24 Inwestycje jako metoda walki z wybranymi rodzajami wykluczenia w regionach i państwach Europy Środkowo-Wschodniej
- 26 System wsparcia start-upów w krajach Europy Środkowo-Wschodniej
- 28 Potencjał rolnictwa Europy Środkowo-Wschodniej wobec wyzwań globalnych

SGH WARSAW SCHOOL OF ECONOMICS REPORT

- 50 Eliminating wealth gap between Central and Eastern Europe and Western Europe
- 52 Condition of the economy and banking sector in the Central and Eastern Europe
- 54 Strategies of development of mobility service in Central and Eastern Europe against the background of global challenges
- 56 Ecology (eco-innovations) in Central and Eastern Europe in the face of global challenges
- 58 Health Condition and provision of care for the elderly in Central and Eastern Europe
- 59 The role of digitisation and modern technologies in raising innovativeness of the Central and Eastern Europe countries
- 60 Current trends in optimisation and tightening tax systems in Central and Eastern Europe
- 62 Labour markets in Central and Eastern Europe in the face of global challenges
- 64 Best practices of stock exchanges of the Central and Eastern Europe in respect of institutional infrastructure stimulating corporate social responsibility of publicly listed companies
- 66 Capital outlays as a method of counteracting certain types of exclusion in the regions and countries of Central and Eastern Europe
- 68 System of support for start-ups in the Central and Eastern Europe
- 70 The potential of agriculture in Central and Eastern Europe in the face of global challenges

ОТЧЕТ SGH ВАРШАВСКОГО УНИВЕРСИТЕТА ЭКОНОМИКИ

- 52 Ликвидация разрыва в уровне благосостояния между Центральной и Восточной Европой и Западной Европой
- 54 Экономическая ситуация и конъюнктура банковского рынка в Центральной и Восточной Европе
- 56 Стратегии развития обслуживания мобильности в Центральной и Восточной Европе на фоне глобальных вызовов
- 58 Экология (эко-инновации) в странах Центральной и Восточной Европы на фоне глобальных вызовов
- 60 Состояние здоровья и получение услуг по уходу за пожилыми людьми в странах Центральной и Восточной Европы
- 61 Роль оцифровки и современных технологий в повышении инновационности стран Центральной и Восточной Европы
- 62 Текущие тенденции в области оптимизации и уплотнения налоговых систем в странах Центральной и Восточной Европы
- 64 Рынки труда в странах Центральной и Восточной Европы на фоне глобальных вызовов
- 66 Лучшие практики бирж стран Центральной и Восточной Европы в области развития институциональной инфраструктуры, способствующей корпоративной социальной ответственности
- 68 Инвестиции как метод противодействия некоторым видам исключения в регионах и странах Центральной и Восточной Европы
- 70 Система поддержки стартапов в странах Центральной и Восточной Европы
- 72 Потенциал сельского хозяйства Центральной и Восточной Европы на фоне глобальных вызовов

W tym wydaniu zaprezentowane zostały streszczenia artykułów Raportu SGH: *Europa Środkowo-Wschodnia wobec globalnych trendów: gospodarka, społeczeństwo i biznes*.
Pełna wersja Raportu dostępna jest na stronie:

→ www.sgh.waw.pl/Krynica2019

This issue presents summaries of articles included in SGH Report: *Central and Eastern Europe in the Face of Global Trends: Economy, Society and Business*.

Full Report is available at

→ www.sgh.waw.pl/Krynica2019

Это издание содержит краткие изложения статей, включенных в Отчет SGH: Центральная и Восточная Европа перед лицом глобальных тенденций: экономика, общество и бизнес.

Полная версия Отчета доступна на сайте

→ www.sgh.waw.pl/Krynica2019

gazetaSGH rapport

PISMO SZKOŁY GŁÓWNEJ HANDLOWEJ W WARSZAWIE
SGH WARSAW SCHOOL OF ECONOMICS MAGAZINE
ЖУРНАЛ SGH ВАРШАВСКОГО УНИВЕРСИТЕТА ЭКОНОМИКИ

WYDANIE SPECJALNE/SPECIAL ISSUE /СПЕЦИАЛЬНОЕ ИЗДАНИЕ
KRYNICA 2019 (350). ISSN 1644-2237

ADRES REDAKCJI

EDITORIAL ADDRESS/ АДРЕС РЕДАКЦИИ
Szkoła Główna Handlowa w Warszawie
al. Niepodległości 162
02-554 Warszawa
gazeta@sgh.waw.pl
www.sgh.waw.pl/gazeta

REDAKTOR NACZELNY

EDITOR-IN-CHIEF/ ГЛАВНЫЙ РЕДАКТОР
Jan Andrzej Nicaf

REDAKTOR NAUKOWY RAPORTU SGH
SGH REPORT SCIENTIFIC EDITOR/
НАУЧНЫЙ РЕДАКТОР ОТЧЕТА SGH
Mariusz Strojny

KOMITET REDAKCYJNY RAPORTU SGH
SGH REPORT EDITORIAL COMMITTEE/
РЕДАКЦИОННЫЙ КОМИТЕТ ОТЧЕТА SGH
Hanna Godlewsko-Majkowska
Piotr Wachowiak
Mariusz Strojny
Bartosz Majewski

WSPÓŁPRACA WYDAWNICZA
EDITING COOPERATION/ СОТРУДНИКИ
Piotr Karwowski
Andrzej Jaszczyk
Monika Sobieska

KOREKTA/ PROOF READING/ КОРРЕКТУРА

Danuta Dąbrowska (język polski/the Polish language/польский язык)
Anna Majewska (język angielski/the English language/английский язык)
Anna Majewska (język rosyjski/the Russian language/русский язык)

TEJMACEZENIE/ TRANSLATION/ ПЕРЕВОД

Anna Majewska (język angielski/the English language/английский язык)
Anna Majewska (język rosyjski/the Russian language/русский язык)

PROJEKT GRAFICZNY I SKŁAD GRAPHIC DESIGN AND TYPESETTING/ ГРАФИЧЕСКИЙ ДИЗАЙН И НАБОР

RZECZYOBRAZKOWE

FOTO/ PHOTO CREDITS/ ФОТО
iStockphoto LP (okładka/cover/обложка),
Archiwum SGH/SGH Photo Archive

DRUK/ PRINTING/ ПЕЧАТЬ

Drukarnia REMI-B, Bielsko-Biała
www.remib.eu

Publikacja została przygotowana z okazji Forum Ekonomicznego 2019 przy wsparciu finansowym firmy audytorsko-doradczej KPMG, partnera XXIX Forum Ekonomicznego w Krynicy. / Отчет подготовлен в связи с Экономическим форумом 2019 г., при финансовой поддержке аудиторско-консалтинговой компании KPMG, партнера XXIX Экономического форума в Крынице. / This publication has been prepared on the occasion of Economic Forum 2019, with financial support from KPMG, partner of 29th Krynica Economic Forum.

Dziękujemy wszystkim osobom zaangażowanym w przygotowanie Raportu SGH pt. *Europa Środkowo-Wschodnia wobec globalnych trendów: gospodarka, społeczeństwo i biznes* oraz numeru specjalnego „Gazety SGH”. / We wish to thank all persons involved in the creation of the SGH Report: *Central and Eastern Europe in the Face of Global Trends: Economy, Society and Business* as well as the special issue of “Gazeta SGH”. / Благодарим всех, участвующих в подготовке Отчета SGH «Центральная и Восточная Европа перед лицом глобальных тенденций: экономика, общество и бизнес» и специального издания «Газеты SGH».

Szczególne podziękowania kierujemy do autorów artykułów oraz pracowników Centrum Przedsiębiorczości i Transferu Technologii SGH, Oficyny Wydawniczej SGH, Działu Promocji i Rekrutacji SGH oraz Redakcji „Gazety SGH”, którzy przyczynili się do wydania tych publikacji. / We would also like to extend our gratitude to the authors of the articles and the staff of SGH: Centre for Entrepreneurship and Technology Transfer; Publishing House; Promotion and Admissions Office; and the “Gazeta SGH” editorial team for their contributions towards the issue of these publications. / Особую благодарность выражаем авторам статей и сотрудникам Центра предпринимательства и трансфера технологий SGH, Издательского дома SGH, Департамента пропаганды и набора SGH и редакционного коллектива «Газеты SGH», которые помогли при публикации отчета.

**KOMITET REDAKCYJNY RAPORTU SGH
EUROPA ŚRODKOWO-WSCHODNIA
WOBEC GLOBALNYCH TRENDÓW:
GOSPODARKA, SPOŁECZEŃSTWO I BIZNES**

**SGH REPORT EDITORIAL COMMITTEE
CENTRAL AND EASTERN EUROPE
IN THE FACE OF GLOBAL TRENDS:
ECONOMY, SOCIETY AND BUSINESS**

**РЕДАКЦИОННЫЙ КОМИТЕТ ОТЧЕТА SGH
ЦЕНТРАЛЬНАЯ И ВОСТОЧНАЯ ЕВРОПА ПЕРЕД
ЛИЦОМ ГЛОБАЛЬНЫХ ТЕНДЕНЦИЙ:
ЭКОНОМИКА, ОБЩЕСТВО И БИЗНЕС**

HANNA GODLEWSKA-MAJKOWSKA

Hanna Godlewska-Majkowska jest profesorem nauk ekonomicznych, kierownikiem Zakładu Otoczenia Biznesu w Instytucie Przedsiębiorstwa w Kolegium Nauk o Przedsiębiorstwie, profesorem zwyczajnym w Instytucie Przedsiębiorstwa SGH. Obecnie pełni funkcję prorektora ds. Współpracy z Otoczeniem w Szkole Głównej Handlowej w Warszawie.

Hanna Godlewska-Majkowska is a Professor of Economics, Head of the Business Environment Unit in the Institute of Enterprise of the Collegium of Business Administration, Full Professor in the Institute of Enterprise at SGH. Currently she holds a post of the Vice Rector for Cooperation with the Environment at SGH Warsaw School of Economics.

Ханна Годлевска-Майковска – профессор экономических наук, начальник Отделения деловой среды в Институте предпринимательской деятельности в Коллегии предпринимательства, ординарный профессор в Институте предпринимательской деятельности SGH. В настоящее время занимает должность заместителя ректора по вопросам сотрудничества с деловой средой SGH Варшавского университета экономики.

PIOTR WACHOWIAK

Piotr Wachowiak jest doktorem habilitowanym, profesorem nadzwyczajnym Szkoły Głównej Handlowej w Warszawie oraz dyrektorem Instytutu Zarządzania SGH. Obecnie pełni funkcję prorektora ds. Nauki i Zarządzania w Szkole Głównej Handlowej w Warszawie.

Piotr Wachowiak holds a post-doctoral degree and is an Associate Professor of SGH Warsaw School of Economics and the Director of the Institute of Management at SGH. Currently he holds a post of the Vice Rector for Research and Management at SGH Warsaw School of Economics.

Пётр Ваховяк – квалифицированный доктор, экстраординарный профессор SGH Варшавского университета экономики и директор Института управления SGH. В настоящее время занимает должность заместителя ректора по вопросам науки и управления SGH Варшавского университета экономики.

MARIUSZ STROJNY

Mariusz Strojny jest doktorem nauk ekonomicznych, adiunktem w Instytucie Zarządzania Wartością oraz pełnomocnikiem Rektora ds. Transferu Technologii w Szkole Głównej Handlowej w Warszawie. Jest także Partnerem w Kancelarii Patentowej Kluczewska-Strojny. Redaktor naukowy raportu SGH.

Mariusz Strojny is a Doctor of Economics, Assistant Professor in the Institute of Value Management and a Representative of the Rector for Technology Transfer at SGH Warsaw School of Economics. He is also a Partner in the Patent Office Kluczewska-Strojny. SGH Report Scientific Editor.

Мариуш Страйны – доктор экономических наук, Адъюнкт в Институте управления ценностью и уполномоченный представитель ректора по вопросам трансфера технологии SGH Варшавского университета экономики. Он также партнер в «Патентном бюро Ключевска-Страйны». Научный редактор отчета SGH.

BARTOSZ MAJEWSKI

Bartosz Majewski jest dyrektorem Centrum Przedsiębiorczości i Transferu Technologii w Szkole Głównej Handlowej w Warszawie oraz współpracownikiem Instytutu Zarządzania SGH.

Bartosz Majewski is the Director of the Centre for Entrepreneurship and Technology Transfer at SGH Warsaw School of Economics and cooperates with the Institute of Management of SGH.

Бартуш Маевски – директор Центра предпринимательства и трансфера технологии SGH Варшавского университета экономики и сотрудник Института управления SGH.

SGH

Warsaw School
of Economics

SGH shapes leaders

European Business Schools
Ranking 2018

www.sgh.waw.pl

EUROPA ŚRODKOWO-WSCHODNIA WOBEC GLOBALNYCH TRENDÓW: *gospodarka, społeczeństwo i biznes*

RAPORT SZKOŁY GŁÓWNEJ HANDLOWEJ W WARSZAWIE

Wyrównywanie luki w poziomie zamożności między Europą Środkowo-Wschodnią a Europą Zachodnią

Średnia roczna stopa wzrostu PKB w latach 1990–2018 w Polsce była najwyższa w grupie jedenastu krajów Europy Środkowo-Wschodniej i blisko trzykrotnie wyższa niż w tzw. starych krajach Unii Europejskiej (UE15).

Polska pod względem wysokości PKB per capita całkowicie zamknęła lukę rozwojową w stosunku do Grecji w 2015 r., a pod koniec 2019 r. prawdopodobnie wyprzedzi Portugalię. Przy założeniu utrzymania się przecietych tendencji wzrostowych będzie potrzebowała 14 lat do osiągnięcia średniego poziomu dochodu na mieszkańca UE15 oraz 21 lat, aby doścignąć Niemcy.

Wоценie wzrostu gospodarczego w krajach Europy Środkowo-Wschodniej w latach 1990–2018 należy uwzględnić głębokie załamanie gospodarcze (tzw. recesję transformacyjną), które nastąpiło w efekcie uruchomienia procesu transformacji systemowej. Przedstawienie byłej gospodarki centralnie planowanej na tory gospodarki rynkowej

spowodowało w początkowym okresie transformacji skumulowany spadek poziomu produkcji i dochodu narodowego sięgający od ok. 18% w Polsce do blisko 65% na Litwie. Okres recesji transformacyjnej w krajach regionu trwał od 2 lat w Polsce do nawet 8 lat w Bułgarii.

Recesja transformacyjna spowodowała, że luka w poziomie zamożności między Europą Środkowo-Wschodnią i Europą Zachodnią w początkowych latach transformacji ustrojowej jeszcze się powiększyła. O ile w 1989 r. (tj. ostatnim roku istnienia gospodarki socjalistycznej) poziom PKB per capita licząny z uwzględnieniem parytetu siły nabywczej (PSN) stanowił w Polsce 38% średniego poziomu w krajach UE15, to w 1991 r. (kiedy zakończyła się recesja transformacyjna w naszym kraju) wskaźnik ten obniżył się do 32%. Warto też w tym kontekście dodać, że przed rozpoczęciem transformacji Polska należała do najslabiej rozwiniętych gospodarczo krajów w grupie ESW11 i pod względem wysokości PKB na mieszkańca wg PSN wyprzedzała tylko Rumunię.

Tabela pokazuje przebieg trajektorii wzrostu gospodarczego w 11 krajach ESW na tle Europy Zachodniej (średniej dla UE15), z uwzględnieniem skutków recesji transformacyjnej. Najszybciej rosnącą gospodarką w badanej zbiorowości

Wzrost PKB w krajach Europy Środkowo-Wschodniej w latach 1990–2018

Kraj	Średnia roczna stopa wzrostu (w %)	Poziom PKB w 2018 r.		
		1989 = 100	2004 = 100	2010 = 100
Polska	3,2	246	172	131
Bułgaria	0,9	128	153	121
Chorwacja	0,4	113	116	109
Czechy	1,7	165	144	120
Estonia	2,0	178	144	135
Litwa	1,0	132	152	133
Łotwa	0,9	129	143	132
Rumunia	1,6	157	161	134
Słowacja	2,5	202	169	126
Słowenia	1,8	169	130	115
Węgry	1,6	157	126	122
UE15 ^a	1,3	147	118	112

^a Średnia ważona.

Przy obliczaniu wskaźników wzrostu o podstawie 1989 = 100 wykorzystano także historyczne dane Europejskiego Banku Odbudowy i Rozwoju (EBOiR), odwołujące się do 1989 r. Źródło: opracowanie własne SGH w Warszawie na podstawie danych Eurostat, Komisji Europejskiej oraz GUS.

była Polska. Średnia roczna stopa wzrostu PKB w naszym kraju w latach 1990–2018 wyniosła 3,2% – była najwyższa w grupie EŚW11 i blisko trzykrotnie wyższa niż w starych krajach UE15 (1,3%). Jedynym krajem transformacji, który osiągnął porównywalną dynamikę rozwojową, była Słowacja (2,5% rocznie).

W okresie po wejściu do UE PKB wzrósł w Polsce o 72% (tj. w tempie ok. 4,2% średnio rocznie). Podobnie jak w całym okresie transformacji systemowej nasz kraj zajmował pod tym względem pozycję lidera w grupie nowych krajów członkowskich UE (zbliżony wynik miała w tym czasie Słowacja – 69%). Równocześnie Polska osiągnęła też znacznie wyższe tempo wzrostu w stosunku do krajów UE15. Na podkreślenie zasługuje też fakt, że w latach 2004–2018 wszystkie kraje EŚW11 z wyjątkiem Chorwacji osiągnęły wyższą dynamikę wzrostu gospodarczego niż średnio gospodarki UE15, co było równoznaczne ze zmniejszaniem historycznej luki w poziomie zamożności w stosunku do Europy Zachodniej.

Proces realnej konwergencji przebiegał w Polsce najszybciej w stosunku m.in. do Portugalii i Grecji. W porównaniu z tym drugim krajem Polska całkowicie zamknęła lukę rozwojową w 2015 r., a w następnych latach wyprzedziła go pod względem wysokości PKB per capita. Istnieje duże prawdopodobieństwo, że scenariusz ten powtórzy się w najbliższych latach

w odniesieniu do Portugalii. Scenariusz taki uwiarygodnia m.in. najnowsza prognoza MFW, z której wynika, że pod względem tak mierzonego poziomu zamożności Polska wyprzedzi Portugalię już pod koniec 2019 r.

Prognozy domykania luki dochodowej dla Polski są optymistyczne. Przy założeniu utrzymania się przeciętnych tendencji wzrostowych z okresu po wejściu do UE Polska będzie potrzebowała 14 lat (licząc od 2018 r.) do osiągnięcia średniego poziomu dochodu na mieszkańca grupy UE15. Czas ten wydłuża się do 21 lat w przypadku przyjęcia Niemiec za punkt odniesienia.

MARIUSZ PRÓCHNIAK, doktor habilitowany nauk ekonomicznych, kierownik katedry Ekonomii II Szkoły Głównej Handlowej w Warszawie oraz prodziekan Studium Licencjackiego

MARIA LISSOWSKA, doktor habilitowany nauk ekonomicznych, profesor nadzwyczajny w Zakładzie Ekonomii Rozwoju i Polityki Ekonomicznej w Szkole Głównej Handlowej w Warszawie

PIOTR MASZCZYK, doktor nauk ekonomicznych, starszy wykładowca w katedrze Ekonomii II Szkoły Głównej Handlowej w Warszawie

RYSZARD RAPACKI, profesor zwyczajny w katedrze Ekonomii II Szkoły Głównej Handlowej w Warszawie

ALEKSANDER SULEJEWICZ, doktor habilitowany nauk ekonomicznych, profesor nadzwyczajny w Katedrze Ekonomii II Szkoły Głównej Handlowej w Warszawie

SGH kształtuje liderów

Konjunktura gospodarcza i bankowa w Europie Środkowo-Wschodniej

Prognozowane przed rokiem spowolnienie aktywności gospodarczej w Europie Środkowo-Wschodniej staje się faktem. Spowolnienie jest słabo widoczne w zmianach poziomów zmiennych analizowanych w cyklu klasycznym, co może uspokajać polityków odpowiedzialnych za gospodarkę. Sektor bankowy nieznacznie lepiej postrzega ogólną sytuację gospodarczą kraju niż uwarunkowania do prowadzenia swojej własnej działalności.

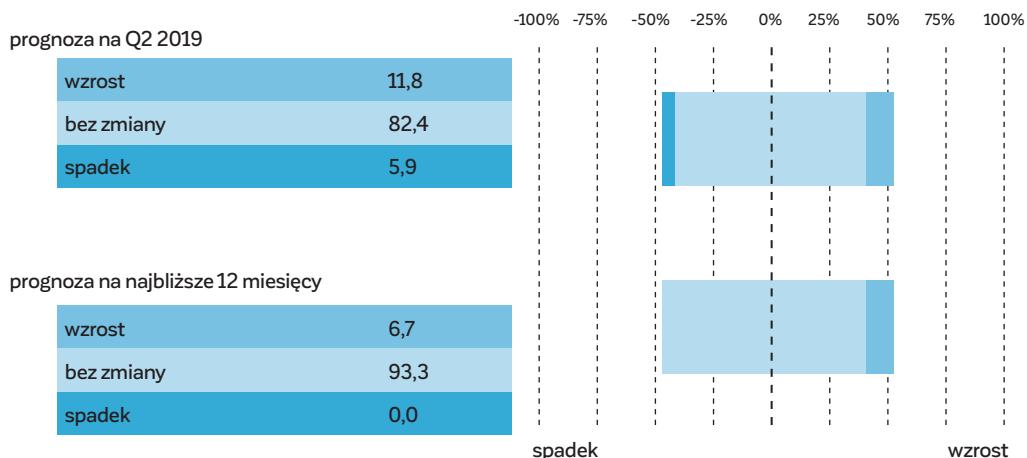
Prognozowane przed rokiem spowolnienie aktywności gospodarczej w Europie Środkowo-Wschodniej staje się faktem. Tendencje widoczne jesienią 2018 r. głównie w danych jakościowych, gromadzonych w badaniach koniunktury metodą testu, stają się widoczne także w przebiegu danych ilościowych, gromadzonych przez urzędy statystyczne. Należy jednak podkreślić, że spowolnienie jest słabo widoczne w zmianach poziomów zmiennych analizowanych w cyklu klasycznym, co może uspokajać polityków odpowiedzialnych za gospodarkę. Jest jednak faktem, iż przyrosty tych zmiennych w kolejnych miesiącach są coraz mniejsze. Wyraźne oznaki spowolnienia widoczne są w odchyleniach zmiennych od długookresowego trendu. Wartości składników cyklicznych, wyodrębnionych z nich, zarówno w Unii Europejskiej, jak i wybranych krajach Europy Środkowo-Wschodniej spadają, oznaczając,

że zmienne te przechodzą fazę spadkową w cyklu odchyleń (cyklu wzrostowym). Widoczne jest to w przebiegu wszystkich badanych zmiennych: produktu krajowego brutto, produkcji sprzedanej przemysłu przetwórczego, konsumpcji gospodarstw domowych, inwestycji, a także barometrów i wskaźników koniunktury. Analiza składników cyklicznych badanych zmiennych pozwala na wyróżnienie w ich przebiegu górnych punktów zwrotnych, oznaczających rozpoczęcie fazy spadkowej w cyklu odchyleń. Dla większości krajów jest to rok 2018. Analiza wskazuje na duże podobieństwa przebiegu wahania cyklicznych w krajach Europy Środkowo-Wschodniej i Unii Europejskiej. Barometry i wskaźniki koniunktury z wyprzedzeniem sięgającym nawet dwóch kwartałów sygnalizowały nadchodzące spowolnienie, potwierdzając użyteczność badań koniunktury w monitorowaniu aktywności gospodarczej.

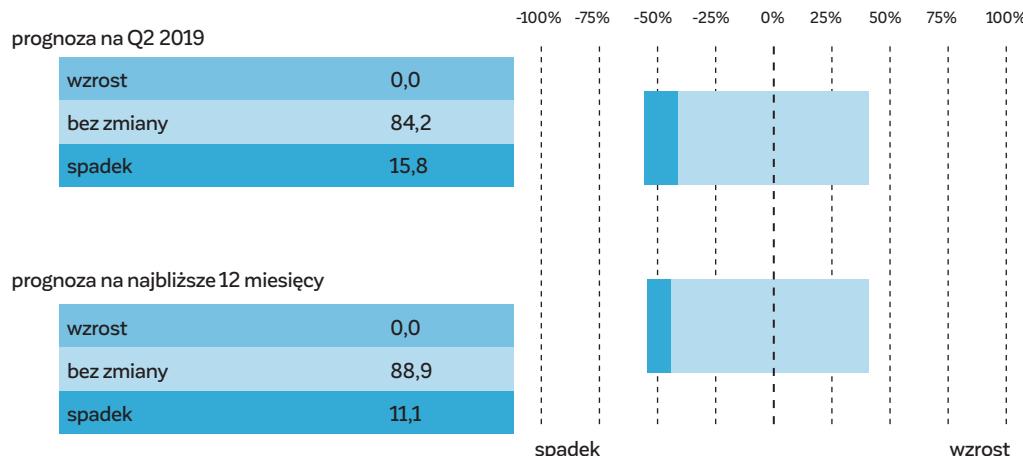
W świetle przeprowadzonej analizy widoczne są następujące zagrożenia dla wzrostu gospodarczego w tym regionie: paneuropejski charakter spowolnienia w obszarze gospodarczym UE, które przenika do poszczególnych krajów Europy Środkowo-Wschodniej, podtrzymywanie wzrostu głównie przez konsumpcję, co jest skuteczne w krótkim okresie, oraz spadek inwestycji, zwłaszcza sektora prywatnego, stanowiących źródło wzrostu produktu gospodarki w długim okresie.

Jednym z pierwszych symptomów zmian w koniunkturze może być aktywność pożyczkowa sektora przedsiębiorstw. Sektor bankowy, odpowiadając za ten proces, niejednokrotnie mógł być wykorzystywany do oceny nastrojów i możliwych

Rysunek 1. Ogólna sytuacja gospodarki polskiej niezależnie od sytuacji sektora finansowego

Rysunek 2. Ogólna sytuacja sektora finansowego na tle polskiej gospodarki

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych IRG SGH.

zmian w koniunkturze gospodarczej. W sytuacjach kryzysowych występuje sprzężenie zwrotne na styku banki–gospodarka. Kryzysy finansowe niejednokrotnie pogłębiały procesy recesywne, a spowolnienia gospodarcze skutkowały pogorszeniem się kondycji sektora bankowego. Obecnie sektor bankowy nieznacznie lepiej postrzega ogólną sytuację gospodarczą kraju niż uwarunkowania do prowadzenia własnej działalności.

Na szczególną uwagę zasługuje duża zmienność w odzciach banków co do przyszłej koniunktury. Sytuacja taka utrzymuje się od około pięciu lat. Jest to czas, w którym Unia Europejska przeprowadziła wiele reform w celu zwiększenia bezpieczeństwa i stabilności sektora bankowego, tworząc instytucje i regulacje unii bankowej. Także w Polsce, mimo wysokiego tempa rozwoju gospodarki, banki od pewnego czasu znaczco koncentrują się na powiększaniu bazy kapitałowej i podnoszeniu współczynników wypłacalności. Jest to odpowiedź na oczekiwania regulatorów.

Od IV kwartału 2008 r. większość respondentów badania koniunktury w sektorze bankowym niezmiennie przewidywała utrzymanie się obserwowanej sytuacji gospodarczej w kraju. Podobne opinie widoczne są również w przewidywaniach na II kwartał 2019 r. Odsetek respondentów spodziewających się braku jakichkolwiek zmian sytuacji gospodarczej w krótkiej perspektywie wynosi 82,4% (rysunek 1). Pozostałe banki wskazują na poprawę sytuacji gospodarczej (11,8%) lub jej pogorszenie

(5,9%). W najbliższym okresie należy się zatem spodziewać utrzymania się ścieżki wzrostu gospodarczego na podobnym do dotychczasowego poziomie. Prognozy długookresowe również wskazują na utrzymanie obecnej sytuacji (93,3% – bez zmian, 6,7% – wzrost).

Obecnie odsetek banków negatywnie oceniających sytuację sektora finansowego przewyższa udział tych, które oceniają ją pozytywnie. Odsetek respondentów przewidujących brak jakichkolwiek zmian sytuacji sektora w krótkiej perspektywie wynosi 84,2%, zaś pozostała respondenci wskazują na negatywne krótkookresowe perspektywy dla branży finansowej (rysunek 2). Przewidywania długookresowe są podobne – 88,9% respondentów wskazuje na brak zmian, podczas gdy 11,1% na pogorszenie się.

ELŻBIETA ADAMOWICZ, profesor zwyczajny, dyrektor Instytutu Rozwoju Gospodarczego w Szkole Głównej Handlowej w Warszawie

SŁAWOMIR DUDEK, doktor nauk ekonomicznych, adiunkt w Instytucie Rozwoju Gospodarczego w Szkole Głównej Handlowej w Warszawie

EWA RATUSZNY, doktor nauk ekonomicznych, adiunkt w Instytucie Rozwoju Gospodarczego w Szkole Głównej Handlowej w Warszawie

KONRAD WALCZYK, doktor nauk ekonomicznych, zastępca dyrektora w Instytucie Rozwoju Gospodarczego w Szkole Głównej Handlowej w Warszawie

STANISŁAW KLUZA, doktor nauk ekonomicznych, starszy wykładowca w Katedrze Ekonomii Ilościowej w Szkole Głównej Handlowej w Warszawie

Strategie rozwoju obsługi mobilności w Europie Środkowo-Wschodniej na tle globalnych wyzwań

Władze lokalne powinny kształtować systemy mobilności miejskiej, tak by zapewnić mieszkańcom dobry dostęp do usług publicznych, jednocześnie chroniąc publiczne budżety przed nadmiernymi wydatkami na rozbudowę dróg, zaś środowisko miejskie – przed degradacją.

W ostatnich latach coraz częściej słowo „transport” zostaje zastępowane „mobilnością”. Wynika to z chęci uwypuklenia w dotychczasowej teorii systemów transportowych dwóch kwestii. Pierwsza z nich to większy nacisk na potrzeby użytkowników systemu transportowego, związane nie tylko z chęcią przemieszczania się, lecz z bardziej fundamentalną potrzebą jak najłatwiejszego dostępu do określonych usług. Druga, to coraz wyraźniej artykułowane znaczenie niezmotoryzowanych sposobów przemieszczania się w celu zaspokajania tych potrzeb – niejako paradoksalnie, wobec coraz większej dominacji i popularności motoryzacji, ale też narastania problemów z nią związanych.

Zatem o ile rozwiązywanie problemu dojazdu do pracy lub placówki edukacyjnej w myśl klasycznych paradygmatów transportu prowadzi przede wszystkim do ułatwiania dojazdu do celu, np. przez budowę dróg, linii metra czy uruchamianie linii autobusowych, to rozwiązywanie tego samego problemu w myśl paradygmatu mobilności prowadzi do poszukiwania jak najłatwiejszego dostępu do miejsc pracy i edukacji. Po pierwsze, dąży się do ograniczenia zjawiska konieczności dojazdu na większą odległość. Może temu służyć popularyzacja rozwiązań informatyczno-telekomunikacyjnych (ICT) i coworkingowych oraz redukcja odległości dzięki odpowiedniemu planowaniu przestrzennemu (co osobom dorosłym oraz dzieciom i młodzieży zwiększa możliwość dojść pieszych i dojazdów na rowerze). Po drugie, poprzez odpowiednią lokalizację miejsc pracy i edukacji, a także lokalizację obiektów mieszkalnych wzdłuż efektywnych osi transportowych, aż po efektywne kształtowanie systemu transportowego, w tym jego infrastruktury liniowej i punktowej.

Mobilność określa łatwość dostępu do różnych celów w przestrzeni fizycznej i społecznej – zarówno dzięki odpowiedniemu rozplanowaniu generatorów podróży w przestrzeni, jak i efektywnemu ukształtowaniu systemu transportowego, z uwzględnieniem podróży niezmotoryzowanych, potrzeb osób o ograniczonej sprawności oraz konieczności zmniejszania negatywnego wpływu przemieszczania się na środowisko. Należy przy tym uwzględnić zarówno uwarunkowania związane ze swobodą wyboru,

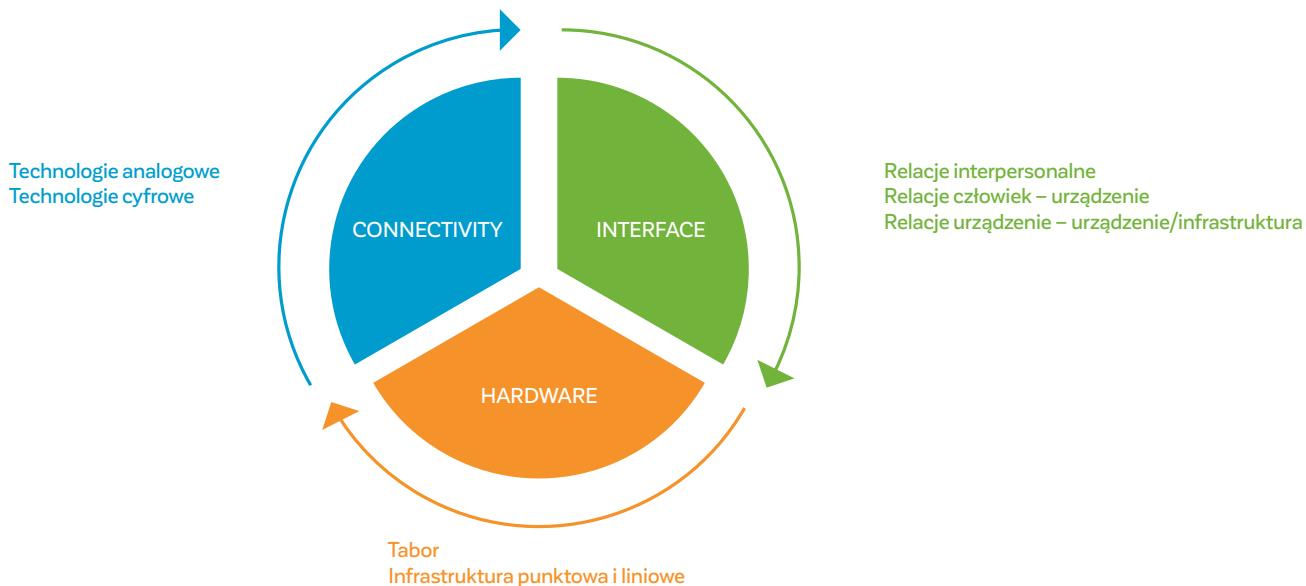
oddziaływaniem społecznym i ekonomicznym (w tym zapewnieniem dostępności do pracy, edukacji i konsumpcji), jak i wymagania ekologiczne oraz klimatyczne.

Dotychczasowe porażki rozbudowy infrastruktury prowadzą do konkluzji, że władze lokalne powinny kształtować systemy mobilności miejskiej tak, by zapewnić mieszkańcom dobry dostęp do usług publicznych, jednocześnie chroniąc publiczne budżety przed nadmiernymi wydatkami na rozbudowę dróg, zaś środowisko miejskie – przed degradacją.

Pierwsza grupa rozwiązań zapewniających realizację postulatów zrównoważonej mobilności związana jest z tzw. **zatrudnieniem popytem na transport** (*Transport Demand Management*, TDM). Do środków z tego zakresu należy m.in. projektowanie tzw. *mixed-use developments*, czyli dzielnic, ulic czy nawet budynków, które łączą w sobie różne funkcje – w tym mieszkalne, usługowe oraz miejsca pracy, a także rozwój poli-centralny, polegający na lokowaniu jak najwięcej funkcji centralnych (np. uczelni, szkół średnich) również w centrach lokalnych (dzielnicowych). W naturalny sposób zmniejsza to zapotrzebowanie na transport, jednocześnie jednak w żaden sposób nie ogranicza dostępu do usług publicznych – a wręcz go poprawia. Tego typu zagospodarowanie jest również bardzo efektywne, chociażby w kwestii ochrony przed hałasem – powierzchnie przy głównych ciągach komunikacyjnych mogą być przeznaczone na zabudowę usługową, stanowiąc swoisty ekran chroniący dalsze budynki przed hałasem. Przeciwnieństwem *mixed-used developments* są dzielnice jednofunkcyjne, które są bardzo skomplikowane do obsługi komunikacyjnej również z czysto transportowego punktu widzenia – ruch do nich jest bardzo silnie natężony w krótkim okresie czasu oraz w jednym kierunku. Powoduje to konieczność budowy drogiej infrastruktury o dużej przepustowości, która *de facto* jest w pełni wykorzystywana jedynie przez kilka godzin w ciągu doby.

Druga grupa środków zapewnienia zrównoważonej mobilności związana jest z **kreowaniem konkurencyjności transportu publicznego**. Należy podkreślić, że zależy ona przede wszystkim od częstego, niezawodnego kursowania środków transportu i zapewnienia krótkiego czasu dojazdu do celu. Te cechy najłatwiej jest ukształtować w środowisku o wysokim stopniu urbanizacji, gdzie występują relatywnie duże potoki podróżnych, a ich potrzeby utrzymują się przez prawie całą dobę i we wszystkich dniach tygodnia. Ponadto na czas dojazdu wpływa również czas dojścia z lub do przystanku. Stąd trzonem budowy atrakcyjności transportu publicznego jest tzw. *Transit Oriented Development* (TOD) – ukierunkowywanie na użytkowników transportu publicznego, m.in. poprzez lokowanie linii wydzielonego od ruchu drogowego transportu szynowego w centrum osiedli. Przykładem mogą być tutaj m.in. osiedla z lat 60., 70. i 80. XX w., powstające w całym regionie Europy

Trzy elementy systemu obsługi mobilności zgodnie z koncepcją MaaS: usieciowienie (connectivity) i interfejsy stanowiące aktywa niematerialne oraz zasoby rzeczowe (hardware) stanowiące aktywa materialne

Źródło: opracowanie własne SGH w Warszawie.

Środkowo-Wschodniej, takie jak np. berlińskie Gropiusstadt czy warszawski Ursynów.

W ostatnich latach popularność zyskuje koncepcja Mobility-as-a-Service (MaaS). Na rysunku przedstawione są trzy podstawowe elementy systemu obsługującego mobilność zgodnie z koncepcją MaaS: usieciowienie (connectivity), interfejsy oraz zasoby rzeczowe (hardware). W epoce transformacji cyfrowej powstają warunki dla objęcia siecią wszystkich uczestników systemu społeczno-gospodarczego, z których większość korzysta z urządzeń mobilnych. To powoduje, że w każdej chwili i w każdym miejscu mogą oni jednocześnie uczestniczyć w funkcjonowaniu świata realnego i świata wirtualnego. Wszelkie połączenia między tymi uczestnikami, między człowiekiem a instalacją o stałej lokalizacji oraz urządzeniem mobilnym, w tym środkiem transportu o charakterze „usieciowionego samochodu” (*connected car*), a także między urządzeniami

mobilnymi i instalacjami (V2X), stanowią formę interfejsów. Ich funkcjonowanie determinuje jakość i ilość aktywów niematerialnych (*intangible assets*). Procesy przemieszczania się (gdy osoba występuje w aktywnej roli prosumenta usług mobilnych) oraz przemieszczania (gdy osoba występuje w pasywnej roli konsumenta usług mobilnych) odbywają się w świecie realnym, który tworzą aktywa materialne (*tangible assets*).

IZABELA GRABOWSKA, doktor nauk ekonomicznych, adiunkt w Zakładzie Demografii Szkoły Głównej Handlowej w Warszawie

MAGDALENA KACHNIEWSKA, doktor habilitowany nauk ekonomicznych, profesor w Katedrze Turystyki Szkoły Głównej Handlowej w Warszawie

WOJCIECH PAPROCKI, profesor zwyczajny, dyrektor Instytutu Infrastruktury Transportu i Mobilności Szkoły Głównej Handlowej w Warszawie

MICHał WOLAŃSKI, doktor nauk ekonomicznych, adiunkt w Katedrze Badań nad Infrastrukturą i Mobilnością Szkoły Głównej Handlowej w Warszawie

PISMO SZKOŁY GŁÓWNEJ HANDLOWEJ W WARSZAWIE

⬇️ POBIERZ PDF: www.sgh.waw.pl/gazeta

⬇️ CZYTAJ ONLINE: www.issuu.com/GazetaSGH

✉️ NAPISZ DO NAS: gazeta@sgh.waw.pl

Ekologia (ekoinnowacje) w krajach Europy Środkowo-Wschodniej na tle globalnych wyzwań

Większość państw Europy Środkowo-Wschodniej, szczególnie państwa członkowie Unii Europejskiej, w swojej polityce publicznej uwzględniają konieczność rozwoju ekoinnowacji mających na celu ochronę klimatu.

Zmiany klimatu są obecnie najważniejszym zagrożeniem ekologicznym dla ludzkości. Wzrastający poziom emisji CO₂ – mimo podejmowanych od lat wysiłków międzynarodowych zmierzających do ograniczenia emisji i tym samym powstrzymania zmian klimatu i dewastujących ich efektów zarówno dla stabilności stosunków między państwami, rozwoju gospodarczego, jak również dla poziomu życia mieszkańców Ziemi – powoduje konieczność wzmożonych poszukiwań technologii zeroemisyjnych.

W analizowanej grupie państw widoczne jest zróżnicowanie instytucjonalne w zakresie wspierania ekoinnowacji. Czynnikiem podziału jest przynależność do Unii Europejskiej. W grupie państw członkowskich system instytucji i wsparcia ekoinnowacji ukierunkowany na poszukiwanie technologii w zakresie pozyskiwania energii, efektywności energetycznej i zeroemisyjnego transportu jest najbardziej rozbudowany. W Bułgarii realizowany jest plan rozwoju technologii *The Innovation Strategy for Smart Specialisation* (na lata 2014–2020). Również jest realizowany program *Enhancing the energy efficiency in large enterprises* finansowany w ramach *Operational Programme „Innovation and Competitiveness”* (2014–2020) – OPIC, w ramach którego duże firmy otrzymują wsparcie, aby wdrażać regulacje dotyczące zrównoważonego wzrostu oraz konkurencyjnej gospodarki. Działania innowacyjne w tym zakresie mają nastąpić zgodnie z europejskim *Strategic Energy Technology Plan for Europe* (SET Plan).

W Chorwacji obowiązuje wiele dokumentów strategicznych dotyczących rozwoju energetyki odnawialnej i technologii zeroemisyjnych. Należą do nich *Strategy of Education, Science and Technology, The Smart Specialization Strategy of the Republic of Croatia 2016–2020* oraz *Innovation Promotion Strategy of the Republic of Croatia 2014–2020*. Narzędziami realizacji strategii sformułowanych przez Chorwację są klastry (*competitiveness clusters*), które kumulują małe i średnie przedsiębiorstwa, centra badawcze, władze lokalne.

Czechy dostrzegają potrzebę innowacji w obszarze niskoemisyjnych technologii. Ustanowiono program THETA, który koncentruje się na sektorze energetycznym. Jest on zarządzany przez Czeską Agencję Technologiczną. Program jest podzielony

na podprogramy: badania w interesie publicznym, strategiczne technologie energetyczne, długoterminowe perspektywy technologiczne. Są one oparte na priorytetach unijnego SET Plan, THETA jest programem opartym na energetyce. W ramach realizacji THETA ustanowiono centra kompetencyjne (Competence Centres) takie jak Competence Centre for Energy Recovery of Waste, Centre for Advanced Nuclear Technology (CANUT), Advanced Technologies for Heat and Power Generation, Centre for Research and Experimental Development of Reliable Energy, Centre for the Development of Technologies for Nuclear and Radiation Safety: RANUS – TD oraz National Energy Centre.

Estonia ma strategię innowacji na lata 2014–2020 Knowledge-based Estonia. Strategia koncentruje wysiłek technologiczny na zaopatrzeniu w energię elektryczną, biomasie i paliwach w transporcie oraz na efektywności energetycznej. Jako mały kraj Estonia wpisuje się w SET Program i rozwija współpracę w obszarze Morza Bałtyckiego w ramach Nordic Energy Research (EST 2018). Celem polityki ma być poszukiwanie technologii, które w najbardziej efektywny kosztowo sposób będą redukować emisję CO₂ w latach 2012–2030.

Lotwa opracowała strategię *Research and Innovation Strategy of Latvia for Smart Specialisation – RIS3*, która ma służyć realizacji celów zawartych w Guidelines for the Development of Since Technology and Inovation 2014–2020. Jednym z celów GDSTI2020 jest wzrost konkurencyjności przemysłu. W IS3, która jest strategią rozwoju gospodarczego, przyjęto tzw. obszary inteligentnej specjalizacji (*areas of smart specialization*) oznaczające koncentrację zasobów na obszarach, które mogą uzyskać przewagę.

Słowacja wprowadza *Draft State R&D programmes for 2019–2023 with outlook to 2028*, która zawiera następujące obszary działań: poprawa transmisji i bezpieczeństwa sieci energetycznej, inteligentna sieć (*smart grid*), OZE oraz energetyka nuklearna. Strategicznym celem jest osiągnięcie niskoemisyjnego przemysłu, zapewnienie dobrych, bezpiecznych i efektywnych zasobów we wszystkich formach energii, choć podkreślono, że energia elektryczna ma kluczową rolę do odegrania. Słowacja podkreśla konieczność integracji RES w systemie i rozwoju prosumentów – czyli producentów i konsumentów energii.

Z kolei Slovenia realizuje w latach (2013–2020) the *Slovenian Industrial Policy* (SID), której celem jest restrukturyzacja sektora energetycznego poprzez innowacje, tak aby stał się on bardziej zrównoważony, oraz lepsza integracja z międzynarodowym biznesem *international business flows*. Bardziej szczegółową strategią jest ta przyjęta przez Słowenię w 2015 r. pod nazwą *Slovenia’s Smart Specialisation Strategy (S4)*, której celem jest wzmacnianie innowacji w gospodarce, również w nowych obszarach. Celem jest znajdowanie niskich rynkowych.

W grupie analizowanych państw będących członkami Unii Europejskiej funkcjonuje system instytucjonalny. Jest on w dużym stopniu pochodną wymagań wynikających z prowadzonej w Unii Europejskiej polityki klimatyczno-energetycznej. W jakimś sensie jest to pochodna członkostwa tych państw w Unii Europejskiej, czego efektem jest konieczność przyjęcia już obowiązujących regulacji, uczestniczenia w ich kształtowaniu, a następnie implementacji. Polityka Unii Europejskiej i przyjęte zobowiązania mają decydujący wpływ na instytucjonalne ramy funkcjonowania tych regulacji, jak również na cele, które dzięki nim mają zostać zrealizowane.

Z kolei w państwach niebędących członkami Unii Europejskiej trudniej jest analizować tego typu system instytucjonalny, ponieważ regulacje w tym zakresie nie istnieją, są jednak przygotowywane jak w przypadku Ukrainy. Na Ukrainie stworzono *National Energy Efficiency Fund*, którego celem jest poprawa efektywności energetycznej budynków wielorodzinnych i jednorodzinnych. Ma to kluczowe znaczenie dla wzmacnienia bezpieczeństwa energetycznego Ukrainy, ponieważ umożliwia zredukowanie konsumpcji gazu. Tak więc w tym przypadku celem nie jest stwarzanie przewagi konkurencyjnej, lecz zachowanie podstawowej wartości dla Ukrainy, jaką jest bezpieczeństwo. Również wprowadzono *Road Map on Renewable Energy Developing 2020*, (RMRED 2020) której priorytetem jest wprowadzanie energetyki słonecznej oraz wiatrowej. Efektem realizacji (RMRED 2020) będzie zwiększenie udziału RES w produkcji energii elektrycznej do 11% w 2020 roku. Od 2014 roku wielkość inwestycji w RES wyniosła 2 mld euro, a w samym 2018 roku 800 milionów. W parlamencie procedowany jest zbiór regulacji dotyczących systemu aukcyjnego, biodiesla, elektrycznych samochodów oraz kogeneracji. Powinny one zostać przyjęte w 2019 roku.

KRZYSZTOF KSIĘŻOPOLSKI, doktor nauk humanistycznych, adiunkt w Katedrze Polityki Publicznej Szkoły Głównej Handlowej w Warszawie

WITOLD WILIŃSKI, doktor habilitowany nauk ekonomicznych, profesor nadzwyczajny w Zakładzie Konkurencyjności Międzynarodowej Szkoły Głównej Handlowej w Warszawie

PAWEŁ BARTOSZCZUK, doktor habilitowany, adiunkt w Zakładzie Otoczenia Biznesu Szkoły Głównej Handlowej w Warszawie

SGH Klub Partnerów

Millennium bank

Bank Pekao

DB SCHENKER

Deloitte.

EY
Building a better world

GPW

ING

JSWSA

KGHM
POLSKA MIEDŹ

KPMG

L'ORÉAL
POLAND-BALTIC

mastercard

McKinsey
& Company

Microsoft

P&G

Bank Polski

pwc

PZU

SAMSUNG

Santander

tpa

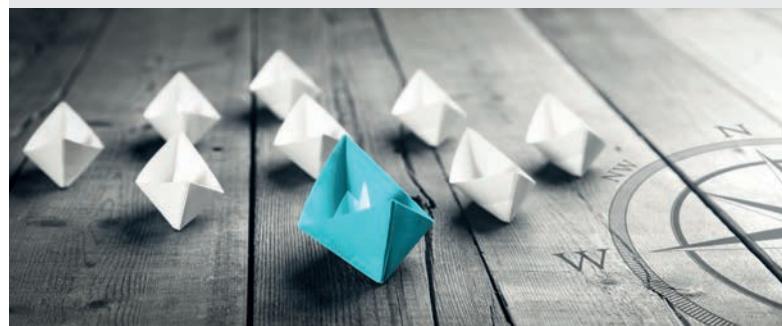
DZIĘKUJEMY, ŻE Z NAMI JESTEŚCIE!

Klub Partnerów SGH, powstał w 1998 roku jako wspólna inicjatywa zarówno polskich jak i międzynarodowych przedsiębiorstw oraz władz Szkoły Głównej Handlowej w Warszawie.

Od ponad 20 lat w ramach Klubu Partnerów SGH firmy, wspólnie z uczelnią, realizują projekty m. in. w obszarze: employer brandingu i rekrutacji, edukacji (wspólne przedmioty), projektów społecznych oraz wzmacniania potencjału SGH.

Uczestnictwo w Klubie to obecność w prestiżowym gronie firm aktywnie i strategicznie wspierających rozwój uczelni oraz jej studentek i studentów.

Zapraszamy do współpracy
Centrum Współpracy z Biznesem
Szkoła Główna Handlowa w Warszawie
klub.partnerow@sgh.waw.pl, tel. 22 564 96 26

Stan zdrowia i otrzymywanie opieki w środowisku osób starszych w krajach Europy Środkowo-Wschodniej

Największy udział w społeczeństwie osób starszych z luką opiekuńczą można odnotować w krajach takich jak Węgry, Polska, Słowenia czy Estonia, które charakteryzuje familiaryzm.

Należy podejmować odpowiednie działania przygotowujące jednostki i społeczeństwo do starości demograficznej.

Od początku lat 90. XX w. kraje Europy Środkowo-Wschodniej doświadczają głębokich przemian demograficznych, które spowodują, że za dwie dekady będą one tworzyć grupę najstarszych demograficznie państw. Wzrost udziału w społeczeństwie osób starszych, w tym sędziwych, oznacza zwiększenie zapotrzebowania na opiekę dla nich. Analizowane kraje charakteryzują się familiaryzmem, tzn. modelem, w którym opieka sprawowana jest głównie w ramach nieformalnych sieci wsparcia, w niektórych przypadkach wspieranych także opieką formalną.

Omawiane kraje różnią się pod względem stopnia zaawansowania procesu starzenia się ludności, stanu zdrowia osób starszych oraz stopnia zaspokojenia ich potrzeb opiekuńczych. Wyniki analiz pokazały, że stosunkowo najlepszym stanem zdrowia cieszą się seniorzy mieszkający w Czechach i na Słowacji, zaś gorszym w Polsce, Estonii, Słowenii, Chorwacji i Rumunii.

Różnica pomiędzy wyznaczonymi potrzebami opiekuńczymi wynikającymi ze stanu zdrowia osoby starszej oraz stopnia niesamodzielności a otrzymywana pomocą i wsparciem tworzy lukturę opiekuńczą, czyli niezaspokojone potrzeby opiekuńcze. Lukturę opiekuńczą można definiować na dwóch poziomach. Pierwszy poziom to niezaspokojone potrzeby opiekuńcze przez sieć rodzinną oraz nieformalne sieci wsparcia, czyli luka pomiędzy potrzebami opiekuńczymi jednostki a ich zaspokojeniem ze strony krewnych i bliskich osób niespokrewnionych (sąsiadów, znajomych, przyjaciół). Drugi poziom to luka pozostała po uzyskaniu pomocy ze strony rodziny, bliskich niespokrewnionych, zakupie usług opiekuńczych, pomocy udzielanej przez organizacje pozarządowe oraz pomocy udzielanej przez samorządy i władze centralne.

Oszacowanie wielkości luki opiekuńczej I i II dla sześciu krajów Europy Środkowo-Wschodniej jako udziału osób w wieku 65 lat i więcej, dla których odnotowano niezaspokojone potrzeby opiekuńcze zawiera tabela.

Największy udział w społeczeństwie osób starszych z lukturą opiekuńczą można odnotować w krajach takich jak Węgry, Polska, Słowenia czy Estonia, które charakteryzuje familiaryzm. Oznacza to, że opieka nad osobą starszą opiera się przede

Luka opiekuńcza I i II w wybranych krajach Europy (w %)

Kraj	Luka opiekuńcza I	Luka opiekuńcza II
Czechy	10,7	10,4
Chorwacja	14,7	14,6
Estonia	17,8	17,6
Słowenia	21,8	21,8
Polska	26,4	26,4
Węgry	30,7	30,6

Źródło: obliczenia własne SGH w Warszawie na podstawie danych z badania SHARE (fala 4 – Węgry, fala 6 – Chorwacja, Estonia, Słowacja, fala 7 – Polska, Czechy). Dane niewiązane.

wszystkim na rodzinie, a instytucje publiczne włączają się do pomocy, gdy dysfunkcja opiekuńcza jest już zaawansowana. Wyraźnie mniejszy udział osób starszych z niezaspokojonymi potrzebami opiekuńczymi odnotowano w Chorwacji (ok. 15%) i Czechach (ok. 11%). Czechy pomimo przynależności do grupy krajów postkomunistycznych charakteryzują się znacznie mniejszą lukturą niż inne kraje z tej grupy, co w zakresie polityki społecznej plasuje je wśród państw o modelu socjaldemokratycznym. Polityka społeczna prowadzona w takich krajach nastawiona jest na tworzenie warunków do zapewnienia optymalnej opieki nad osobą starszą. Państwo nie tylko wspiera rodzinę i opiekunów, ale też aktywnie uczestniczy w tworzeniu infrastruktury i zapewnianiu usług opiekuńczych dla osób starszych.

Przewidywany wzrost liczby osób starszych do 2050 roku oraz szybkie zwiększenie się liczby osób sędziwych przy istniejącym systemie opieki opartym na rodzinie będzie generować większe zapotrzebowanie na opiekę. Można zatem przypuszczać, że przy braku odpowiednich działań ze strony jednostek, rodzin, instytucji publicznych i rynku usług opiekuńczych w przyszłości luka opiekuńcza może dotyczyć jeszcze większej liczby seniorów. Należy zatem postulować podejmowanie odpowiednich działań przygotowujących jednostki i społeczeństwo do starości demograficznej.

ANITA ABRAMOWSKA-KMON, doktor nauk ekonomicznych, adiunkt w Zakładzie Demografii Szkoły Głównej Handlowej w Warszawie

IRENA E. KOTOWSKA, profesor zwyczajny w Instytucie Statystyki i Demografii Szkoły Głównej Handlowej w Warszawie

WOJCIECH ŁĄTKOWSKI, asystent w Instytucie Statystyki i Demografii Szkoły Głównej Handlowej w Warszawie

ZOFIA SZWEDA-LEWANDOWSKA, doktor nauk ekonomicznych, adiunkt w Zakładzie Polityki Społecznej Szkoły Głównej Handlowej w Warszawie

Rola cyfryzacji i nowoczesnych technologii w podnoszeniu innowacyjności krajów Europy Środkowo-Wschodniej

Większość gospodarek krajów Europy Środkowo-Wschodniej (EŚW) jest wciąż na etapie Gospodarki 3.0. Pozytywnym wyjątkiem są Estonia i Czechy. Przedsiębiorstwa z pozostałych państw EŚW, w tym z Polski, w niewielkim stopniu włączają się w procesy automatyzacji produkcji, wykorzystania druku 3D, analizy big data oraz korzystania z chmur obliczeniowych. Pod względem poziomu innowacyjności gospodarki kraje EŚW należą w najlepszym razie do umiarkowanych innowatorów.

Poziom innowacyjności państw EŚW widziany przez pryzmat realizacji celów Strategii Europa 2020 jest stosunkowo niski, szczególnie w obszarze nakładów na prace badawczo-rozwojowe. Najgorsza pod tym względem jest sytuacja w Rumunii, gdzie nakłady na B+R stanowią jedynie 0,38% PKB, podczas gdy jednocześnie założono tam wyjątkowo ambitny cel, tj. 2% w 2020 r. Wysoki cel założyła również Estonia (3%), jednak już obecnie przeznacza ona najwięcej spośród państw regionu na B+R, tj. 1,44% PKB. Stosunkowo dobre rezultaty (mierząc tempem dochodzenia do celu) osiągają Słowacja i Węgry. Polska systematycznie zbliża się do realizacji założonych celów, jednak w przypadku wielkości nakładów B+R zakładany w 2020 r. 1,7-procentowy udział B+R w PKB wydaje się nierealny. W 2016 r. w Polsce wydatki na badania i rozwój wciąż stanowiły poniżej 1% PKB. W przypadku dwóch pozostałych wskaźników Strategii Europa 2020, tj. odsetka młodzieży niekontynuującej nauki oraz udziału osób z wyższym wykształceniem, większość państw regionu EŚW albo założone cele już osiągnęła, albo jest ich blisko.

Większość gospodarek krajów naszego regionu jest wciąż na etapie Gospodarki 3.0. Pozytywnym wyjątkiem są Estonia i Czechy. Oba te kraje osiągają wyraźnie wyższe wskaźniki innowacyjności, konkurencyjności i poziomu transformacji cyfrowej niż pozostałe kraje regionu Europy Środkowo-Wschodniej, a często także powyżej średniej dla państw UE28. Przedsiębiorstwa z pozostałych państw EŚW, w tym z Polski, w niewielkim stopniu włączają się w procesy automatyzacji produkcji, wykorzystania druku 3D, analizy big data, korzystania z chmur obliczeniowych. Słowacja, Bułgaria, Polska, Litwa i Rumunia zostały zaliczone do państw o najmniej sprzyjających warunkach rozwoju transformacji cyfrowej. Państwa te są zagrożone brakiem możliwości zbliżenia swoich przemysłów do średniej UE i uzyskania przez ich gospodarki konkurencyjności w warunkach Gospodarki 4.0. Węgry, Litwa i Estonia uznawane są za kraje, w których środowisko w sposób umiarkowany sprzyja takiej transformacji. Mają one

szanse nadrobić zaległości i osiągnąć zbieżność z państwami UE28, o ile podejmą właściwe decyzje w zakresie polityki przemysłowej.

Nie można wskazać jednego sumarycznego wskaźnika mierzącego wszystkie wymiary innowacyjności gospodarek. Instytucje opracowujące te wskaźniki posługują się wieloma różnymi miarami, zarówno makroekonomicznymi, jak i mikroekonomicznymi. Uniemożliwia to proste porównania, jednak generalny wniosek jest taki, że kraje EŚW należą w najlepszym razie do umiarkowanych innowatorów, choć w niektórych obszarach można zauważać postęp (w Polsce np. w zakresie otoczenia sprzyjającego innowacjom). Można też ogólnie powiedzieć, że w większości krajów naszego regionu występują słabości w zakresie współpracy nauki z biznesem i niski poziom przedsiębiorczości akademickiej, a także niskie umiędzynarodowanie badań. Problemem w wielu krajach jest niska innowacyjność małych i średnich przedsiębiorstw. Może ona wynikać zarówno z niedostatecznej wysokości środków na finansowanie innowacyjnych pomysłów, jak i ze zbyt małych inwestycji w podnoszenie kwalifikacji cyfrowych pracowników. Optymizmem napawa fakt stosunkowo dużej populacji absolwentów studiów doktoranckich na kierunkach przyrodniczych, inżynierijnych i informatycznych w Polsce, a także to, że Polska jest liderem, jeśli chodzi o udział kobiet na tych kierunkach. Kształcenie na kierunkach ścisłych jest pożądane z punktu widzenia transformacji cyfrowej gospodarki.

Do rozwiązań, które mogą pomóc w przyspieszeniu transformacji cyfrowej przedsiębiorstw i gospodarki można zaliczyć:

- projektowanie i systematyczne wdrażanie strategii procesu transformacji cyfrowej,
- zachęty dla przedsiębiorstw pobudzające inwestycje na B+R,
- pobudzanie przedsiębiorczości akademickiej w obszarze transformacji cyfrowej,
- inicjowanie wspólnych przedsięwzięć naukowców z przedsiębiorstwami,
- zapewnienie grantów dla naukowców i przedsiębiorstw na inicjatywy związane z transformacją cyfrową,
- zwiększenie roli środków prywatnych (np. w formie aniołów biznesu lub funduszy venture capital) w finansowaniu innowacyjnych rozwiązań,
- udoskonalenie procesów rekrutacji i selekcji pracowników posiadających kompetencje w obszarze transformacji cyfrowej.

ANDŻELIKA KUŻNAR, doktor habilitowany nauk ekonomicznych, profesor nadzwyczajny w Instytucie Ekonomii Miedzynarodowej w Szkole Głównej Handlowej w Warszawie

JOANNA ŻUKOWSKA, doktor nauk ekonomicznych, adiunkt w Zakładzie Otoczenia Biznesu Szkoły Głównej Handlowej w Warszawie

Aktualne trendy w optymalizacji i uszczelnieniu systemów podatkowych w krajach Europy Środkowo-Wschodniej

Stan rozwoju współczesnych systemów podatkowych państw Europy Środkowej i Wschodniej w sferze opodatkowania dochodów nie odbiega w sposób znaczący od mechanizmów funkcjonujących w wysokorozwiniętych państwach europejskich.

Generalnie są one nieco prostsze i łagodniejsze fiskalnie. Państwa, które według wyliczeń Komisji Europejskiej borykają (borykały) się z największą lukią VAT, podjęły zarazem w ostatnim czasie najszerzej zakrojone starania celem uszczelnienia systemu.

Metrycznym odzwierciedleniem narastających problemów ze skutecznością poboru VAT (Value Added Tax) stał się wzrost tzw. luki VAT. Wyraża ona różnicę pomiędzy teoretycznymi (oszacowanymi – w najpopularniejszej metodzie top-down – na podstawie agregatów makroekonomicznych) oraz rzeczywiście realizowanymi dochodami z tytułu VAT. Może zatem być interpretowana jako miara potencjalnych (możliwych do wyegzekwowania przy danych stawkach VAT) dochodów z tytułu tego podatku. Konieczne jest jednak zastrzeżenie, że oprócz takich zjawisk jak przestępcość skarbową, unikanie opodatkowania czy szara strefa, luka VAT odzwierciedla także np. konsekwencje bankructw przedsiębiorstw czy błędy w rozliczeniu podatku. Ponadto, jak zawsze w przypadku odniesień do wartości teoretycznych, na wielkość luki VAT mają wpływ przyjęta metodologia i założenia – jak również błędy oszacowań.

Przegląd zmian legislacyjnych w obszarze regulacji dotyczącej podatku VAT, podejmowanych w kolejnych państwach Unii Europejskiej na przestrzeni ostatnich lat, prowadzi do wniosku, że te właśnie państwa, które według wyliczeń Komisji Europejskiej borykają (borykały) się z największą lukią w tym podatku (z wyłudzeniami na największą skalę), podjęły zarazem w ostatnim czasie najszerzej zakrojone starania celem uszczelnienia systemu w tym względzie.

Rozwiązań podejmowanych w tym zakresie mają wieloaspektowy charakter, przebiegają w różnych obszarach. Bez wątpienia sprzyja im postępujący rozwój technologiczny (tak jak w przypadku instrumentu VAT Control Statement czy elektronicznych kas rejestrujących). Odnotować również można, że wprowadzane zmiany bezpośrednio ukierunkowane są na przeciwdziałanie wyłudzeniom i to przy uwzględnieniu sposobów, jakie stosują nierzetelni podatnicy. Nie sposób przy tym nie zauważyc, że część z tych modyfikacji, realizowanych w państwach Unii Europejskiej (w tym w państwach Europy Środkowo-Wschodniej) ma zbliżony charakter (zwłaszcza gdy porównać regulację czeską i słowacką).

Stan rozwoju współczesnych systemów podatkowych państw Europy Środkowej i Wschodniej w sferze opodatkowania dochodów nie odbiega znacząco od mechanizmów funkcjonujących w wysokorozwiniętych państwach europejskich. Generalnie mogą być określone jako nieco prostsze i łagodniejsze fiskalnie. Zjawisko to stanowi następstwo rozpoznawanej przez państwa EŚW konieczności dopasowania wynikających z transformacji i utrwalonych, względnie prostych mechanizmów konstrukcyjnych. Brak zaawansowania administracji skarbowej i mniej lub bardziej zaznaczające się dążenia do zyskiwania na prostej konkurencji podatkowej były przyczynami, dla których w państwach tych przyjmowano konstrukcje proste, które dopiero w miarę upływu czasu podlegały komplikowaniu.

Głównym współczesnym trendem w rozwoju systemów podatkowych państw EŚW jest dopasowywanie rozwiązań podatkowych do standardów prawnych wprowadzonych przez Unię Europejską. Na drugim miejscu znajdują się cele partykularne zróżnicowane w odniesieniu do poszczególnych państw, jednak dające się sprowadzić do stopniowego zmniejszania ciężaru opodatkowania, wspierania inwestycji i działań ukierunkowanych prowzrostowo, tj. m.in. uczytelniania konstrukcji, uszczelniania zasad poboru, co zwykle związane jest również z usprawnieniami w działalności administracji skarbowej. Niekiedy obok obrony przed nadużyciami skarbowymi państw ościennych pojawiają się również wątki nielojalności, ukierunkowane na przejmowanie części podstawy opodatkowania z państw ościennych. To ostatnie zjawisko nie ma nigdy charakteru oficjalnego.

Całość trendów, jakie można obserwować, nie odstaje istotnie od mechanizmów wpływających na systemy podatkowe państw członkowskich UE. W sferze trendów właściwych Europie Zachodniej znajdują się rozwiązania wspierające politykę zatrudnienia i politykę środowiskową. Zjawiska te będą prawdopodobnie w dalszej perspektywie czasowej obecne również w państwach Europy Środkowej i Wschodniej.

DOMINIK J. GAJEWSKI, doktor habilitowany nauk prawnych, profesor nadzwyczajny w Instytucie Prawa Szkoły Głównej Handlowej w Warszawie

ALEKSANDER WERNER, doktor habilitowany nauk prawnych, doktor nauk ekonomicznych, profesor nadzwyczajny w Katedrze Prawa Administracyjnego i Finansowego Przedsiębiorstw Szkoły Głównej Handlowej w Warszawie

TOMASZ GRZYBOWSKI, doktor nauk prawnych, adiunkt w Instytucie Prawa Szkoły Głównej Handlowej w Warszawie

PIOTR KARWAT, doktor nauk prawnych, adiunkt w Katedrze Prawa Administracyjnego i Finansowego Przedsiębiorstw Szkoły Głównej Handlowej w Warszawie

JAROSŁAW WIERZBICKI, doktor nauk ekonomicznych, starszy wykładowca w Katedrze Prawa Administracyjnego i Finansowego Przedsiębiorstw w Szkole Głównej Handlowej w Warszawie.

Zestawienie wprowadzonych zmian związanych z uszczelnianiem systemów podatkowych w wybranych państwach EŚW

Cechy regulacji / państwo	Polska	Czechy	Słowacja	Węgry	Bułgaria	Rumunia
Transfer pricing/ceny transferowe						
Stosowanie zasady arm's length (długość ręki)	Tak	Tak	Tak	Tak	Tak	Tak
Znaczenie wytycznych OECD	Brak implementacji, uwzględnienie wytycznych przy metodach szacowania	Brak implementacji, rekomendacja władz podatkowych do stosowania wytycznych	Instrument wyjaśniający, bez wyraźnej podstawy prawnej	Oparcie na wytycznych i odesłanie do nich	Zgodność z wytycznymi, bez wyraźnego odesłania, odstępstwa	Oparcie na wytycznych i odesłanie do nich
Metody szacowania dochodu przewidziane w wytycznych OECD	Tak, brak hierarchii	Tak, brak hierarchii	Tak, brak hierarchii	Tak, brak hierarchii	Tak, hierarchia, preferencja metody CUP	Tak, hierarchia, preferencja metody CUP
Dokumentacja TP	Tak, sankcje	Tak, sankcje	Tak, brak szczególnych sankcji	Tak, sankcje	Tak, sankcje	Tak, sankcje
GAAR						
Zakres implementacji	Rozbudowany (definiowanie poszczególnych pojęć GAAR, szczególna procedura i instytucje)	Prosty	Prosty	Prosty	Prosty	Prosty
Szczególna procedura	Tak	Nie (poza interpretacją dowodów)	Nie (poza interpretacją dowodów)	Nie	Nie	Nie
Zakres zastosowania	Wszystkie podatki poza VAT	Wszystkie podatki	Wszystkie podatki	Podatki dochodowe	Podatki dochodowe	Wszystkie podatki
Thin capitalisation/cienka kapitalizacja						
Zakres implementacji	Rozbudowany (rzadkie bezpieczne porty)	Prosty	Prosty	Prosty	Prosty	Liczne bezpieczne porty
Kontrolowane podmioty zagraniczne (CFC)						
Zakres implementacji	Rozbudowany	Prosty	Prosty	Prosty	Prosty	Prosty
Exit tax/podatek od wyjścia						
Zakres implementacji	Prosty	Prosty (przewiduje się bezpieczne porty)	Prosty	Brak implementacji	Brak implementacji	Prosty
Hybrid mismatches/niedopasowania hybrydowe						
Zakres implementacji	Brak implementacji	Implementacja od 2020	Implementacja od 2018	Brak implementacji	Brak implementacji	Brak implementacji

Źródło: opracowanie własne SGH w Warszawie.

Rynki pracy w krajach Europy Środkowo-Wschodniej wobec globalnych wyzwań

Państwa Europy Środkowo-Wschodniej nie doceniają możliwości, jakie daje rozwój potencjału kapitału ludzkiego i rynku pracy dzięki uczeniu się przez całe życie. Umiejętności dzieci i młodzieży, a także dorosłych, często są niższe niż w innych krajach UE i OECD.

Do 2040 roku liczba osób zatrudnionych w poszczególnych krajach Europy Środkowo-Wschodniej będzie się zmniejszać przede wszystkim bardziej niż w większości krajów Europy Zachodniej.

Zmiany technologiczne w coraz większym stopniu wpływają na rynki pracy. Zakres zadań wykonywanych przez ludzi oraz maszyny, a także algorytmy, zmienia się dynamicznie. Jest to wyzwanie dla rynków pracy. Sprostanie temu wyzwaniu oznacza rozwój wysokiej jakości rynków pracy. Z drugiej strony brak dostosowania do przemian związanych z globalizacją i zmianami technologicznymi może skutkować rosnącym zróżnicowaniem umiejętności, większymi nierównościami i polaryzacją.

Innym ważnym wyzwaniem, przed którym stoją kraje Europy Środkowo-Wschodniej, są kurczące się szybko zasoby pracy. W poprzedniej dekadzie (2009–2018) ogółem w krajach UE28 liczba osób w wieku produkcyjnym rosła, chociaż dynamika wzrostu była w krajach EŚW niższa. W Bułgarii, na Litwie, Łotwie i w Rumunii odnotowano natomiast spadek liczby osób w wieku produkcyjnym. W kolejnych dekadach potencjalne zasoby pracy będą się kurczyć. Spadek ten w krajach Europy Środkowo-Wschodniej będzie znacznie głębszy niż w Unii Europejskiej ogółem. Ubytek ten będzie szczególnie silny w wymienionych wcześniej krajach, ale też w Polsce, szczególnie po 2038 roku.

Odpowiedzią na te wyzwania i zmieniający się popyt na umiejętności jest poprawa struktury kształcenia ludności, co stanowi czynnik ułatwiający dostosowanie się do wyzwań rynku pracy. Jednocześnie jednak w krajach Europy Środkowo-Wschodniej niski jest udział osób dorosłych biorących udział w kształceniu i szkoleniach. Kolejnym działaniem polityki publicznej jest inwestowanie w rozwój umiejętności dzieci i młodzieży, a także osób dorosłych, co skutkuje poprawą kapitału ludzkiego. Wysoka jakość kapitału ludzkiego i umiejętności sprzyjają również poprawie poziomu wykorzystania zasobów ludzkich na rynku pracy, mierzonego wskaźnikiem zatrudnienia.

Ważnym obszarem są działania na rzecz wyrównania sytuacji zawodowej kobiet i mężczyzn. Różnica we wskaźnikach zatrudnienia kobiet i mężczyzn jest niska w krajach bałtyckich (4–8 p.p.), a wyraźnie wyższa w krajach wyszczególnionych (14–15 p.p.). W Polsce wskaźnik zatrudnienia mężczyzn jest o 14,9 p.p. wyższy niż kobiet. Różnica ta zmalała w ostatniej dekadzie we

wszystkich krajach Europy Środkowo-Wschodniej oprócz Rumunii. Pracujące kobiety zarabiają nadal wyraźnie mniej niż mężczyźni. Skorygowana luka płacowa sięgała w 2014 r. od 15,7% na Węgrzech, do ponad 24% na Litwie. W Polsce osiągała 16,8%, była więc względnie wysoka w porównaniu z różnicą między placami kobiet i mężczyzn w krajach Europy Zachodniej, ale niższa niż luka płacowa u większości środkowoeuropejskich sąsiadów.

Kraje regionu Europy Środkowo-Wschodniej będą doświadczać szybszego ubytku potencjalnych zasobów pracy, a jednocześnie osoby w wieku największej aktywności zawodowej (35–44 lata) w wielu krajach rzadziej niż przeciętnie w UE legitymują się wykształceniem wyższym. W tym przypadku pozytywnie wyróżniają się Estonia, Litwa i Słowenia. Warto jednak zaznaczyć, że udział osób z wyższym wykształceniem w tej grupie wieku rósł szybciej niż przeciętnie w UE w Chorwacji, na Łotwie, Litwie, w Polsce i na Słowenii. Do słabości należy również udział osób dorosłych w kształceniu i szkoleniu, który jedynie w Estonii jest nieznacznie wyższy od średniej unijnej.

Kraje regionu cechują się także niższym wskaźnikiem zatrudnienia osób w wieku 20–64 lata (poza Czechami i Estonią), chociaż we wszystkich krajach (poza Chorwacją i Łotwą) wskaźnik ten rósł w ostatniej dekadzie szybciej niż w krajach UE15.

Wyzwaniem dla krajów Europy Środkowo-Wschodniej jest również podnoszenie poziomu umiejętności młodzieży i dorosłych. Osiągnięcia 15-latków kształtują się powyżej średniej OECD jedynie w Estonii, Polsce i na Słowenii, a w przypadku dorosłych (uwzględniając rozumowanie matematyczne) w Czechach, Estonii, na Litwie i w Słowacji (spośród 6 krajów EŚW biorących udział w badaniu). Umiejętności korzystania z komputerów i technologii informacyjno-komunikacyjnych są wyższe od przeciętnej OECD jedynie w Czechach. Kraje EŚW relatywnie do poziomu zarobków inwestują w kapitał ludzki – w edukację i zdrowie mniej niż przeciętnie w UE, za wyjątkiem Litwy i Słowenii.

Również zmiany w edukacji przyniosły bądź ujawniły wiele problemów i zaniedbań wymagających korekty prowadzonej dotychczas polityki edukacyjnej. Dotyczą one zarówno jakości edukacji na wszystkich poziomach kształcenia (na co wskazują m.in. wyniki badań PISA czy międzynarodowe rankingi uczelni wyższych), społecznych nierówności w edukacji (np. Bułgaria, Polska), finansowania nieadekwatnego do możliwości państwa (np. Bułgaria, Rumunia, Polska, Rosja), słabego związku między edukacją a rynkiem pracy, niskiej mobilności międzynarodowej studentów czy braku uwzględnienia wiedzy eksperckiej w zmianach systemu edukacji.

Spoleczeństwa państw Europy Środkowo-Wschodniej wciąż zbyt mało doceniają korzyści, jakie wynikają z uczenia się przez całe życie, w tym możliwości elastycznego wyboru określów i intensywności uczenia się, dostosowania tempa uczenia się do własnych możliwości, pozyskiwania wybranych umiejętności przydatnych np. w konkretnej specjalizacji zawodowej.

Zmiana liczby osób w wieku 20-64 lata w krajach Europy Środkowo-Wschodniej na tle krajów UE, 2009-2078

	2009-2018	2019-2028	2029-2038	2039-2048	2049-2058	2059-2068	2069-2078
EU 28	9,1%	-2,5%	-3,7%	-2,6%	-1,8%	-0,6%	-1,2%
BG	-5,2%	-10,5%	-9,9%	-12,1%	-9,7%	-2,4%	-5,5%
CZ	2,9%	-1,8%	-2,8%	-8,2%	-4,6%	1,2%	-2,6%
EE	3,3%	-3,5%	-3,5%	-5,9%	-7,5%	-0,8%	-4,2%
HR	1,9%	-7,3%	-5,7%	-6,3%	-5,6%	-5,2%	-4,9%
LV	-8,6%	-14,1%	-9,9%	-10,6%	-10,6%	2,0%	-2,5%
LT	-7,0%	-19,0%	-14,8%	-10,3%	-10,2%	0,3%	-0,8%
HU	2,5%	-5,2%	-4,4%	-7,2%	-4,3%	-2,2%	-1,6%
PL	5,1%	-7,1%	-4,6%	-10,4%	-10,5%	-4,3%	-5,5%
RO	-1,4%	-9,6%	-10,4%	-10,0%	-6,4%	-2,0%	-2,4%
SI	4,3%	-4,5%	-4,5%	-6,7%	-2,6%	1,0%	-1,9%
SK	7,9%	-4,6%	-4,0%	-9,2%	-8,0%	-2,6%	-3,7%

Źródło: obliczenia własne SGH w Warszawie na podstawie danych Eurostat, w tym projekcji EUROPOP 2015 (2019–2078).

Uczenie się przez całe życie daje również szanse na wyrównywanie nierówności edukacyjnych osobom z deficytami i dysfunkcjami. Uczenie się przez całe życie jest niezbędne do pozyskiwania wiedzy i umiejętności oczekiwanych przez pracodawców, a także daje szanse na zdobywanie nowych kompetencji zawodowych oraz mobilność zawodową.

Kraje Europy Środkowo-Wschodniej nie korzystają w pełni z tych możliwości. Związane jest to z licznymi barierami, które blokują rozwój uczenia się przez całe życie. Należą do nich:

- niewystarczający poziom kształcenia umiejętności i świadomości konieczności uczenia się przez całe życie w procesie edukacji formalnej, co ogranicza skłonność do korzystania z edukacji dorosłych,
- komercjalizacja wielu form kształcenia dorosłych i kierowanie usług edukacyjnych do osób już posiadających wysokie umiejętności, a jednocześnie brak oferty edukacyjnej środowisk społecznie zmarginalizowanych, np. osób długotrwale bezrobotnych i wykluczonych z rynku pracy, co skutkuje nastaniem nierówności edukacyjnych,

- nierówny rozwój infrastruktury edukacyjnej: placówki kształcenia dorosłych są usytuowane częściej na terenach gospodarczo rozwiniętych i relatywnie zamożnych – w miastach, natomiast tam, gdzie zaniedbania edukacyjne są największe, są one rzadkością.

AGNIESZKA CHŁONЬ-DOMIŃCZAK, doktor habilitowany nauk ekonomicznych, profesor nadzwyczajny oraz dyrektor w Instytucie Statystyki i Demografii w Szkole Głównej Handlowej w Warszawie

IZABELA BUCHOWICZ, doktor nauk ekonomicznych, adiunkt w Instytucie Gospodarstwa Społecznego w Szkole Głównej Handlowej w Warszawie

IGA MAGDA, doktor habilitowany nauk ekonomicznych, profesor nadzwyczajny w Katedrze Ekonomii i Demografii w Szkole Głównej Handlowej w Warszawie

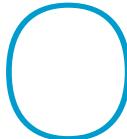
WOJCIECH STĘCHŁY, asystent w Ośrodku Rozwoju Studiów Ekonomicznych w Szkole Głównej Handlowej w Warszawie

PAWEŁ STRZELECKI, doktor nauk ekonomicznych, adiunkt w Zakładzie Demografii w Szkole Głównej Handlowej w Warszawie

ANDRZEJ ŻURAWSKI, asystent w Ośrodku Rozwoju Studiów Ekonomicznych w Szkole Głównej Handlowej w Warszawie

Dobre praktyki giełd państw Europy Środkowo-Wschodniej w zakresie rozwoju infrastruktury instytucjonalnej stymulującej społeczną odpowiedzialność biznesu spółek publicznych

Wśród giełd z państw Europy Środkowo-Wschodniej największą liczbę dobrych praktyk stosowanych przez giełdy w celu stymulowania polityki CSR – dziesięć – zaobserwowało na rynkach Litwy, Łotwy i Estonii, co jest związane z przynależnością giełd z tych państw do globalnego aliansu, którego częścią jest amerykański NASDAQ. Niewiele mniej, bo dziewięć, dobrych praktyk zidentyfikowano na polskiej giełdzie.

atrakcyjności giełd decyduje nie tylko atrakcyjność notowanych na nich spółek, ale także takie czynniki, jak liczebność i struktura obecnych na rynku inwestorów czy poziom asymetrii informacyjnej. Rozwój infrastruktury instytucjonalnej stymulującej społeczną odpowiedzialność spółek publicznych może pomóc giełdom w pozyskiwaniu nowych inwestorów instytucjonalnych, zwłaszcza z grupy podmiotów zajmujących się inwestowaniem odpowiedzialnym społecznie. Jest to szczególnie istotne w przypadku giełd z państw regionu Europy Środkowo-Wschodniej, ponieważ tego typu inwestorzy są na nich obecni w bardzo niewielkim stopniu, a ograniczony dostęp do kapitału stanowi jedną z istotnych barier rozwoju tych giełd. Tymczasem tylko na przestrzeni ostatnich dwóch lat (między rokiem 2016 a 2018) wartość aktywów zarządzanych zgodnie z ideą SRI (Socially Responsible Investment) wzrosła wg Global Sustainable Investment Alliance o niemal jedną trzecią (z 22,9 bln USD do 30 bln USD). Ponad połowa tych aktywów była ulokowana w akcjach spółek publicznych. Wzrost liczby społecznie odpowiedzialnych inwestorów prowadzi również do korzystnych zmian w strukturze podmiotów reprezentujących stronę popytową rynku, pozwalając zachować większą równowagę między zapewniającymi płynność spekulantami a stabilizującymi rynek inwestorami portfelowymi.

Podnoszeniu atrakcyjności giełd sprzyja także zmniejszanie asymetrii informacyjnej. Angażowanie się tych podmiotów w promowanie społecznej odpowiedzialności biznesu i zachęcanie spółek do wypełniania wyższych standardów w tym zakresie może przyczyniać się do redukcji tej asymetrii. Dzieje się to dzięki rozwojowi systemu niezależnej ewaluacji spółek, której wyniki są powszechnie dostępne dla inwestorów – rolę

takich nośników informacji uwzględniających efekty oceny różnych aspektów działań przedsiębiorstwa odgrywają indeksy etyczne. Asymetria zmniejsza się również, gdy skutecznie upowszechniane jest wśród spółek raportowanie pozafinansowe, zwłaszcza jeśli oparte jest ono na istniejących wytycznych Global Reporting Initiative – GRI, zapewniających nieco większą wiarygodność ujawnień i porównywalność danych.

Wśród giełd z państw Europy Środkowo-Wschodniej największą liczbę dobrych praktyk stosowanych przez giełdy w celu stymulowania polityki CSR – dziesięć – zaobserwowano na rynkach Litwy, Łotwy i Estonii, co jest związane z przynależnością giełd z tych państw do globalnego aliansu, którego częścią jest amerykański NASDAQ. Niewiele mniej, bo dziewięć, dobrych praktyk zidentyfikowano na polskiej giełdzie. Łącznie te cztery rynki zaliczono do grona liderów w stosowaniu tego typu praktyk. Kolejną grupę stanowiły giełdy z Bułgarii, Chorwacji, Słowenii i Rumunii. Na pierwszej z nich występowało siedem dobrych praktyk, a na trzech pozostałych po sześć. Giełdy te można określić jako wykazujące inicjatywę. Mniejszą liczbą dobrych praktyk charakteryzowały się podmioty z Serbią, Białorusią, Węgrami, Macedonią i Słowacją – na giełdach z pierwszych trzech państw odnotowano po pięć tego typu praktyk, a z pozostałych dwóch – po cztery. Grupę tych giełd można uznać za podążające za trendem. Najmniej dobrych praktyk cechowały giełdy z Czech, Bośnią i Hercegowiną, Czarnogórą oraz Ukrainą. W przypadku pierwszej z tych giełd były to trzy praktyki, po dwie występowały na każdej z giełd z państw bałkańskich, a jedna na giełdzie ukraińskiej. Tę grupę podmiotów można określić mianem niezdecydowanych.

Dobre praktyki stosowane przez giełdy w celu stymulowania polityki CSR notowanych na nich spółek można podzielić na dwie zasadnicze kategorie. Pierwsza z nich obejmuje działania ukierunkowane na podnoszenie poziomu społecznej odpowiedzialności samych giełd, druga zaś inicjatywy adresowane bezpośrednio do spółek. Wśród ogólnego badanych podmiotów przeważały praktyki należące do tej drugiej kategorii.

Najczęściej występującą inicjatywą obecną na wszystkich giełdach z państw regionu CEE było wprowadzenie kodeksu dobrych praktyk adresowanego do notowanych spółek. Stosunkowo popularne było również wspieranie rozwoju raportowania CSR przez spółki publiczne oraz organizowanie konferencji poświęconych społecznej odpowiedzialności biznesu, co można traktować jako element aktywności edukacyjnej giełd. Do rzadziej

występujących dobrych praktyk, należących do kategorii działań kierowanych bezpośrednio do spółek, można zaliczyć szkolenia z zakresu CSR oraz opracowywanie i publikowanie przeglądowych raportów dotyczących stosowania przez spółki publiczne różnych praktyk ze sfery społecznej odpowiedzialności biznesu. Tego typu inicjatywy odnotowano w przypadku mniej niż połowy giełd. Najmniej popularną praktyką z analizowanej kategorii było propagowanie stosowania miar ESG.

Gieły z państw regionu CEE wdrażały również dobre praktyki ukierunkowane na doskonalenie własnych standardów CSR. Najbardziej rozpowszechnioną z nich było tworzenie platform obrotu dla mniejszych spółek, mające na celu redukcję barier w dostępie do kapitału dla podmiotów sektora MSP, które pod tym względem znajdują się w gorszej sytuacji niż duże spółki. Tego typu rozwiązania funkcjonowały na większości badanych giełd. Nieco mniejszą popularnością cieszyły się inicjatywy polegające na członkostwie w międzynarodowych organizacjach CSR-owych – wszystkie gieły, w których zidentyfikowano tę praktykę należały do UN Sustainable Stock Exchange Initiative – oraz przygotowywaniu i publikowaniu własnych raportów CSR-owych. Najmniej rozpowszechnionymi dobrymi praktykami były natomiast: oferowanie obrotu specjalnie oznaczonymi produktami etycznymi (np. obligacjami ekologicznymi) i wprowadzanie indeksów ESG (E – środowisko, z ang. *environmental*, S – społeczna odpowiedzialność, z ang. *social responsibility* i G – ład korporacyjny, z ang. *corporate governance*).

Tę ostatnią praktykę zaobserwowano jedynie na trzech giełdach – Warsaw Stock Exchange (indeks RESPECT), Bulgarian Stock Exchange (indeks CGIX) oraz Sarajevo Stock Exchange (indeks SASX-BBI). W przypadku gieły sarajewskiej jednym z kryteriów włączania spółek do indeksu jest przestrzeganie przez nie zasad szariatu.

Gieły państw CEE różnią się między sobą. Różnice te dotyczą nie tylko opisanej wcześniej liczby stosowanych dobrych praktyk, ale także ich struktury. Biorąc pod uwagę

kryterium głównego adresata inicjatyw z zakresu społecznej odpowiedzialności biznesu – same gieły versus notowane na nich spółki – można podzielić rynki kapitalowe tych państw na cztery grupy: wymagający, zbilansowani, latarnicy i maruderzy. Podział ten obrazuje rysunek.

Grupa giełd określona jako „wymagający” charakteryzuje się przewagą inicjatyw adresowanych do spółek. Gieły te wydają się przywiązywać mniejszą wagę do podnoszenia własnych standardów CSR. Do grona tych giełd należą rynki w Chorwacji, Słowenii, Serbii i Słowacji. Kolejną grupę stanowią „zbilansowani” – są to gieły wykazujące się dużą aktywnością we wdrażaniu dobrych praktyk, zarówno służących wzrostowi poziomu ich społecznej odpowiedzialności, jak i dedykowanych spółkom. Ta grupa składała się z giełd w Polsce i krajach nadbałtyckich (Litwa, Łotwa, Estonia) oraz w Bułgarii. Trzecia grupa giełd to „latarnicy” – podmioty, które starają się świecić przykładem. Są to gieły cechujące się przewagą działań ukierunkowanych na rozwój własnych praktyk w sferze CSR przy mniejszym zaangażowaniu w inicjatywy adresowane do spółek. W tej grupie znalazły się gieły z Rumunii i Węgier. Ostatnią, najliczniejszą grupą są „maruderzy”. Do grupy tej zaliczono gieły w niewielkim stopniu przejawiające zainteresowanie własną aktywnością w sferze CSR, które jednocześnie nie wprowadzają na szerszą skalę dobrych praktyk dedykowanych notowanym na tych rynkach spółkom. Grupa ta obejmuje gieły na Białorusi, w Macedonii, Czechach, Czarnogórze, Bośni i Hercegowinie oraz na Ukrainie.

AGATA ADAMSKA, doktor habilitowany nauk ekonomicznych, profesor nadzwyczajny w Zakładzie Zarządzania Finansami Przedsiębiorstwa w Szkole Głównej Handlowej w Warszawie

TOMASZ J. DĄBROWSKI, doktor habilitowany nauk ekonomicznych, profesor nadzwyczajny, w Instytucie Zarządzania Wartością w Szkole Głównej Handlowej w Warszawie

JACEK TOMASZEWSKI, doktor nauk ekonomicznych, starszy wykładowca w Katedrze Rynków Kapitałowych w Szkole Głównej Handlowej w Warszawie

Podział giełd w Europie Środkowo-Wschodniej ze względu na strukturę stosowanych dobrych praktyk

Źródło: opracowanie własne SGH w Warszawie.

Inwestycje jako metoda walki z wybranymi rodzajami wykluczenia w regionach i państwach Europy Środkowo-Wschodniej

Kraje Europy Środkowo-Wschodniej (EŚW) dostrzegają kluczową rolę instytucji publicznych, a w szczególności zastosowanie środków finansowych czy rozwiązań instytucjonalnych w osiąganiu celów zrównoważonego rozwoju. Inwestycje jako metoda walki z wykluczeniem mają odmienny charakter w przypadku każdego z typów ekskluzji.

Spółcześnie koncepcja zrównoważonego rozwoju stanowiąca o równoważeniu wzrostu gospodarczego, poszanowania dla środowiska przyrodniczego i postępu społecznego jest kluczową regułą znajdującej swoje odzwierciedlenie w podstawach traktatowych i politykach UE, jak również we wszystkich politykach rozwoju państw członkowskich, w tym z EŚW. Analiza procesów rozwojowych oraz przeciwdziałanie wykluczeniu energetycznemu, przestrzennemu i finansowemu jest znaczącym i istotnym wyzwaniem rozwojowym dla państw tego regionu.

Z punktu widzenia sytuacji energetycznej EŚW **wykluczenie energetyczne** stanowi współczesny wymiar ubóstwa energetycznego tej grupy krajów. Największą skalę problemu zaobserwować można w Bułgarii. Jest to państwo, które w największym stopniu zmaga się z problemami w ogrzewaniu budynków i regulowaniu płatności m.in. za tę usługę. Skala problemu, nie tylko w Bułgarii, ale i w innych państwach regionu EŚW, jest wynikiem struktury wiekowej budynków, a w szczególności historycznej polityki mieszkaniowo-budowlanej. Metodą przeciwdziałania wykluczeniu energetycznemu są inwestycje w termomodernizację budynków lub mechanizmy o charakterze instytucjonalnym (jak w Estonii) wspierające takie inwestycje. Głównym źródłem ich finansowania, ze względu na strukturę właścielską budynków, są środki publiczne. Na tym przykładzie wyraźnie widać, że wspólną cechą wykluczenia energetycznego i przestrzennego w regionie EŚW jest rola sektora publicznego, który w obu przypadkach może pełnić funkcję inicjatora procesu, jak i podejmować działania mitygujące.

Specyfiką gentryfikacji w EŚW jest jej powolne tempo i mniejsza intensywność zmian. Proces przyspieszył na początku XXI w. Do najistotniejszych czynników gentryfikacji w krajach regionu należą inwestycje wtórne (np. rewitalizacja), inwestycje pierwotne (*new-build gentrification*), przemiany własnościowe (prywatyzacja i restytucja), komercjalizacja przestrzeni. Co więcej, gentryfikacja w EŚW przybiera często formę

gentryfikacji punktowej lub komercjalizacji, a jej głównymi interesariuszami – w odróżnieniu od Europy Zachodniej i Ameryki Północnej – są deweloperzy i władze miasta. Klasa średnia czy klasa kreatywna, nie są inicjatorem zmian ze względu na ich niskie dochody i brak zakumulowanego dobrobytu – pełnią głównie funkcję konsumenta zachodzących przemian.

Ostatnim rozważanym w opracowaniu wyzwaniem rozwojowym w EŚW jest **wykluczenie finansowe**. Mimo wyraźnego postępu, jaki dokonał się po transformacji systemowej w tych krajach, nadal pozostaje ono ważnym problemem. Wiadać przy tym wyraźne zróżnicowanie natężenia ekskluzji w poszczególnych krajach poddanych analizie, gdzie stopień urbanizacji społeczeństwa waha się od 58% w Rumunii do 98% w Estonii i Słowenii, co odpowiada poziomowi znacznej części krajów Europy Zachodniej. Z uwagi na wielowymiarowość uwarunkowań inkluzyji (w tym – powiązanie z procesami właczenia cyfrowego) i samej jej specyfiki, podejmowane działania powinny mieć charakter kompleksowy oraz długofalowy. Znaczącą rolę w tym procesie odgrywają zaś inwestycje skierowane zarówno w stronę osób wykluczonych i zagrożonych wykluczeniem, jak i w stronę instytucji oferujących produkty i usługi finansowe. Kluczowa dla skuteczności programów wydaje się być aktywna współpraca podmiotów sektora prywatnego i publicznego, a także stworzenie odpowiedniego środowiska instytucjonalnego. Podobnie jak w przypadku wykluczenia energetycznego i przestrzennego rola sektora publicznego jest niejako podwójna, ponieważ do jego zadań należy również kontrola nad właściwym wykorzystaniem inwestowanych środków.

Reasumując można stwierdzić, **inwestycje jako metoda walki z wykluczeniem mają odmienny charakter w przypadku każdego z wymienionych typów ekskluzji**. W przypadku wykluczenia energetycznego kluczową kwestią inwestycyjną jest sam dopływ kapitału na sfinansowanie termomodernizacji. Z kolei przy wykluczeniu przestrzennym inwestycje odgrywają znaczącą rolę w sposobie przekształcania obszarów rewitalizowanych, tak by uchronić je przed gentryfikacją. Natomiast w przypadku wykluczenia finansowego inwestycje wiążą się z umiejętnym zaangażowaniem w poprawę dostępu do produktów i usług finansowych poprzez uwzględnienie wśród beneficjentów programów także grup defaworyzowanych (czyli osób szczególnie zagrożonych wykluczeniem finansowym).

Przeprowadzona analiza udowadnia, że sektor publiczny odgrywa rolę katalizatora w inwestycjach przeciwdziałających wszystkim omówionym rodzajom wykluczenia. Wyraźnie widać, że państwa EŚW dostrzegają za ONZ kluczową

rolę instytucji publicznych, a w szczególności **zastosowanie środków finansowych czy rozwiązań instytucjonalnych** w osiąganiu zakładanych przez państwa celów zrównoważonego rozwoju. Przykładem w wymiarze finansowym może być współfinansowanie projektów termomodernizacyjnych czy podnoszenie świadomości w zakresie korzystania z usług finansowych, z kolei na płaszczyźnie instytucjonalnej funkcje, jakie władze miejskie pełnią w procesie gentryfikacji, poprawie dostępu do usług finansowych czy też działalność organizacji takich jak KredEx. Można zaryzykować stwierdzenie, że osiągnięcie tych celów byłoby co najmniej utrudnione bez wsparcia publicznego.

Mając to na uwadze w ramach **rekомendacji dla praktyki gospodarczej** należy przede wszystkim wskazać jako potrzebę dalszą kontynuację zaangażowania sektora publicznego w inwestycje przeciwdziałające wybranym rodzajom wykluczenia w krajach EŚW. Jednocześnie celem zwiększenia skali inwestycji warto rozważyć włączenie, w szerszym stopniu niż

dotychczas, inwestorów prywatnych w drodze partnerstwa publiczno-prywatnego. Ten zabieg prawdopodobnie umożliwiłby osiągnięcie celów zrównoważonego rozwoju w znacznie krótszym czasie. Problemem pojawiającym się przy tej okazji może być jednak ewentualna niechęć inwestorów prywatnych doangażowania się w przedsięwzięcia o niskiej rentowności. Dlatego zasadne byłoby uprzednie przygotowanie katalogu zindywidualizowanych zachęt dla takich przedsiębiorców.

HONORATA NYGA-ŁUKASZEWSKA, doktor nauk ekonomicznych, adiunkt w Instytucie Ekonomii Miedzynarodowej w Szkole Głównej Handlowej w Warszawie

GRAŻYNA WOJKOWSKA-ŁODEJ, doktor habilitowany nauk ekonomicznych, profesor nadzwyczajny Zakładzie Unii Europejskiej w Szkole Głównej Handlowej w Warszawie

EWELINA SZCZECZ-PIETKIEWICZ, doktor nauk ekonomicznych, adiunkt w Zakładzie Unii Europejskiej w Szkole Głównej Handlowej w Warszawie

EWA CICHOWICZ, doktor nauk ekonomicznych, adiunkt w Instytucie Gospodarstwa Społecznego w Szkole Głównej Handlowej w Warszawie

DLA PROFESJONALISTÓW

MBA, programy na zamówienie, studia podyplomowe

- 134 wyselekcjonowane programy studiów podyplomowych dla profesjonalistów,
- 6 obszarów tematycznych: Administracja i Prawo, Finanse, Human Resources, Marketing, Zarządzanie, IT,
- 3 programy MBA

Zobacz nasz katalog:

www.sgh.waw.pl/katalog-podyplomowe-mba

System wsparcia start-upów w krajach Europy Środkowo-Wschodniej

Estonia i Polska są liderami rozwoju systemów wspierania start-upów w Europie Środkowo-Wschodniej.

W start-upach, rozumianych jako organizacje poszukujące powtarzalnego i skalowalnego modelu biznesowego, upatruje się źródło wzrostu gospodarczego. Dzięki tworzonym przez nie stanowiskom pracy oraz udziałowi w wymianie dóbr i usług zwiększa się rola innowacyjnych gałęzi w gospodarce. Rozwój środowiska start-upowego jest więc obecnie kluczowym elementem polityki innowacyjnej dla coraz większej liczby krajów.

Po szczególne kraje prześwietlono pod względem dojrzałości systemu wsparcia, biorąc pod uwagę 10 czynników składających się na system wspierania start-upów: od poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego, systemy podatkowe, poprzez ochronę własności intelektualnej, aż po przedsiębiorcość akademicką i programy wsparcia przedsiębiorczości agencji rządowych oraz pozycję funduszy venture capital (VC).

Poziom rozwoju gospodarczego Europy Środkowo-Wschodniej pod wieloma względami odbiega od poziomu państw zachodniej Europy. Wpływa to istotnie na postrzeganą, potencjalną atrakcyjność rynku i jego chłonność, a przez to na decyzje o zakładaniu działalności i kierunkach ekspansji start-upów. Z punktu widzenia oczekiwania start-upów wobec otoczenia instytucjonalnego liczą się przede wszystkim zachęty podatkowe, redukcja biurokracji oraz wsparcie w pozyskaniu kapitału. Państwa regionu podjęły liczne działania sprzyjające przedsiębiorcom i inwestorom. Kluczową kwestią pozostaje jednak stabilność prawa podatkowego, która stanowi problem dla części poddanych analizie krajów. Negatywnym przykładem jest Polska, lider w UE pod względem liczby jak i objętości tworzonych aktów prawnych. Najbardziej stabilne prawo w Europie Środkowo-Wschodniej mają Litwa i Estonia. Systemy podatkowe państw Europy Środkowo-Wschodniej w analizowanych latach (2004–2018) podlegały licznym przeobrażeniom i modyfikacjom, w wyniku których wprowadzono m.in. podatek od wyjścia, klauzulę o unikaniu podwójnego opodatkowania, obowiązek raportowania schematów podatkowych, mechanizm podzielonej płatności VAT czy też zachęty podatkowe dotyczące ponoszenia kosztów na badania i rozwój. Żadne z państw regionu nie wprowadziło jednak kompleksowych rozwiązań podatkowych dedykowanych tylko dla start-upów, choć wiele państw rozpoczęło pracę nad takimi rozwiązaniami.

Innowacyjne przedsiębiorstwa w Europie Środkowo-Wschodniej przywiązuje coraz większą wagę do ochrony i wykorzystywania własności intelektualnej. W warunkach gospodarki opartej na wiedzy to właśnie aktywa niematerialne stanowią podstawowe źródło przewagi konkurencyjnej. Pod

względem liczby zgłoszeń patentowych liderem, wśród analizowanych krajów, jest Słowenia (48 zgłoszeń na 1 mln mieszkańców), następnie Estonia (35 zgłoszeń na 1 mln mieszkańców) oraz Czechy (23 zgłoszenia na 1 mln mieszkańców). Polska również plasuje się relatywnie wysoko z 14 zgłoszeniami do Europejskiego Urzędu Patentowego na 1 mln mieszkańców. Oprócz liczby zgłoszeń ważnym kryterium ukazującym sprawność systemu jest czas rozpatrywania zgłoszeń patentowych. Najkrótszy czas jest na Litwie i wynosi zaledwie 5 miesięcy. Najdłuższy na rozpatrzenie zgłoszeń patentowych muszą czekać przedsiębiorcy w Bułgarii (60 miesięcy!) oraz Chorwacji (58 miesięcy).

Wzrost znaczenia zasobów intelektualnych skutkuje wzrostem roli instytucji badawczych i naukowych jako głównych źródeł innowacji w gospodarce. Wystarczy spojrzeć na największe start-upowe centra w Europie (Londyn, Paryż, Kopenhaga, Berlin), aby dostrzec ich współwystępowanie z aktywnością najważniejszych ośrodków akademickich. Klasyczne koncepcje funkcjonowania uniwersytetów ustępują wizji uniwersytetu przedsiębiorczego, który przyjmuje aktywną rolę, odpowiadając na zmiany zachodzące w otoczeniu. Badania wskazują, że wśród krajów regionu najwyższy poziom integracji przedsiębiorczości w programach nauczania osiągnęła Estonia. Dla zbadania stopnia realizacji koncepcji przedsiębiorczego uniwersytetu w praktyce przeprowadzono analizę narzędzi wspierania na najlepszych uniwersytetach krajów regionu. Najlepiej wypadają uniwersytety z Polski, Estonii oraz Słowenii. Implementacja założeń uniwersytetu przedsiębiorczego w Europie Środkowo-Wschodniej prowadzona jest w formie eksperymentu o charakterze regionalnym (dostosowanym do specyfiki systemowej oraz charakterystyki danego ośrodka). Uczelnie europejskie, pomimo prowadzenia badań na bardzo wysokim poziomie, nie potrafią przełożyć ich na innowacje w praktyce rynkowej.

Kolejnym elementem otoczenia wspierającym przedsiębiorczość są agencje rządowe. Można zaobserwować zróżnicowane modele angażowania się tych instytucji we wspieraniu rozwoju start-upów. Najbardziej kompleksowe działanie jest charakterystyczne dla instytucji z Estonii. Agencja KredEx prowadzi aktywność związaną z finansowaniem, a także odpowiada za działalność projektów edukacyjnych, mentoringowych, akceleracyjnych i inkubacyjnych. Wyjątkowe jest również wspieranie przez Estonie, Łotwę i Litwę atrakcyjnego wizerunku dla inwestorów start-upowych z zagranicy, również poprzez programy typu Startup Visa (ułatwienia w uzyskaniu pozwolenia na pobyt i prowadzenie działalności). Duża część państw stawia na działania agencji, związaną z finansowaniem. Szczególnym elementem tych programów jest tworzenie funduszy, które aktywizują środowiska inwestorów, wobec ich niewystarczającej działalności w Europie Środkowo-Wschodniej. Gdy porównuje się działalność funduszy VC w Europie Środkowo-Wschodniej do działalności tychże

w państwach wysoko rozwiniętych, uwagę zwraca wczesny etap i ogromna przestrzeń do dalszego rozwoju dla tego rodzaju funduszy. Średnia wartość inwestycji funduszy VC per capita była kilka razy mniejsza w państwach regionu niż w rozwiniętych ekosystemach wspierania przedsiębiorczości i innovacji.

W Europie Środkowo-Wschodniej funkcjonują organizacje zrzeszające start-upy, posiadające rozbudowane relacje międzynarodowe. Liczba organizacji klastrowych jest bardzo różna w zależności od kraju – niski jest natomiast udział organizacji ze sprzyjającym ekosystemem biznesowym dla start-upów. Jednym z najważniejszych instrumentów wspierających rozwój start-upów są akceleratory, wspierające przedsiębiorców na wstępny etapie ich działalności. Wśród państw Europy Środkowo-Wschodniej najwięcej akceleratorów działa w Polsce, Estonii, Rumunii oraz na Ukrainie. Skala jest jednak niewystarczająca, gdyż w samym Londynie jest więcej akceleratorów niż w przodujących państwach regionu EŚW. Bezpośrednie wsparcie instytucjonalne start-upów zapewniają również tzw. piaskownice regulacyjne, nowy instrument dla przedsiębiorstw działających na podstawie nowych modeli biznesowych lub technologii nieodnajdujących się w obecnym porządku prawnym. Piaskownice regulacyjne nie są obecnie instrumentem powszechnie wykorzystywany w państwach Europy Środkowo-Wschodniej. Ich istnienie stwierdzono jedynie w dwóch państwach (Litwa, Węgry). W Polsce prace nad powstaniem piaskownicy regulacyjnej zostały zatrzymane na zaawansowanym etapie. Na niskim poziomie jest również zaangażowanie państw regionu we wspieranie innowacyjności poprzez zamówienia publiczne. Partnerstwo publiczne zaczyna się pojawiać w strategiach państw Europy Środkowo-Wschodniej, brakuje jednak konkretnych narzędzi pozwalających na wykorzystanie przez instytucje publiczne innowacyjnych rozwiązań płynących ze świata start-upowego.

Wyniki badania pozwoliły zidentyfikować dwa kraje w randze lidera wspierania start-upów (Estonia, Polska), cztery kraje w randze wschodzących gwiazd (Czechy, Litwa, Słowenia, Węgry) oraz sześć krajów rozwijających się (Albania, Bułgaria, Chorwacja, Łotwa, Rumunia, Słowacja). Szczegółowe wyniki przedstawiono w tabeli.

RAFAŁ KASPRZAK, doktor habilitowany nauk ekonomicznych, profesor nadzwyczajny w Katedrze Badań Zachowań Konsumentów w Szkole Głównej Handlowej w Warszawie

MARCIN WOJTYSIAK-KOTLARSKI, doktor habilitowany nauk ekonomicznych, kierownik zakładu Strategii Międzynarodowych w Szkole Głównej Handlowej w Warszawie

ALBERT TOMASZEWSKI, doktor nauk ekonomicznych, adiunkt w Katedrze Zarządzania Strategicznego w Szkole Głównej Handlowej w Warszawie

MARIUSZ STROJNY, doktor nauk ekonomicznych, adiunkt w Instytucie Zarządzania Wartością w Szkole Głównej Handlowej w Warszawie, pełnomocnik rektora ds. transferu technologii

MAŁGORZATA GODEWSKA, doktor nauk ekonomicznych, adiunkt w Katedrze Prawa Administracyjnego i Finansowego Przedsiębiorstw Szkoly Głównej Handlowej w Warszawie

ANNA MASŁOŃ-ORACZ, doktor nauk ekonomicznych, adiunkt w zakładzie Strategii Międzynarodowych w Szkole Głównej Handlowej w Warszawie

TOMASZ PILEWICZ, doktor nauk ekonomicznych, adiunkt w Zakładzie Otoczenia Biznesu w Szkole Głównej Handlowej w Warszawie

BARTOSZ MAJEWSKI, dyrektor Centrum Przedsiębiorczości i Transferu Technologii w Szkole Głównej Handlowej w Warszawie

MIROSŁAW ŁUKASIEWICZ, doktorant w Katedrze Zarządzania Strategicznego w Szkole Głównej Handlowej w Warszawie

KAMIL FLIG, student w Szkole Głównej Handlowej w Warszawie

MICHał GAŁAGUS, student w Szkole Głównej Handlowej w Warszawie

ARKADIUSZ KAMIŃSKI, student w Szkole Głównej Handlowej w Warszawie

ADRIAN MICHALCZUK, student w Szkole Głównej Handlowej w Warszawie

Elementy składające się na systemy wspierania start-upów w państwach Europy Środkowo-Wschodniej

Iloczyn oceny w ramach kryterium od 1 (poziom bardzo niski) do 5 (poziom bardzo wysoki) oraz wagę danego czynnika

Czynnik	Waga (w %)	Albania	Bułgaria	Chorwacja	Czechy	Estonia	Litwa	Łotwa	Polska	Rumunia	Słowacja	Słowenia	Węgry
Rozwój	10,91	0,33	0,33	0,44	0,44	0,44	0,33	0,55	0,55	0,44	0,44	0,33	0,55
Podatki	13,64	0,27	0,27	0,41	0,55	0,68	0,68	0,68	0,41	0,41	0,41	0,55	0,41
Właściwość intelektualna (IP)	9,09	0,36	0,09	0,18	0,18	0,27	0,45	0,27	0,27	0,18	0,18	0,27	0,27
Edukacja	11,82	0,12	0,35	0,35	0,47	0,59	0,35	0,24	0,59	0,24	0,35	0,59	0,35
Agencje rządowe	8,18	0,08	0,16	0,08	0,25	0,41	0,25	0,25	0,33	0,08	0,33	0,33	0,16
Akceleratory	12,73	0,13	0,25	0,13	0,51	0,64	0,38	0,13	0,64	0,51	0,38	0,38	0,51
Piaskownice reg.	6,36	0,06	0,06	0,13	0,06	0,19	0,25	0,19	0,19	0,19	0,19	0,19	0,19
Klastry/IOB	8,18	0,08	0,33	0,25	0,16	0,25	0,33	0,08	0,41	0,33	0,25	0,25	0,25
PPI/PZP	1,82	0,05	0,05	0,05	0,04	0,09	0,07	0,05	0,05	0,05	0,05	0,05	0,04
VC	17,27	0,17	0,52	0,35	0,69	0,86	0,86	0,52	0,86	0,52	0,35	0,35	0,69
Ocena łączna	100,00	1,66	2,43	2,36	3,35	4,42	3,96	2,95	4,30	2,95	2,93	3,28	3,42

liderzy

wschodzące gwiazdy

rozwijający się

Potencjał rolnictwa Europy Środkowo-Wschodniej wobec wyzwań globalnych

Rolnictwo w krajach Europy Środkowo-Wschodniej (EŚW) charakteryzuje się znacznym potencjałem produkcyjnym, który jest stosunkowo mało intensywnie wykorzystywany. Posiada też duże potencjalne możliwości ekspansji eksportowej i zajmowania pozycji znaczącego gracza na globalnym rynku żywności.

Rolnictwo regionu EŚW już dzisiaj osiąga korzystne wyniki produkcyjne w przeliczeniu na mieszkańca. Przykładowo produkcja mięsa na 1 mieszkańca w regionie EŚW wynosi 76,7 kg (82,1% średniego poziomu dla UE28), a poziom produkcji mleka na mieszkańca stanowi prawie 95% przeciętnej produkcji dla UE28.

Celem opracowania jest próba oceny potencjału rolnictwa krajów Europy Środkowo-Wschodniej (EŚW) na tle potencjału Unii Europejskiej. Przyjęto założenie, że grupą zaliczoną do tego regionu są kraje unijne tej części Europy (EŚW10) oraz Ukraina i Białoruś. To dyskusyjne być może kryterium zostało przyjęte z uwagi na to, że rolnictwo krajów tak zakreślonego regionu ma wiele cech wspólnych, zarówno w obszarze klimatyczno-przyrodniczym, jak i kierunków ewolucji struktury agrarnej, wreszcie doświadczeń przeszłości. Ponadto coraz silniej wyrażane krytyczne poglądy i opinie na temat globalizacji rolnictwa i agrobiznesu, w tym wpływu tego zjawiska na środowisko naturalne, wymuszają zwrot zainteresowania w kierunku możliwości zapewnienia bezpieczeństwa żywnościowego opartego na źródłach oraz systemach regionalnych i lokalnych.

Rolnictwo w krajach Europy Środkowo-Wschodniej charakteryzuje się znacznym potencjałem produkcyjnym, który jest stosunkowo mało intensywnie wykorzystywany, tworząc tym samym korzystne możliwości globalnej ekspansji w następstwie poprawy relacji podstawowych czynników wytwórczych, przede wszystkim na korzyść zwiększych zasobów kapitału oraz wdrożenia bardziej nowoczesnych rozwiązań organizacyjnych (ewolucja struktury agrarnej) i technologicznych (nowoczesne metody uprawy oraz chowu zwierząt).

Przeprowadzone badania pozwalają sformułować kilka konkluzji szczegółowych:

- w krajach EŚW następuje wyjątkowo szybko zmiana struktury obszarowej. O ile w latach 2005–2016 w krajach UE18 liczba gospodarstw rolnych spadła o 18,5%, to w krajach EŚW10 o 26,2%. Zmiany te odnoszą się także do rolnictwa Ukrainy. Jedynie struktura obszarowa Białorusi pozostaje stała,
- kraje regionu EŚW charakteryzuje znaczne zróżnicowanie struktury właściwościowej rolnictwa. Wyróżnić można co najmniej cztery odmienne modele: (1) białoruski, (2) ukraiński, (3) słowacko-czeski oraz (4) środkowoeuropejski, dotyczący pozostałych krajów regionu,

- analizowany region cechuje wysoki poziom zasobów siły roboczej w rolnictwie, co świadczy o relatywnym zapóźnieniu w jego rozwoju w stosunku do pozostałych krajów unijnych,
- znaczne zasoby ziemi rolniczej sprawiają, że region EŚW dysponuje wyjątkowo wysokim (dwukrotnie większym) poziomem użytków rolnych (UR) w przeliczeniu na statystycznego mieszkańca. W 2016 r. poziom ten wyniósł dla regionu EŚW – 0,65 ha/per capita, podczas gdy przeciętnie dla UE28 było to tylko 0,34 ha/per capita,
- rolnictwo regionu EŚW największe różnice w stosunku do całego zbioru UE-28 wykazuje pod względem zasobów oraz strumienia kapitału. Wartość środków trwałych netto jest przeciętnie trzy–czterokrotnie niższa od pozostałych krajów unijnych. Niższe są także nakłady inwestycyjne na środki trwałe (poziom nakładów na środki trwałe w regionie EŚW w 2017 r. wyniósł 86,2 EUR/ha UR, podczas gdy w UE28 – 334,9 EUR/ha UR),
- zbliżony do przeciętnego poziomu UE28 jest poziom nakładów bieżących (poziom nawożenia mineralnego, zużycie pestycydów),
- rolnictwo regionu EŚW już dzisiaj osiąga korzystne wyniki produkcyjne w przeliczeniu na mieszkańca kraju. Przykładowo produkcja mięsa na 1 mieszkańca w regionie EŚW wynosi 76,7 kg, co stanowi 82,1% średniego poziomu dla UE28. Poziom produkcji mleka na 1 mieszkańca w regionie EŚW stanowi prawie 95% przeciętnej produkcji dla UE28,
- pozycja krajów analizowanego regionu w eksportie artykułów rolno-spożywczych w 2016 r. stanowiła 16,5% eksportu UE28, jednak saldo zielonego handlu dla ESW stanowiło w tym samym czasie ponad 161% salda UE28. Oznacza to, że analizowany region posiada duże potencjalne możliwości ekspansji eksportowej i zajmowania pozycji znaczącego gracza na globalnym rynku żywności.

Przeprowadzone badania potwierdziły, że kraje regionu EŚW dysponują znacznym potencjałem produkcji rolniczej. Jest to ważna konstatacja w czasie z jednej strony coraz większej konkurencji na globalnym rynku żywności i z drugiej, umacniania się tendencji do rosnącego znaczenia regionalnych i lokalnych rynków rolno-żywnościowych w sytuacji coraz większego zagrożenia dla środowiska naturalnego płynącego właśnie z procesów globalizacyjnych. By zostać ważnym graczem na europejskim rynku żywności, rolnictwo badanego regionu wymaga jednak dalszych zmian, tak w zakresie struktury agrarnej, jak i modelu organizacyjno-technicznego. I nie chodzi tu o jakąkolwiek unifikację tego modelu – jest to raczej trudne do przyjęcia – lecz jego modernizację i unowocześnienie.

STANISŁAW KOWALCZYK, profesor zwyczajny w Zakładzie Analiz Rynków w Szkole Głównej Handlowej w Warszawie

ROMAN SOBIECKI, doktor habilitowany, profesor nadzwyczajny oraz dyrektor Instytutu Rynków i Konkurencji w Szkole Głównej Handlowej w Warszawie, dziekan Kolegium Nauk o Przedsiębiorstwie

CENTRAL AND EASTERN EUROPE IN THE FACE OF GLOBAL TRENDS:

Economy, Society and Business

SGH WARSAW SCHOOL OF ECONOMICS REPORT

Eliminating wealth gap between Central and Eastern Europe and Western Europe

Average annual GDP growth rate in 1990-2018 in Poland was the highest in the group of eleven countries of Central and Eastern Europe and almost three times higher than in the 'old' EU-15 states.

Poland has closed the development gap in respect of GDP per capita as compared to Greece in 2015 and in 2019 it will probably exceed Portugal. Assuming that the average growth tendencies will remain at the current level, Poland will need 14 years to achieve the average income per EU-15 citizen and 21 years to catch up with Germany.

The assessment of economic growth in the Central and Eastern Europe countries in 1990-2018 should take into account deep economic breakdown (so called 'transformation recession') that occurred as a result of launching the process of system transformation. Switching former centrally planned economy to market economy caused in the beginning of transformation accumulated drop of production and national domestic product by as much as 18% in Poland and almost 65% in Lithuania. The period of transformation recession in the region lasted from 2 years in Poland to even 8 years in Bulgaria.

The transformation recession made the wealth gap between Central and Eastern Europe and Western Europe even bigger in the initial years of the system transformation. While in 1989 (the last year of socialist economy) GDP per capita calculated considering purchasing power parity (PPP) in Poland accounted for 38% of the average GDP in EU-15 countries, in 1991 (when the transformation recession ended) it fell down to 32%. It should be added that before the beginning of the transformation Poland was one of the least economically developed countries in the CEE-11 group and in respect of GDP per capita based on PPP it exceeded only Romania.

The table below shows economic growth in 11 countries of CEE compared to the Western Europe (EU-15 average), taking into account effects of the transformation recession. The fastest growing economy in the entire group was Poland. The average GDP growth rate in Poland in 1990-2018 was 3.2% and was the highest among CEE-11 and almost three times higher than in the 'old' EU-15 states (1.3%). The only country that had undergone transformation and had a similar development rate was Slovakia (2.5% annually).

In the period following Poland's accession to the EU, Poland's GDP grew by 72% (i.e. on average by about 4.2% a year). Similarly to the entire period of system transformation, our country was in this respect a leader in the group of new EU Member States (only Slovakia had a similar growth rate at that time

GDP growth in Central and Eastern Europe countries in 1990-2018

Country	Average annual growth rate in %	GDP in 2018		
		1989=100	2004=100	2010=100
Poland	3.2	246	172	131
Bulgaria	0.9	128	153	121
Croatia	0.4	113	116	109
Czech Republic	1.7	165	144	120
Estonia	2.0	178	144	135
Lithuania	1.0	132	152	133
Latvia	0.9	129	143	132
Romania	1.6	157	161	134
Slovakia	2.5	202	169	126
Slovenia	1.8	169	130	115
Hungary	1.6	157	126	122
UE15 ^a	1.3	147	118	112

^a Weighted average

For calculating growth rate based on 1989 = 100 historical data of the European Bank for Reconstruction and Development (EBRD) for the year 1989 were used.
Source: own study by SGH Warsaw School of Economics based on data of Eurostat, European Commission and the Polish Central Statistical Office.

– 69%). Simultaneously, Poland also had a much higher growth rate than EU-15 countries. It should be highlighted that in 2004-2018 all the CEE-11 countries, except Croatia, had a higher economic growth rate than the average for EU-15 economies, which meant reduction of the historic wealth inequality with the Western Europe.

The process of real convergence in Poland was the fastest, compared for example to Portugal and Greece. As for Greece, Poland eliminated the development gap with this country in 2015, and in subsequent years exceeded it in respect of GDP per capita. It is highly probable that this scenario will be repeated in the coming years for Portugal. The scenario is confirmed by the latest forecast of IMF, according to which in respect of wealth measured in such way Poland will exceed Portugal as soon as by the end of 2019.

Forecasts of closing income gap for Poland are optimistic. If the average growth rate from the period after Poland's joining the EU maintains the same, Poland will need 14 years (from

2018) to reach the EU-15 average income per capita. This period would extend to 21 years if Germany was taken as a reference point.

MARIUSZ PRÓCHNIAK, habilitated doctor of economic sciences, Manager of the Department of Economics II of the Warsaw School of Economics and Vice-Dean of Bachelor Studies

MARIA LISSOWSKA, habilitated doctor of economic sciences, associate professor at the Development Economics and Economic Policy Unit of the Warsaw School of Economics

PIOTR MASZCZYK, doctor of economic sciences, senior lecturer at the Department of Economics II at the Warsaw School of Economics

RYSZARD RAPACKI, professor at the Department of Economics II at the Warsaw School of Economics

ALEKSANDER SULEJEWICZ, habilitated doctor of economic sciences, associate professor at the Department of Economics II at the Warsaw School of Economics

SGH
Warsaw School
of Economics

SGH shapes leaders

Condition of the economy and banking sector in the Central and Eastern Europe

The economic slowdown in the Central and Eastern Europe forecast a year ago is happening. The slowdown is not well visible in the changes of variables analysed for a classical cycle, which may be calming for politicians responsible for the economy.

The banking sector perceives the national economic situation slightly better than conditions for carrying out banking business.

The economic slowdown in the Central and Eastern Europe forecast a year ago is happening. The tendencies visible in the autumn 2018, mainly in the qualitative data collected as a part of the analysis of the economic condition using the test method, seem to be visible also in the quantitative data collected by statistical offices. It should be stressed however, that the slowdown is not well visible in the changes of variables analysed for a classical cycle, which may be calming for politicians responsible for the economy. It is true though that increment of these variables in subsequent months is smaller. Clear symptoms of a slowdown are visible in the variables' deviation from a long-term trend. Values of cyclical components, distinguished both for the European Union and for some countries of the Central and Eastern Europe, are falling, which means that these variables are

undergoing a decline stage of the deviation (growth) cycle. It is visible for all the examined variables: gross domestic product, sold processing industry output, household consumption, investment, as well as economic condition indicators. Analysis of cyclical components of the examined variables allows to distinguish them in the upper turning points signifying the beginning of a decline phase of the deviation cycle. For most countries it is the year 2018. The analysis shows significant similarities of cyclical fluctuations between the Central and Eastern Europe countries and the European Union. Economic indicators were showing even two quarters beforehand that the slowdown was coming, thus proving the usefulness of the economic condition examination for monitoring economic activities.

The analysis indicates the following threats for the economic growth in the region: pan-European nature of the EU economic area slowdown spreading to individual Central and Eastern Europe countries; economic growth maintained mainly by consumption, which is effective in the short term; and a decline in expenditures, which are a source of long-term economic production growth, especially in the private sector.

One of the first symptoms of economic situation changes may be lending activities in the enterprise sector. The banking sector, responding to this process, could have been used to assess the tendencies and possible changes in the economic condition. In crisis situations feedback between banks and the economy can be observed. Financial crises have usually made recession processes more serious and slowdowns have resulted

Figure 1. General economic condition of Poland irrespective of the financial sector condition

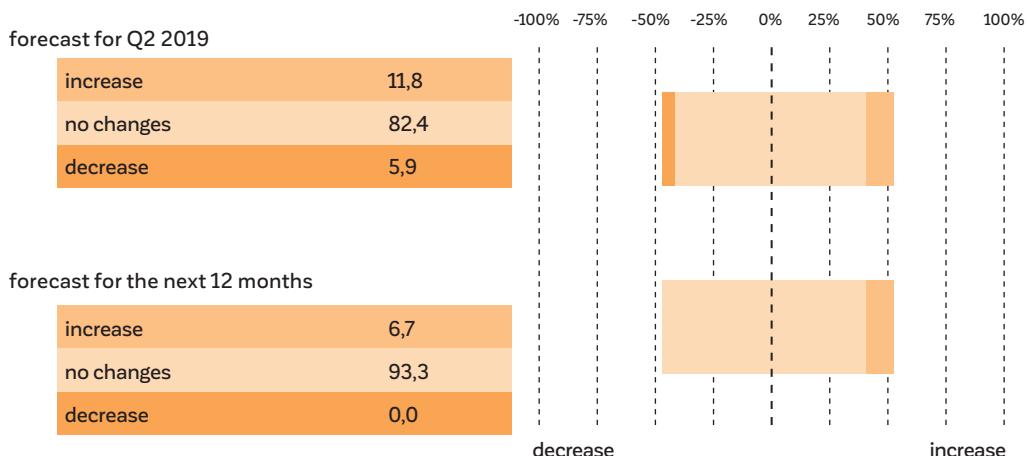
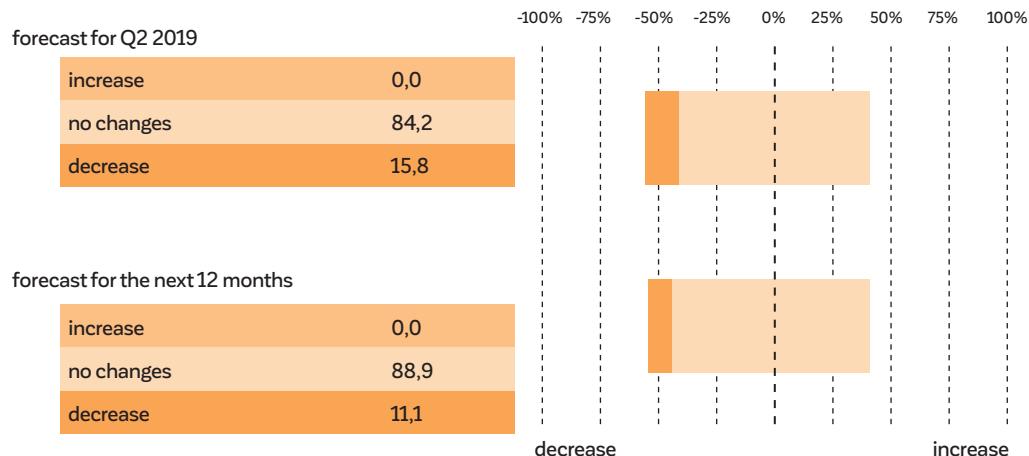

Figure 2. General situation of the financial sector versus the Polish economy

Source: own study on the basis of IRG SGH data.

in aggravation of the banking sector condition. At present the banking sector perceives the national economic situation slightly better than conditions for carrying out their business.

Notably, the banks' perception of the future economic condition is very changeable. It has been so for about five years. During this time the European Union has carried out a lot of reforms to increase the security and stability of the banking sector by creating institutions and regulations for a banking union. Also in Poland, despite a high rate of economic development, the banks have been focusing on extending their capital base and increasing capital adequacy ratio. It is a response for the regulators' expectations.

Since the 4th quarter of 2008 most respondents of a survey on the banking sector condition have been predicting that the currently observed economic situation in the country will be maintained. Similar views can also be found among forecasts for the 2nd quarter of 2019. The share of respondents expecting lack of any changes of the economic condition in the short term is 82.4% (figure 1). Other banks predict improvement of the economic situation (11.8%) or its deterioration (5.9%). In the coming period we should therefore expect a similar rate of economic growth to the rate observed so far. Long-term forecasts also indicate that the current situation will not change (93.3% – no changes, 6.7% – growth).

Currently the share of banks with a negative assessment of the financial sector is higher than the share of those with a positive assessment. The percentage of respondents not predicting any changes in the sector situation in short-term perspective is 84.2%, while the remaining respondents express negative views on short-term perspectives for the financial industry (figure 2). Long-term forecasts are similar – 88.9% of respondents predict lack of any changes, while 11.1% predict that the situation will become worse.

ELŻBIETA ADAMOWICZ, professor, Director of the Institute of Economic Development at the Warsaw School of Economics

SŁAWOMIR DUDEK, doctor of economic sciences, assistant professor at the Institute of Economic Development of the Warsaw School of Economics

EWA RATUSZNY, doctor of economic sciences, assistant professor at the Institute of Economic Development of the Warsaw School of Economics

IZABELA BUCHOWICZ, doctor of economic sciences, Deputy Director of the Institute of Economic Development of the Warsaw School of Economics

STANISŁAW KLUZA, doctor of economic sciences, senior lecturer at the Department of Quantitative Economics of the Warsaw School of Economics

Strategies of development of mobility service in Central and Eastern Europe against the background of global challenges

Local authorities should create urban mobility systems in such a way so as to ensure their inhabitants good access to public services, at the same time protecting public budgets from excessive expenses for roads development, and the urban environment – from degradation.

In recent years the word ‘transport’ has been more and more commonly replaced by the word ‘mobility’. It is supposed to highlight two issues in the transport system theory applied so far. The first issue is a greater emphasis on the needs of the transport system users, connected not only with the intention of moving, but also with the basic need to have the simplest possible access to specific services. The second issue is more and more clearly expressed significance of non-motorised transport in order to satisfy this need, which is somewhat paradoxical if we consider growing popularity of motorisation, but also problems it entails.

Therefore, while solving the problem of transportation to work or school in line with classical transport paradigms consists mainly in facilitating movement by e.g. building roads, underground lines or launching bus connections, solving the same problem in line with the mobility paradigm consists in looking for the easiest access to work or school. Firstly, there is a tendency to reduce the necessity to cover a long distance. It can be achieved by popularisation of ICT and co-working solutions and reduction of distance by proper spatial planning (which gives the adults and children more possibilities to walk or go by bicycle). Secondly, by a suitable location of work and education facilities, as well as dwelling houses along effective transportation lines, and lastly – by effective creation of the transportation system, including its linear and nodal infrastructure.

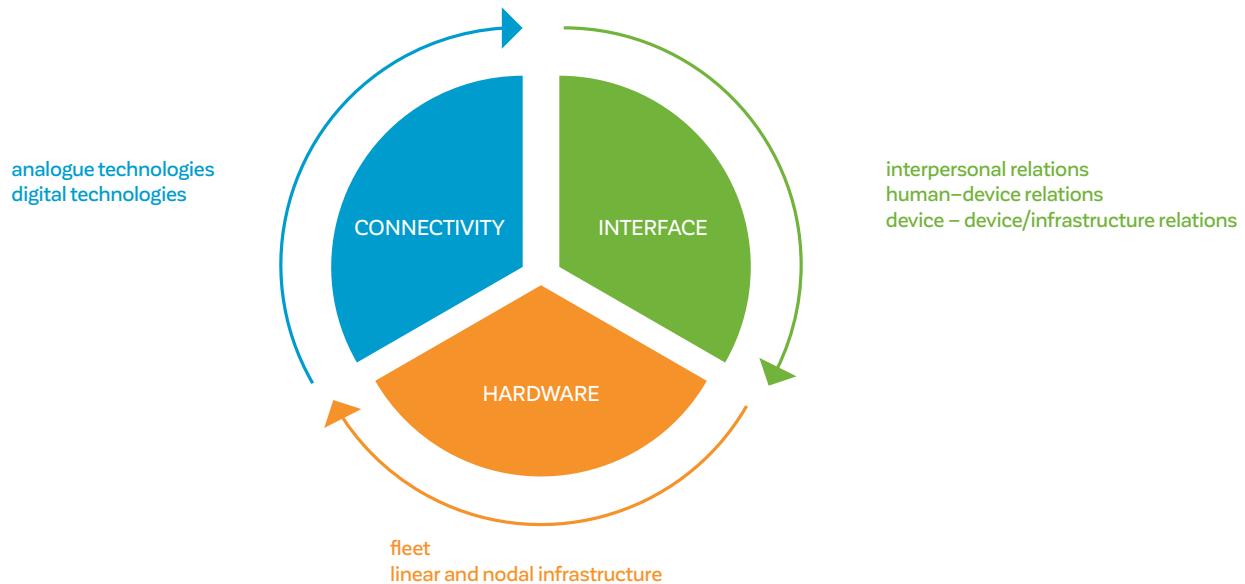
Mobility defines accessibility of points of physical and social space – both due to proper planning of travel generators in space, and effective construction of transport system, taking into account non-motorised travels, needs of people with disabilities and the necessity to reduce the negative environmental impact. What should be considered is both conditions related to the freedom of choice as well as social and economic impact (including ensuring access to work, education and consumption), and environmental and climate requirements.

Previous failures of infrastructure development lead to the conclusion that local authorities should create urban mobility systems in such a way, so as to ensure the inhabitants good access to public services, at the same time protecting public budgets from excessive expenses for roads development, and the urban environment – from degradation.

The first group of solutions that guarantees implementation of sustainable mobility is connected with so called **Transport Demand Management** (TDM). These measures include, among others, designing so called *mixed-use developments*, i.e. districts, streets or even buildings which combine various functions – of a residential area, services or workplace, as well as polycentric development, consisting in locating the largest possible number of central functions (e.g. universities, secondary schools) also in local (district) centres. Such design naturally reduces demand for transport, but does not limit access to public services, and even improves it. Such spatial development is very effective also in respect of protection from noise, as areas along main transport lines may be used for service facilities, which serve as a screen, protecting buildings located behind them from noise. The opposite of *mixed-used developments* are single-purpose districts, where providing transport services is very difficult: traffic there is very heavy during a short period of time and it moves in one direction. It therefore needs expensive infrastructure with large capacity, which in fact is fully used only for a few hours a day.

The second group of solutions ensuring sustainable mobility is related to **creating competitiveness of public transport**. It should be therefore highlighted that the attractiveness depends mainly on frequent, reliable movement of means of transport and ensuring a short time of travel. These features are easiest to create in highly urbanised areas with relatively large flows of commuters, whose needs are satisfied almost 24/7. Additionally, the time of travel depends also on the time of walking to or from a bus or tram stop. That is why the basis of building public transport attractiveness is so called *Transit Oriented Development (TOD)* – orientation towards public transport users by, for example, locating rail transport separated from road transport in the centres of districts. A good example may be housing quarters from 1960s, 1970s and 1980s built in the entire region of Central and Eastern Europe, such as Gropiusstadt in Berlin or Ursynów in Warsaw.

Three elements of mobility service system in line with the MaaS concept: connectivity, interfaces as intangible assets and hardware as tangible assets.

Source: own study by SGH Warsaw School of Economics

In recent years a concept of Mobility-as-a-Service (*MaaS*) has been more and more popular. The figure presents three basic elements of the mobility service system pursuant to the *MaaS* concept: connectivity, interfaces and hardware. The era of digital transformation provides conditions for connectivity covering all the participants of the social and economic system, most of whom use mobile devices. Consequently, they can participate in the functioning of real and virtual world at all times and in all places. All the connections between these participants, between a human, a fixed facility and a mobile device, including means of transport such as connected car, and also between mobile devices and facilities (V2X) are some kind of interfaces. Their functioning determines the quality and quantity of intangible assets. The processes of transportation (when a person

assumes the active role of a prosumer of mobility services) and travel (when a person is a passive consumer of mobility services) happen in the real world made of tangible assets.

IZABELA GRABOWSKA, doctor of economic sciences, assistant professor at the Demography Unit of the Warsaw School of Economics

MAGDALENA KACHNIEWSKA, habilitated doctor of economic sciences, professor at the Department of Tourism at the Warsaw School of Economics

WOJCIECH PAPROCKI, professor, Director of the Institute of Transport and Mobility Infrastructure at the Warsaw School of Economics

MICHAŁ WOLAŃSKI, doctor of economic sciences, assistant professor at the Department of Infrastructure and Mobility of the Warsaw School of Economics

SGH WARSAW SCHOOL OF ECONOMICS MAGAZINE

⬇️ POBIERZ PDF: www.sgh.waw.pl/gazeta

⬇️ CZYTAJ ONLINE: www.issuu.com/GazetaSGH

✉️ NAPISZ DO NAS: gazeta@sgh.waw.pl

Ecology (eco-innovations) in Central and Eastern Europe in the face of global challenges

Most CEE countries, especially Member States of the European Union, in their public policies take into account the need of development of eco-innovation to protect the climate.

Climate change is currently the major environmental threat for the humanity. Growth of CO₂ emissions, despite long-term international efforts to reduce them and thereby stop climate change and its devastating effects for international relations stability and economic development, as well for the quality of life of global population, results in an intensified search for zero-emission technologies.

The analysed group of countries is institutionally diversified in respect of eco-innovation support. The factor of division is the European Union membership. In this group of countries the system of institutions and eco-innovation support oriented towards obtaining technologies of electricity generation, energy effectiveness and zero-emission transport is most developed. In Bulgaria a plan of technology development *The Innovation Strategy for Smart Specialisation for (2014-2020)* is being implemented. A programme *Enhancing the energy efficiency in large enterprises* financed by *Operational Programme 'Innovation and Competitiveness'* (2014-2020) (OPIC), pursuant to which large companies receive support to implement regulations for sustainable growth and competitive economy. Innovative activities may be carried out according to the European *Strategic Energy Technology Plan for Europe* (SET plan).

In Croatia a range of strategic documents are in force, regulating development of renewable sources of energy and zero-emission technologies. These include *Strategy of Education, Science and Technology, the Smart Specialization Strategy of the Republic of Croatia 2016-2020* and *Innovation Promotion Strategy of the Republic of Croatia 2014-2020*. Tools for effecting the Croatian strategies are 'Competitiveness clusters' gathering small and medium-sized enterprises research centres and local authorities.

The Czech Republic recognises the need for innovation in the area of low-emission technologies. This country has introduced THETA programme, which focuses on the power sector. It is managed by the Technology Agency of the Czech Republic. The programme is divided into sub-programmes: research carried out in public interest, strategic energy technologies, long-term technology perspectives. They are based on the priorities of the EU SET Plan, but THETA is a programme based purely on energy. As a part of THETA implementation Competence

Centres have been established such as Competence Centre for Energy Recovery of Waste, Centre for Advanced Nuclear Technology (CANUT), Advanced Technologies for Heat and Power Generation, Centre for Research and Experimental Development of Reliable Energy, and Centre for the Development of Technologies for Nuclear and Radiation Safety: RANUS - TD and National Energy Centre.

Estonia has an innovation strategy for the years 2014-2020 entitled *Knowledge-based Estonia*. The strategy focuses the technological efforts on the provision of electric power, biomass and transport fuels, as well as energy efficiency. As a small country, Estonia participates in the SET Programme and develops cooperation in the Baltic Sea region as a part of Nordic Energy Research (EST 2018). The aim of the policy is to look for technologies which would reduce CO₂ emission in 2012-2030 in the most cost-effective way.

Latvia has its *Research and Innovation Strategy of Latvia for Smart Specialisation* (RIS3), which is to reach objectives provided for by Guidelines for the Development of Science Technology and Innovation 2014-2020. One of GDSTI2020 objectives is improvement of industry competitiveness. RIS3, which is an economic development strategy, assumes "areas of smart specialisation", which involve concentration of resources on areas which may gain advantage.

Slovakia introduces *Draft State R&D programmes for 2019-2023 with outlook to 2028*, comprising the following activity areas: improvement of transmission and security of power grid, smart grid, RES and nuclear power. The strategic objective is low-emission industry, ensuring good quality, safe and effective resources of all forms of energy, although it has been highlighted that electric power is of key importance. Slovakia stresses the need to integrate RES in the system and to develop prosumers, i.e. producers and consumers of energy.

Slovenia implements the *Slovenian Industrial Policy* (SID) (2013-2020), aimed at restructuring the energy sector through innovations so that it becomes more sustainable, and better international business flows. A more detailed strategy was adopted by Slovenia in 2015 - *Slovenia's Smart Specialisation Strategy (S4)*, the aim of which is to enhance innovation in economy, including its new fields. The goal is to find market niches.

The institutional system in the group of analysed countries being the Member States of the European Union is functioning well. To a considerable extent it is a derivative of requirements of the EU climate and energy policy. In a sense it is a result of the membership of these countries in the European Union, which makes them adopt regulations already in force and subsequently participate in their creation and implementation. European Union policy and related obligations have a crucial effect on the institutional framework of their functioning, as well as goals set by them.

In countries which are not members of the European Union it is more difficult to analyse the institutional system, since regulations in this respect are non-existent although they are being prepared, as for example in Ukraine. Ukraine has established *National Energy Efficiency Fund* aimed at improvement of energy efficiency of multi-family and single-family houses. It is of key importance for the improvement of energy security of Ukraine, since it allows for reduction of gas consumption in the construction sector. Therefore, the aim in this case is not to build competitive advantage, but to maintain security, which is a major value for Ukraine. The programme *Road Map on Renewable Energy Development 2020* (RMRED 2020), has also been established to introduce solar and wind energy. The effect of the RMRED 2020 programme will be an increase in the share of RES in power production to 11% in 2020. Since 2014 the volume of investment has reached EUR 2 billion, and in 2018 alone it was EUR 800 million. The parliament processes regulations concerning the auction system, biodiesel, electric cars and co-generation. They are to be adopted in 2019.

KRZYSZTOF KSIĘŻOPOLSKI, doctor of humanities, assistant professor at the Department of Political Studies of the Warsaw School of Economics

WITOLD WILIŃSKI, habilitated doctor of economic sciences, associate professor at the International Competitiveness Unit of the Warsaw School of Economics

PAWEŁ BARTOSZCZUK, habilitated doctor, assistant professor at the Business Environment Unit of the Warsaw School of Economics

SGH Corporate Partners Club

Millennium bank

Bank Pekao

DB SCHENKER

Deloitte.

EY
Building a better world

GPW

ING

JSWSA

KGHM
POLSKA MIEDŹ

KPMG

L'ORÉAL
POLAND-BALTIC

mastercard

McKinsey
& Company

Microsoft

P&G

Bank Polski

pwc

PZU

SAMSUNG

Santander

tpa

THANK YOU FOR YOUR PARTNERSHIP!

SGH Partners Club was established in 1998 as a joint initiative of Polish and international companies and the authorities of the SGH Warsaw School of Economics.

For over 20 years, the companies belonging to the Club together with the University have been implementing many projects especially: employer branding and recruitment campaigns, common educational programs, CSR projects and activities strengthening the SGH potential.

Participation in the Club is prestigious. Member of a group of companies actively and strategically supporting the development of the University, its students.

We invite you to join us
 Center for Corporate Relations
 SGH Warsaw School of Economics
klub.partnerow@sgh.waw.pl, phone: + 48 22 564 96 26

Health Condition and provision of care for the elderly in Central and Eastern Europe

The highest percentage of elderly people experiencing support gap is reported in countries such as Hungary, Poland, Slovenia or Estonia, characterised by familiarism.

Appropriate actions should be taken to prepare individuals and the society for demographic old age

Since the beginning of 1990s Central and Eastern Europe countries have been experiencing deep demographic changes, as a result of which in two decades they will become demographically the oldest societies. Increase in the share of the elderly, including aged people, means higher demand for care for seniors. The analysed countries are characterised by familiarism, or a care model where care is provided mainly within informal support network, and in some cases it is also backed by a formal care service.

These countries differ in respect of the rate of advancement of the population ageing process, health condition of old people and the rate of satisfaction of their care needs. According to results of analyses, the health condition of old people is relatively the best in the Czech Republic and Slovakia, while it is worse in Poland, Estonia, Slovenia, Croatia and Romania.

The divergence between care needs resulting from the health condition of elderly people and the rate of their dependency, as well as received help and support creates a **support gap**, i.e. unsatisfied care needs. The support gap may be defined in two respects. The first respect refers to care needs not satisfied by the family network and informal support networks, or the gap between a person's care needs and their satisfaction by relatives and close non-relatives (neighbours, acquaintances, friends). The second respect refers to a gap remaining after receiving care from family members or non-relatives, purchasing care services, receiving support provided by non-government organisations or local and central government authorities.

The table below presents assessment of support gap I and II for six Central and Eastern Europe as a share of people aged 65 and more for whom unsatisfied care needs have been reported.

The highest percentage of elderly people experiencing support gap is reported in countries such as Hungary, Poland, Slovenia or Estonia, characterised by familiarism. This means that it is mainly the family who provides care for an older person, and public institutions help only when the care dysfunction is already advanced. A visibly smaller percentage of the elderly whose care needs were unsatisfied was reported in Croatia (about 15%) and Czech Republic (about 11%). The Czech Republic, despite the fact of being a post-communist country, has a much smaller support gap than other countries from this group, which places it among states with social-democratic model of

Support gap I and II in some European countries (%)

Country	Support gap I	Support gap II
Czech Republic	10.7	10.4
Croatia	14.7	14.6
Estonia	17.8	17.6
Slovenia	21.8	21.8
Poland	26.4	26.4
Hungary	30.7	30.6

Source: own calculations of SGH Warsaw School of Economics based on SHARE survey (wave 4 - Hungary, wave 6 - Croatia, Estonia, Slovakia, wave 7 - Poland, Czech Republic). Unweighted data.

social policy. Social policy in countries with social-democratic model aims to create conditions providing the best care for the elderly. The state not only supports family and caregivers, but actively provides care-related infrastructure and services for the elderly.

The predicted increase in the number of the elderly by 2050 and fast growth of old people with the current system of care based on family will generate greater demand for care. It can be therefore presumed that with the lack of proper actions of individuals, families, public institution and care services market, the support gap in the future can affect even more seniors. It is therefore recommended to take relevant steps to prepare individuals and the society for demographic old age.

ANITA ABRAMOWSKA-KMON, doctor of economic sciences, assistant professor at the Demography Unit of the Warsaw School of Economics

IRENA E. KOTOWSKA, professor at the Institute of Statistics and Demography of the Warsaw School of Economics

WOJCIECH ŁĄTKOWSKI, lecturer at the Institute of Statistics and Demography of the Warsaw School of Economics

ZOFIA SZWEDA-LEWANDOWSKA, doctor of economic sciences, assistant professor at the of Social Policy Unit of the Warsaw School of Economics

The role of digitisation and modern technologies in raising innovativeness of the Central and Eastern Europe countries

Most economies of the Central and Eastern Europe (CEE) are still at the stage of Economy 3.0. The only positive exceptions are Estonia and Czech Republic. Enterprises from the rest of the CEE countries, including Poland, only to a small extent engage in the processes of production automation, use of 3D print, big data analysis and use of computing clouds.

In respect of rate of economy innovation, CEE countries are only moderate innovators.

The rate of innovation of CEE countries in the light of objectives of the Europe 2020 strategy is relatively low, especially in the area of expenses for research and development. The worst situation in this respect is in Romania, where expenditures for R&D account only for 0.38% of its GDP, especially considering its ambitious target of 2% in 2020. Also Estonia has set a high target (3%), but this country already dedicates the most money for R&D, i.e. 1.44% of its GDP. Slovakia and Hungary have relatively good results (measured by the pace of reaching the target). Poland gradually gets closer to its assumed goals, but in the case of investment in R&D in 2020, the 1.7 percent share of R&D in GDP seems infeasible. In 2016 in Poland expenses for research and development still accounted for less than 1% of GDP. For the two remaining targets of Europe 2020 strategy, i.e. rate of early school leavers and share of people having completed higher education most CEE countries either have reached the targets or are close.

Most economies of our region are still at the stage of Economy 3.0. The only positive exceptions are Estonia and Czech Republic. Both these countries are reaching clearly higher rates of innovation, competitiveness and digital transformation than the remaining Central and Eastern Europe countries, and often even above the UE-28 average. Enterprises from the rest of the CEE countries, including Poland, only to a small extent engage in the processes of production automation, use of 3D print, big data analysis and use of computing clouds. Slovakia, Bulgaria, Poland, Lithuania and Romania have been found among the countries with conditions which are the least advantageous for digital transformation development. These countries are threatened by a lack of possibility to bring their industries closer to the EU average and gaining competitiveness in the conditions of Economy 4.0. Hungary, Lithuania and Estonia are considered to be countries where the business environment is moderately conducive to such transformation. They have the potential

to catch up and reach convergence with the EU-28 countries, provided they make correct decisions concerning their industry policies.

It is impossible to indicate one aggregate measurement tool for all the aspects of economy innovativeness. Institutions developing these rates use many various measurements, both macroeconomic and microeconomic. Consequently, simple comparisons are impossible, but a general conclusion is that the CEE countries are not more than moderate innovators, although some progress can be observed in some areas (e.g. in Poland in the field of environment conducive to innovation). Also, it can be generally stated that most countries of the CEE region experience weaknesses in the area of cooperation between science and business, as well as poor academic entrepreneurship and low rate of internationalisation of research. Poor innovativeness of small and medium-sized enterprises is also a problem in many countries. It may result both from insufficient amount of funds for financing innovative ideas, and from insufficient investment in raising digital qualifications of workers. A positive sign is a relatively large population of doctoral studies graduates of natural science, engineering and IT faculties in Poland, as well as the fact that Poland is a leader in respect of share of women on these faculties. Education on the exact science faculties is desirable from the point of view of digital economy.

Solutions that could help accelerate digital transformation of enterprises and economies include:

- Designing and regular implementation of the digital transformation strategy;
- Incentives for enterprises stimulating investment in R&D;
- Stimulating academic entrepreneurship in the field of digital transformation;
- Initiating common undertakings of scientists and enterprises;
- Ensuring grants for scientists and enterprises for initiatives connected with digital transformation;
- Increasing the role of private funds (e.g. in the form of business angels or venture capital funds) in financing innovative solutions;
- Improvement of processes of recruitment and selection of staff with digital competences.

ANDŻELIKA KUŹNAR, habilitated doctor of economic sciences, associate professor at the Department of International Economics of the Warsaw School of Economics

JOANNA ŻUKOWSKA, doctor of economic sciences, assistant professor at the Business Environment Unit of the Warsaw School of Economics

Current trends in optimisation and tightening tax systems in Central and Eastern Europe

The stage of development of contemporary taxation systems in Central and Eastern Europe in respect of income tax does not differ significantly from the schemes applied in highly developed European countries. Generally, they are simpler and less strict.

The states which, according to European Commission's calculations, deal (have been dealing) with the biggest VAT gap, have recently made the biggest efforts to tighten the system.

An empirical evidence of growing problems with the effectiveness of VAT (value-added tax) collection is the increase in the so called "VAT gap". It shows the difference between theoretical (assessed, according to the most popular top-down method, on the basis of macroeconomic aggregates) and actual receipts from VAT. It can be therefore interpreted as a measurement of potential (enforceable with certain VAT rates) receipts from this tax. However, it must be highlighted that the 'VAT gap' reflects not only phenomena such as fiscal crime, tax avoidance or grey market, but also consequences of enterprises bankruptcies' or errors in tax settlement. What is more, the size of the 'VAT gap' depends on the adopted methodology and assumptions, as well as estimation errors, which is common in the case of reference to theoretical values.

A review of legislation changes in the area of VAT regulations introduced in various European Union states in recent years leads to the conclusion that it is those states which, according to the European Commission's calculations, deal (have been dealing) with the biggest VAT gap (fraudulent VAT refund) that have recently made the biggest efforts to tighten the system.

The applied solutions are multi-faceted and cover various areas. Undoubtedly they are supported by technological development (as in the case of VAT Control Statement, or electronic fiscal cash registers). It can be also noted that the introduced changes are supposed to directly counteract fraudulent tax refund, taking into account the ways in which dishonest taxpayers act. It is also worth highlighting that some of these modifications applied in the European Union states (including Central and Eastern Europe) are of a similar nature (especially when the Czech and Slovak regulations are compared).

The stage of development of contemporary taxation systems in Central and Eastern Europe in respect of income tax does not differ significantly from the schemes applied in highly developed European countries. Generally, they can be defined as a bit simpler and less strict in fiscal respect. This

phenomenon is a consequence of the need, recognised by CEE countries, to adapt established, relatively simple schemes resulting from the transformation. The lack of complexity of fiscal administration and a more or less visible tendency to take advantage of a simple tax competition were the reasons why these countries adopted simple schemes that only with time were becoming gradually complicated.

The main contemporary trend in the development of taxation systems of the CEE countries is adapting fiscal solutions to legal standards introduced by the European Union. There are also specific objectives, different in individual countries, which in general are supposed to reduce taxation burden, support investments and activities conducive to growth, such as making the tax scheme more comprehensible, tightening tax collection rules, which usually entails greater efficiency of fiscal administration. Sometimes, apart from defence against tax abuse of neighbouring countries, also disloyal measures are used, aimed at overtaking part of the tax base of the neighbouring countries. This phenomenon is never an official policy.

The overall trends that can be observed do not differ much from schemes affecting taxation systems of EU Member States. Trends in Western Europe comprise solutions supporting employment and environmental policies. In the long-term perspective these phenomena will probably also occur in the Central Eastern Europe countries.

DOMINIK J. GAJEWSKI, habilitated doctor of economic sciences, associate professor at the Institute of Law of the Warsaw School of Economics

ALEKSANDER WERNER, habilitated doctor of legal sciences, doctor of economic sciences, associate professor at the Department of Administrative and Financial Corporate Law of the Warsaw School of Economics

TOMASZ GRZYBOWSKI, doctor of legal sciences, assistant professor at the Institute of Law of the Warsaw School of Economics

PIOTR KARWAT, doctor of legal sciences, assistant professor at the Department of Administrative and Financial Corporate Law of the Warsaw School of Economics

JAROSŁAW WIERZBICKI, doctor of economic sciences, senior lecturer at the Department of Administrative and Financial Corporate Law at the Warsaw School of Economics

A list of changes introduced to tighten taxation systems in some CEE countries.

Regulation feature /country	Poland	Czech Republic	Slovakia	Hungary	Bulgaria	Romania
Transfer pricing						
Application of the arm's length principle	Yes	Yes	Yes	Yes	Yes	Yes
Significance of OECD guidelines	No implementation, the guidelines are taken into account by assessment methods	No implementation recommendation of tax authorities to apply the guidelines	An explanatory instrument without a clear legal basis	Reference to the guidelines	The guidelines are observed, without clear reference, with some deviation	Reference to the guidelines
Methods of income assessment provided for by the OECD guidelines	Yes, without a hierarchy	Yes, without a hierarchy	Yes, without a hierarchy	Yes, without a hierarchy	Yes, hierarchy, CUP method is preferred	Yes, hierarchy, CUP method is preferred
TP documentation	Yes, sanctions	Yes, sanctions	Yes, no specific sanctions	Yes, sanctions	Yes, sanctions	Yes, sanctions
GAAR						
Scope of implementation	Broad (defined GAAR terms, specific procedure and institutions)	Simple	Simple	Simple	Simple	Simple
Specific procedure	Yes	No (apart from evidence interpretation)	No (apart from evidence interpretation)	No	No	No
Scope of implementation	All taxes except VAT	All taxes	All taxes	Income tax	Income tax	All taxes
Thin capitalisation						
Scope of implementation	Broad (rare safe harbours)	Simple	Simple	Simple	Simple	Numerous safe harbours
Controlled Foreign Corporation (CFC)						
Scope of implementation	Broad	Simple	Simple	Simple	Simple	Simple
Exit tax						
Scope of implementation	Simple	Simple (safe harbours are provided for)	Simple	No implementation	No implementation	Simple
Hybrid mismatches						
Scope of implementation	No implementation	Implementation from 2020	Implementation from 2018	No implementation	No implementation	No implementation

Source: own study by SGH Warsaw School of Economics

Labour markets in Central and Eastern Europe in the face of global challenges

Central and Eastern Europe countries do not appreciate the opportunities provided by the development of human capital and labour market potential as a result of lifelong learning. Children, young people and adults in CEE countries often have poorer skills than their counterparts in EU and OECD.

By 2040 the number of the employed in individual Central and Eastern Europe countries will be falling on average faster than in most Western Europe countries.

The influence of technological changes on the labour market is increasing. The scope of tasks performed by people and machines and algorithms is changing quickly. This poses a challenge for the labour markets. Facing this challenge involves development of high quality of the labour markets. Not adapting to changes related to globalisation and technological development may result in growing skills differentiation, greater inequalities and polarisation.

Another important challenge that Central and Eastern Europe countries are facing is the fast pace of labour resources shrinking in the next three decades. In the last decade (2009–2018) the total working age population was growing, although the pace of growth was lower in CEE countries Bulgaria, Lithuania, Latvia and Romania however reported a decrease in the number of working age citizens. In the next decades potential labour resources will be shrinking. The decrease in Central and Eastern Europe countries will be much deeper than in the European Union as a whole. The drop will be especially noticeable in the countries mentioned above, but also in Poland, especially after 2038.

The response to these challenges and changing demand for skills is an improvement of population education structure, which makes it easier to adapt to labour market challenges. At the same time however Central and Eastern Europe countries have a low share of population participating in trainings and education courses. Another measure of employment policy is investing in the development of skills of children and youth, but also of adult people, which would improve human capital. High quality of human capital and skills also improves the rate of human resources utilisation on the labour market, measured by employment rate.

An important issue is eliminating the difference between professional situation of men and women. The employment rate gap between men and women is low in the Baltic states (4–8 pp), and significantly higher in Visegrad states (14–15 pp). In Poland the employment rate for men is by 14.9 pp higher than for women. The gap decreased in the last decade in all the Central and Eastern Europe countries, except Romania. Working women

still earn evidently less than men. Adjusted pay gap in 2014 was between 15.7% in Hungary to more than 24% in Lithuania. In Poland it was 16.8%, so it was relatively high compared to the gender pay gap in the Western Europe countries, but still lower than in most its Central European neighbours.

Central and Eastern Europe countries are going to experience faster decrease in potential labour resources, while higher education among workers in the most productive age (35–44 years) in many countries is less than the EU average. In this respect Estonia, Lithuania and Slovenia are positive exceptions. It should be noted however that the share of people with higher education in this age group was growing faster in Croatia, Latvia, Lithuania, Poland and Slovenia than the EU average. Another weakness is the percentage of adults participating in trainings and education, which only in Estonia is slightly higher than the EU average.

The CEE countries also have a lower rate of employment among people aged 20–64 (except for Czechia and Estonia), although in all of them (apart from Croatia and Latvia) the rate in the last decade was growing faster than in the EU-15 states.

Improving skills among youth and adults is also a challenge for the Central and Eastern Europe region. 15-year-olds get better results than OECD average only in Estonia, Poland and Slovenia, while for adults it is the case (according to mathematical reasoning) for Czechia, Estonia, Lithuania and Slovakia (among 6 CEE countries covered by the study). Computer and ICT skills exceed the OECD average only in Czechia. CEE countries invest less than EU average, relative to their wages, in human capital covering education and health, except Lithuania and Slovenia.

Also changes in education have brought or exposed range of problems and cases of negligence requiring revision of education policy applied so far. They concern both the quality of education on all the education stages (which has been proven by PISA results or international universities ratings), social education inequalities (e.g. Bulgaria, Poland), financing inadequate to the state's potential (e.g. Bulgaria, Romania, Poland, Russia), weak connection between education and labour market, poor international mobility of students or disregarding expert knowledge in education system changes.

The societies of Central and Eastern Europe still do not appreciate the benefits of lifelong learning, including the opportunity of flexible choice of periods and intensity of learning, adapting the pace of learning, acquiring selected skills useful for a specific professional specialisation. Lifelong learning also provides a chance to eliminate education inequalities for people with deficits and disabilities. Lifelong learning is necessary to acquire knowledge and skills expected by employers and provides opportunity to acquire new professional competences and mobility.

Central and Eastern Europe countries do not take full advantage of these opportunities. It is due to a range of barriers that hamper lifelong learning development. These include

Changes in working age population aged 20-64 in the Central and Easter Europe countries compared to EU countries, 2009-2078

	2009-2018	2019-2028	2029-2038	2039-2048	2049-2058	2059-2068	2069-2078
EU 28	9,1%	-2,5%	-3,7%	-2,6%	-1,8%	-0,6%	-1,2%
BG	-5,2%	-10,5%	-9,9%	-12,1%	-9,7%	-2,4%	-5,5%
CZ	2,9%	-1,8%	-2,8%	-8,2%	-4,6%	1,2%	-2,6%
EE	3,3%	-3,5%	-3,5%	-5,9%	-7,5%	-0,8%	-4,2%
HR	1,9%	-7,3%	-5,7%	-6,3%	-5,6%	-5,2%	-4,9%
LV	-8,6%	-14,1%	-9,9%	-10,6%	-10,6%	2,0%	-2,5%
LT	-7,0%	-19,0%	-14,8%	-10,3%	-10,2%	0,3%	-0,8%
HU	2,5%	-5,2%	-4,4%	-7,2%	-4,3%	-2,2%	-1,6%
PL	5,1%	-7,1%	-4,6%	-10,4%	-10,5%	-4,3%	-5,5%
RO	-1,4%	-9,6%	-10,4%	-10,0%	-6,4%	-2,0%	-2,4%
SI	4,3%	-4,5%	-4,5%	-6,7%	-2,6%	1,0%	-1,9%
SK	7,9%	-4,6%	-4,0%	-9,2%	-8,0%	-2,6%	-3,7%

Source: own calculations of SGH Warsaw School of Economics based on Eurostat data, including EUROPOP 2015 (2019-2078) projections

- Insufficient level of creating skills and awareness of the need of lifelong learning in the process of formal education, which reduces willingness to participate in education programmes among the adults;
- Commercialisation of many adult education forms and supply of education services directed to people already having high skills, and a lack of educational offer for socially marginalised people, such as the long-term unemployed and people excluded from the labour market, which results in growth of education inequalities.
- Unequal development of education infrastructure: education facilities for adults are usually located on economically developed and relatively wealthy territories, usually in towns and cities, but they are scarce where education needs and negligence are the greatest.

AGNIESZKA CHŁOŃ-DOMIŃCZAK, habilitated doctor of economic sciences, associate professor and Director of the Institute of Statistics and Demography of the Warsaw School of Economics

IZABELA BUCHOWICZ, doctor of economic sciences, assistant professor at the Institute of Social Economy of the Warsaw School of Economics

IGA MAGDA, habilitated doctor of economic sciences, associate professor at the Department of Economics and Demography of the Warsaw School of Economics

WOJCIECH STĘCHŁY, lecturer at the Centre for Development of Economic Studies of the Warsaw School of Economics

PAWEŁ STRZELECKI, doctor of economic sciences, assistant professor at the Demography Unit of the Warsaw School of Economics

ANDRZEJ ŻURAWSKI, lecturer at the Centre for Development of Economic Studies of the Warsaw School of Economics

Best practices of stock exchanges of the Central and Eastern Europe in respect of institutional infrastructure stimulating corporate social responsibility of publicly listed companies

Among stock exchanges of the Central and Eastern Europe countries, the highest number (i.e. ten) of best practices aimed at stimulating CSR policy has been observed on the markets of Lithuania, Latvia, Estonia, which is related to the stock exchanges' membership of a global alliance, the part of which is American NASDAQ.

Slightly less, namely nine, best practices have been identified on the Polish stock exchange.

Attractiveness of a stock exchange depends not only on the attractiveness of companies which are listed there, but also such factors as the number and structure of investors on the market or the rate of information asymmetry. Development of institutional infrastructure stimulating corporate social responsibility of publicly listed companies may help stock exchanges to win new institutional investors, especially those dealing with socially responsible investment. This is especially important for the stock exchanges of the Central and Eastern Europe region, as such investors are not common there, and a limited access to capital is one of significant barriers for the development of these markets. Meanwhile, only in the last two years (between 2016 and 2018) the value of assets managed pursuant to the SRI principle grew by almost one third (from USD 22.9 trillion to USD 30 trillion), according to Global Sustainable Investment Alliance. More than a half of these assets has been invested in publicly listed companies stocks. Growth of the number of socially responsible investors also leads to advantageous changes in the structure of entities representing the demand side of the market, by allowing to keep greater balance between speculators ensuring liquidity and portfolio investors stabilising the market.

Also reducing information asymmetry is conducive to raising stock market attractiveness. Involvement of these entities in promoting corporate social responsibility and encouraging companies to meet higher standards in this respect can contribute to reduction of information asymmetry. This is due to the development of independent evaluation of companies, the results of which are available for the investors; the information covering assessment of various aspects of enterprise activities is provided by ethical indices. The asymmetry is also reduced when non-financial reporting is effectively popularised among

companies, especially when it is based on the existing Global Reporting Initiative (GRI) guidelines, ensuring slightly greater credibility of disclosed information and comparability of data.

Among stock exchanges of the Central and Eastern Europe countries, the highest number (i.e. ten) of best practices aimed at stimulating CSR policy has been observed on the markets of Lithuania, Latvia, Estonia, which is related to the stock exchanges' membership of a global alliance, the part of which is American NASDAQ. Slightly less (i.e. nine) best practices have been identified on the Polish stock exchange. These four markets have been found in the group of leaders in applying such practices. The next group included stock exchanges of Bulgaria, Croatia, Slovenia and Romania. On the Bulgarian stock exchange seven best practices have been applied and on each of the three remaining ones – six. These stock markets can be defined as acting proactively in respect of best practices. A smaller number of best practices has been found on the stock exchanges of Serbia, Belarus, Hungary, Macedonia and Slovakia: five such practices have been reported on the markets of each of the first three countries, and four in the two remaining ones. This group of stock exchanges can be defined as trend followers. The smallest number of best practices has been found on the stock exchanges of Czech Republic, Bosnia and Herzegovina, Montenegro and Ukraine. Three best practices have been reported on the the Czech Republic stock market, two on each of the Balkan stock exchanges and one on the Ukrainian stock market. This group of entities can be defined as hesitant.

Best practices applied by stock exchanges to stimulate CSR policy among companies listed there can be divided into two basic categories. The first one covers actions aimed at raising social responsibility of the stock exchanges themselves, while the second one covers initiatives addressed directly to the companies. Among the analysed entities as a whole, practices from the second category were prevailing.

The most common initiative on all the stock markets of the CEE region was the introduction of code of good practices addressed to listed companies. A relatively popular practice was also supporting the development of CSR reporting by publicly listed companies and organising conferences dedicated to corporate social responsibility, which can be regarded as an element of stock markets' educational activities. Less common best practices from the category of actions addressed to companies included CSR trainings and drawing up and publishing review reports on the application of various corporate social

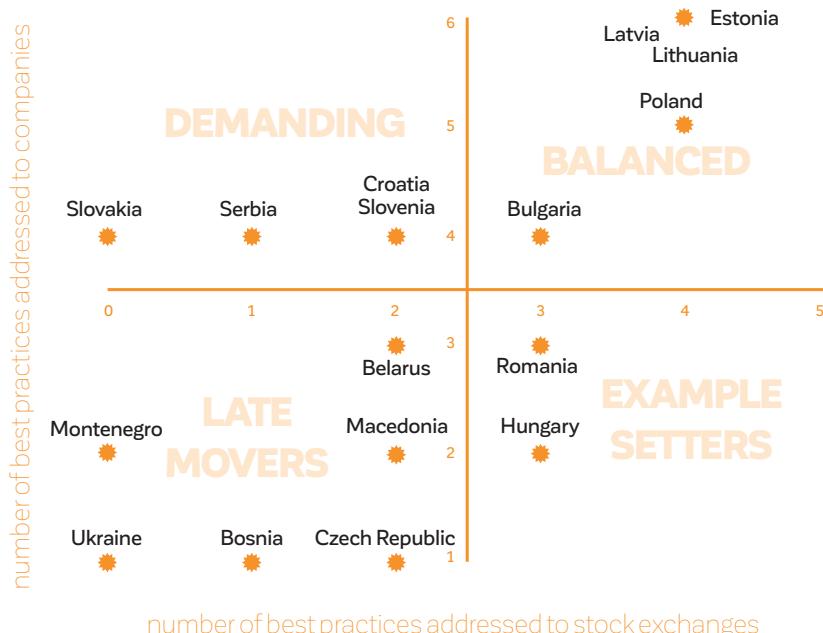
responsibility practices by publicly listed companies. Initiatives of this type have been reported for less than a half of the stock markets. The least common practice in this category was promoting ESG measures.

Stock exchanges of the countries of the CEE region have also been implementing best practices aimed at improvement of their own CSR standards. The most common one was creating trade platforms for smaller companies, the purpose of which was to reduce barriers in access to capital for MSP entities, whose situation in this respect is worse than that of large businesses. Such solutions were being applied on most of the stock exchanges covered by the study. Slightly less common were initiatives consisting in membership in international CSR organisations (all the stock exchanges on which this initiative has been identified belonged to Sustainable Stock Exchange Initiative) and drawing up and publishing their own CSR reports. The least common best practices were: offering trade in specially marked ethical products (e.g. green bonds) and introduction of ESG indices. The latter was observed on only three stock markets: Warsaw Stock Exchange (RESPECT index), Bulgarian Stock Exchange (CGIX index) and Sarajevo Stock Exchange (SASX-BBI index). On the Sarajevo Stock Exchange one of the criteria of including companies in the index is their observance of Sharia law.

Stock exchanges of CEE countries differ among each other. The differences refer not only to the number of applied best practices, but also their structure. Taking into account the criterion of the addressee of corporate social responsibility initiatives – the stock exchanges themselves versus companies listed there – capital markets of these countries can be divided into four groups: demanding, balanced, example setters and late movers. The division is presented on the figure below.

Division of stock exchanges in the Central and Eastern Europe region in respect of the structure of best practices applied by them.

Source: own study by SGH Warsaw School of Economics

The “demanding” group of stock exchanges applies mostly initiatives addressed to companies. These stock exchanges seem to put less emphasis on raising their own CSR standards. This group includes markets in Croatia, Slovenia, Serbia and Slovakia. The “balanced” group comprises stock exchanges which are considerably active in implementing best practices, both those aimed at raising their own social responsibility and those dedicated to companies. This group comprises stock exchanges in Poland, Baltic states (Lithuania, Latvia, Estonia) and Bulgaria. The third group of “example setters” includes entities that want to set the highest standards. These stock exchanges mostly implement actions directed at developing their own CSR practices with less involvement in initiatives addressed to companies. This group comprises stock exchanges from Romania and Hungary. The last, most numerous group is that of “late movers”. It covers stock exchanges showing small interest in their own CSR activities, which do not implement broadly best practices dedicated to companies listed on these markets. This group includes stock exchanges in Belarus, Macedonia, Czech Republic, Montenegro, Bosnia and Herzegovina and Ukraine.

AGATA ADAMSKA, habilitated doctor of economic sciences, associate professor at the Corporate Finance Management Unit of the Warsaw School of Economics

TOMASZ J. DĄBROWSKI, habilitated doctor of economic sciences, associate professor at the Institute of Value Management of the Warsaw School of Economics

JACEK TOMASZEWSKI, doctor of economic sciences, senior lecturer at the Department of Capital Markets of the Warsaw School of Economics

Capital outlays as a method of counteracting certain types of exclusion in the regions and countries of Central and Eastern Europe

The Central and Eastern Europe (CEE) countries recognise the key role of public institutions, in particular use of financial resources or institutional solutions in reaching sustainable development goals.

Capital outlays as a method of counteracting exclusion is different for each of the listed exclusion types.

Currently the idea of sustainable development, assuming a balance between economic growth, protection of natural environment and social advancement, is the basic rule reflected in the EU treaties and policies, as well as in all development policies of the Member States, including those from CEE. An analysis of development processes and counteracting energy-related, spatial and financial exclusion is a significant development challenge for the countries of this region.

From the point of view of the CEE energy situation, **energy-related exclusion** is a contemporary dimension of energy poverty in this group of countries. This problem is most serious in Bulgaria. It is a country that has to deal with the biggest problems with heating buildings and settlement of payments for this service. The scope of the problem, not only in Bulgaria, but also in other countries of CEE, is a result of the age of the buildings, but in particular the historical housing and construction policy. A method of counteracting energy-related exclusion covers capital outlays for thermal modernisation of buildings or institutional schemes (e.g. in Estonia) supporting such investment. The major source of financing, due to the buildings ownership structure, are public funds. This shows clearly that the common feature of energy-related and spatial exclusion in the CEE region is the role of the public sector, which in both cases can serve as an originator of the process or can undertake mitigating measures.

A characteristic feature of gentrification in CEE is its slow pace and smaller intensity of changes. The process accelerated in the beginning of the 21st century. The most important factors of gentrification in the countries of the region are secondary investments (e.g. urban regeneration), primary investments (new-build gentrification), ownership changes (privatisation and restitution), commercialisation of space. What is more, gentrification in CEE often takes the form of local gentrification or commercialisation, and its major stakeholders, unlike in Western Europe and North America, are real

estate developers and city authorities. The middle class, or the creative class, does not initiate any changes because of low income and lack of accumulated wealth, and it mainly plays the role of a consumer of the changes.

The last of the analysed development challenges in CEE is **financial exclusion**. Despite a clearly visible progress after the system transformation in these countries, this issue remains to be a significant problem. It is evident that exclusion intensity in individual countries is diversified: the rate of banking penetration varies from 58% in Romania to 98% in Estonia and Slovenia, which is comparable to most Western Europe countries. Due to multi-faceted conditions of inclusion (including connection to digital inclusion processes) and its character, the measures undertaken should be long-term and comprehensive. A significant role in this process is attributed to expenditures directed both at the excluded and those threatened by exclusion and institutions offering financial products and services. Active cooperation of public and private sector entities, as well as creating an advantageous institutional environment seem to be of key importance for the effectiveness of the programmes. Additionally, in the case of energy-related and spatial exclusion the public sector plays a double role, since its tasks include also control over adequate utilisation of expended resources.

To sum up, **capital outlays as a method of counteracting exclusion is different for each of the listed exclusion types**. In the case of energy exclusion the very inflow of capital for financing thermal modernisation is a key expenditure issue. In the case of spatial exclusion it is the expenditures that play a significant role in the way of transforming the regenerated areas so as to protect them against gentrification. In the case of financial exclusion however capital outlays are connected to skilful involvement in the improvement of access to financial products and services by considering also disadvantaged groups (particularly threatened by financial inclusion) as the programmes beneficiaries.

The analysis proves that the public sector plays a role of accelerator of capital outlays counteracting all the exclusion types discussed above. It is evident that the CEE countries recognise, in line with the UN, the key role of public institutions, in particular **use of financial resources or institutional solutions** in reaching the sustainable development goals. A financial example can be co-funding of thermal modernisation projects or raising awareness of financial services, while in institutional respect – the role of public institutions in city authorities' function in the gentrification process, improvement of access to financial

services or activities of organisations such as KredEx. Arguably, reaching these goals would be more difficult without public support.

Bearing this in mind, **it is recommended for economy practice** to continue the involvement of the public sector in the outlays counteracting certain types of inclusion in CEE countries. At the same time, in order to broaden the scope of investment, it should be considered to involve, more than so far, private investors by means of public-private partnership. This measure would probably allow to reach sustainable development goals in a significantly shorter time. A possible problem however may be unwillingness of private investors to engage in undertakings with low profitability. That is why it would be reasonable to prepare a list of individualised incentives for such entrepreneurs. This matter is not discussed here in detail due to its complexity and the aim of this work. It should be however highlighted as a potential issue affecting the effectiveness of actions.

HONORATA NYGA-ŁUKASZEWSKA, doctor of economic sciences, assistant professor at the Institute of International Economics of the Warsaw School of Economics

GRAŻYNA WOJTKOWSKA-ŁODEJ, habilitated doctor of economic sciences, associate professor at the European Union Unit of the Warsaw School of Economics

EWELINA SZCZECH-PIETKIEWICZ, doctor of economic sciences, assistant professor at the European Union Unit of the Warsaw School of Economics

EWA CICHOWICZ, doctor of economic sciences, assistant professor at the Institute of Social Economy of the Warsaw School of Economics

SGH

FOR PROFESSIONALS Postgraduate programs in English

- CEMBA – Executive Master of Business Administration
- Postgraduate Studies in Economic Diplomacy
- Corporate Governance, Risk and Compliance Management
- Finance Technology in a Global Monetary Policy
- International Finance
- Academy of Leadership

Please check our catalog for details:

www.sgh.waw.pl/katalog-podyplomowe-mba

System of support for start-ups in the Central and Eastern Europe

Estonia and Poland are the leaders of development of start-up support systems in Central and Eastern Europe.

Start-ups, defined as organisations looking for repeatable and scalable business model, are perceived as a source of economic growth. Due to jobs they create and their participation in the exchange of goods and services, the share of innovative industries in the economy is rising. The development of start-up environment today is therefore a key element of innovative policy for the increasing number of countries.

How are Central and Eastern Europe countries dealing with these issue? Individual countries have been analysed as for the maturity of their support system, taking into account 10 factors making up the system of support for start-ups: from the rate of social and economic development to taxation systems, to intellectual property protection, to academic entrepreneurship and governmental entrepreneurship support programmes and the position of VC funds.

The rate of economic development of Central and Eastern Europe is in many respects different than in the Western Europe. This significantly affects the perceived potential attractiveness of the market and its absorption rate, and thus the decisions on starting a business and directions of start-ups expansion. What counts from the start-ups' point of view are mainly tax incentives, red tape reduction and support in raising capital. The CEE countries have undertaken a range of measures to support entrepreneurs and investors. However, a key issue remains the stability of fiscal law, which is a problem in some of the analysed countries. A negative example is Poland – EU leader in respect of the number and volume of issued legal provisions. The countries with the most stable law in Central and Eastern Europe are Lithuania and Estonia. Tax systems of Central and Eastern Europe countries in the analysed period (2004–2018) have been subject to numerous changes and modifications, as a result of which various measures have been introduced, such as exit tax, double taxation avoidance clause, mandatory reporting of tax schemes, split VAT payment or tax incentives concerning costs for research and development. However, none of the countries of the region has introduced comprehensive solutions dedicated only to start-ups, although many have started to work on them.

Innovative enterprises in Central and Eastern Europe give more and more attention to protection and use of intellectual property. In the conditions of knowledge-driven economy it is the intangible assets that are the basic source of competitive advantage. In respect of the number of patent applications the leader among the analysed countries is Slovenia (48 applications per 1 million inhabitants), followed by Estonia (35

applications per 1 million inhabitants) and Czech Republic (23 applications per 1 million inhabitants). Poland is also taking a relatively high place with 14 applications to the European Patent Office per 1 million inhabitants. Apart from the number of applications an important criterion showing the effectiveness of the system is the time of patent application processing. It is the shortest in Lithuania where it takes only 5 months. The longest period of patent application processing is in Bulgaria (60 months!) and Croatia (58 months).

Increasing significance of intellectual resources results in greater importance of research and scientific institutions as the main sources of innovation in the economy. A brief look at the largest start-up centres in Europe (London, Paris, Copenhagen, Berlin) allows to notice their concurrence with the activities of major academic centres. Classical concepts of universities' functioning are replaced by a vision of an entrepreneurial university adopting an active role in response to changes in the surrounding business environment. Research shows that among the countries of the region the highest rate of entrepreneurship integration in education programmes has been reached in Estonia. To examine the rate of implementation of the entrepreneurial university concept in practice, an analysis has been carried out of tools of support for the best universities of the region countries. It showed that the best in this respect were universities in Poland, Estonia and Slovenia. Implementation of an entrepreneurial university concept in Central and Eastern Europe is carried out in the form of a regional experiment (adapted to the specific system features and characteristics of a given centre). European universities, in spite of a high level of research, are not able to translate them into innovation in the market practice.

Another element of the environment supporting entrepreneurship are government agencies. Diversified models can be observed involving these institutions in support for start-ups development. Most comprehensive activities are carried out by institutions in Estonia. KredEx agency carries out financing activities and is in charge of education, mentoring, acceleration and incubation projects. Estonia, Latvia and Lithuania are also exceptional in supporting an attractive image for foreign start-up investors, also by programmes such as Startup Visa (facilitation of obtaining residence permit and running a business). A considerable part of the CEE countries opts for financing activities of their government agencies. A special element of these programmes is creating funds to activate investors, considering their insufficient activities in Central and Eastern Europe. Comparison of the activities of VC funds in Central and Eastern Europe to their counterparts in highly developed countries shows clearly their early stage and enormous potential for further development. An average value of VC funds investment per capita was a few times smaller in the CEE countries than in highly developed systems of entrepreneurship and innovation support.

In Central and Eastern Europe there are organisations uniting start-ups and having elaborate international relations. The number of cluster organisations differs greatly from country to country, but the share of organisations with a business ecosystem advantageous for start-ups is low. One of the most important instruments supporting the development of start-ups are accelerators supporting entrepreneurs at an early stage of their business. Among the Central and Eastern Europe countries, the largest number of accelerators is in Poland, Estonia, Romania and Ukraine. However, their scope is insufficient, as in London alone there are more accelerators than in the leading countries of the region. Direct institutional support for start-ups is also provided by “regulatory sandboxes”, a new instrument for enterprises acting on the basis of new business models or technologies irrelevant to the current legal order. Regulatory sandboxes are not currently used in the Central and Eastern Europe countries. They have been found only in 2 countries (Lithuania, Hungary). Works on establishing a regulatory sandbox in Poland have been stopped at an advanced stage. The region's states' involvement in supporting innovation by public procurement is also low. A public partnership is only emerging in the strategies of the Central and Eastern Europe countries, but there are no specific tools allowing to use innovative solutions flowing from the start-up environment through public institutions.

The research results made it possible to identify two countries that are leaders in start-up support (Estonia, Poland), two raising-star countries (Czech Republic, Slovenia, Hungary) and six developing countries (Albania, Bulgaria, Croatia, Romania, Slovakia). The table shows detailed results.

RAFAŁ KASPRZAK, habilitated doctor of economic sciences, associate professor at the Department of Consumer Behaviour Research of the Warsaw School of Economics

MARCIN WOJTYSIAK-KOTLARSKI, habilitated doctor of economic sciences, manager of the International Strategies Unit at the Warsaw School of Economics

ALBERT TOMASZEWSKI, doctor of economic sciences, assistant professor at the Department of Strategic Management of the Warsaw School of Economics

MARIUSZ STROJNY, doctor of economic sciences, assistant professor at the Institute of Value Management of the Warsaw School of Economics, Rector's Representative for Technology Transfer

MAŁGORZATA GODEWSKA, doctor of economic sciences, assistant professor at the Department of Administrative and Financial Corporate Law of the Warsaw School of Economics

ANNA MASŁOŃ-ORACZ, doctor of economic sciences, assistant professor at the International Strategies Unit of the Warsaw School of Economics

TOMASZ PILEWICZ, doctor of economic sciences, assistant professor at the Business Environment Unit of the Warsaw School of Economics

BARTOSZ MAJEWSKI, director of the Centre for Entrepreneurship and Technology Transfer at the Warsaw School of Economics

MIROSŁAW ŁUKASIEWICZ, doctoral student at the Department of Strategic Management of the Warsaw School of Economics

KAMIL FLIG, student of the Warsaw School of Economics

MICHał GAŁAGUS, student of the Warsaw School of Economics

ARKADIUSZ KAMIŃSKI, student of the Warsaw School of Economics

ADRIAN MICHALCZUK, student of the Warsaw School of Economics

Elements of start-up support systems in the Central and Eastern Europe countries

Product of evaluation within a criterion from 1 (very low) to 5 (very high) and weight of a factor

Factor	Weight	Albania	Bulgaria	Croatia	Czech Republic	Estonia	Lithuania	Latvia	Poland	Romania	Slovakia	Slovenia	Hungary
Development	10.91%	0.33	0.33	0.44	0.44	0.44	0.33	0.55	0.55	0.44	0.44	0.33	0.55
Taxes	13.64%	0.27	0.27	0.41	0.55	0.68	0.68	0.68	0.41	0.41	0.41	0.55	0.41
IP	9.09%	0.36	0.09	0.18	0.18	0.27	0.45	0.27	0.27	0.18	0.18	0.27	0.27
Education	11.82%	0.12	0.35	0.35	0.47	0.59	0.35	0.24	0.59	0.24	0.35	0.59	0.35
Government agencies	8.18%	0.08	0.16	0.08	0.25	0.41	0.25	0.25	0.33	0.08	0.33	0.33	0.16
Accelerators	12.73%	0.13	0.25	0.13	0.51	0.64	0.38	0.13	0.64	0.51	0.38	0.38	0.51
Regulatory sandboxes	6.36%	0.06	0.06	0.13	0.06	0.19	0.25	0.19	0.19	0.19	0.19	0.19	0.19
Clusters/BEI	8.18%	0.08	0.33	0.25	0.16	0.25	0.33	0.08	0.41	0.33	0.25	0.25	0.25
PPI	1.82%	0.05	0.05	0.05	0.04	0.09	0.07	0.05	0.05	0.05	0.05	0.05	0.04
VC	17.27%	0.17	0.52	0.35	0.69	0.86	0.86	0.52	0.86	0.52	0.35	0.35	0.69
Total evaluation	100.00%	1.66	2.43	2.36	3.35	4.42	3.96	2.95	4.30	2.95	2.93	3.28	3.42

■ leaders ■ raising stars ■ developing

Source: own study by SGH Warsaw School of Economics

The potential of agriculture in Central and Eastern Europe in the face of global challenges

Agriculture in the Central and Eastern Europe (CEE) countries has substantial, but relatively poorly used potential. This also means a large potential for export expansion and taking a leading position on the global food market.

Agriculture of the CEE region already has profitable output rate per capita. For example production of meat per capita in the CEE region is 76.7 kg (82.1% of the EU-28 average) and the rate of production of milk per capita is almost 95% of the EU-28 average.

The aim of this study is the attempt to assess the potential of agriculture of the Central and Eastern Europe (CEE) countries, as compared to the European Union potential. It has been assumed that this group covers EU countries of this part of Europe (CEE-10) and Ukraine and Belarus. This potentially debatable criterion has been assumed because agriculture of the countries of the region defined in this way has a lot of common features both in respect of climate and natural environment, and directions of agrarian structure evolution, as well as past experience. Additionally, increasing critical views and opinions on the globalisation of agriculture and agribusiness, including its environmental impact, make it necessary to focus on the possibility to ensure food security based on regional and local sources and systems.

Agriculture in the Central and Eastern Europe countries has considerable production potential, which is relatively poorly utilised, thus creating opportunities for global expansion as a consequence of improvement of relations of basic production factors, which is beneficial for increased capital resources and implementation of more up-to-date organisation (evolution of the agrarian structure) and technology solutions (modern methods of crops cultivation and animal breeding).

- The research allows to draw a range of specific conclusions:
- EE countries experience an exceptionally fast restructuring of the agrarian structure. While in 2005-2016 in the EU-18 countries the number of agricultural holdings fell by 18.5%, in CEE-10 it fell by 26.2%. These changes can also be observed in the Ukrainian agriculture. Only the agrarian structure of Belarus remains unchanged;
 - CEE countries have a diversified agricultural ownership structure. At least four different models can be distinguished: (1) Belarusian, (2) Ukrainian, (3) Czech and Slovak

and (4) Central European referring to the remaining countries of the region;

- the analysed region has a high rate of labour resources in agriculture, which reflects relative retardation of its development compared to the rest of the EU;
- thanks to considerable agricultural land resources the CEE region has a high (twice higher) rate of arable land per capita. In 2016 the rate for the CEE region was 0.65 ha per capita, while the EU-28 average was only 0.34 ha per capita;
- the biggest difference between the agriculture of CEE region and EU-28 refers to the resources and inflow of capital. The value of fixed net assets is on average 3 or 4 times lower than for the rest of the EU countries. Also capital expenditures for fixed assets are lower (expenses for fixed assets in the CEE region in 2017 were EUR 86.2/ha of arable land while in EU-28 they were EUR 334.9/ha of arable land);
- the rate of current expenditure (mineral fertilisers, use of pesticides) is similar to the EU-28 average,
- agriculture of the CEE region already has profitable output rate per capita. For example meat production per capita in the CEE region is 76.7 kg, which accounts for 82.1% of the EU-28 average. The rate of milk production per capita in the CEE region is almost 95% of the EU-28 average;
- exports of agricultural goods in the CEE region in 2016 accounted for 16.5% of the EU-28 exports, however the balance of green trade for the CEE region in the same period was over 161% of the EU-28 balance. This means that the region has a large potential for export expansion and taking a leading position on the global food market.

The research has confirmed that the CEE countries have a considerable agricultural production potential. It is an important statement in the situation of increasing competition on the global food market and growing significance of regional and local agricultural and food markets, with increasing threats for natural environments caused by the globalisation processes. To become an important player on the European food market, the agriculture of the region requires however further changes, both in respect of agrarian structure and organisation and technology model. The point is not to unify the model, which would be difficult to accept, but to modernise and upgrade it.

STANISŁAW KOWALCZYK, associate professor at the Market Analysis Unit of the Warsaw School of Economics

ROMAN SOBIECKI, habilitated doctor, associate professor and Director of the Institute of Markets and Competition of the Warsaw School of Economics, Vice-Dean of the Collegium of Business Administration

ЦЕНТРАЛЬНАЯ И ВОСТОЧНАЯ ЕВРОПА ПЕРЕД ЛИЦОМ ГЛОБАЛЬНЫХ ТЕНДЕНЦИЙ:

экономика, общество и бизнес

ОТЧЕТ SGH ВАРШАВСКОГО УНИВЕРСИТЕТА ЭКОНОМИКИ

Ликвидация разрыва в уровне благосостояния между Центральной и Восточной Европой и Западной Европой

Средний годовой темп роста ВВП за 1990-2018 годы в Польше был самым высоким среди одиннадцати стран Центральной и Восточной Европы и почти троекратно выше, чем в «старых» странах ЕС-15.

В отношении размера ВВП на душу населения Польша полностью ликвидировала разрыв в развитии по сравнению с к Грецией в 2015 г., и в конце 2019 г. вероятно опередит Португалию. Если текущие средние тенденции роста не изменятся, Польша за 14 лет достигнет среднего уровня дохода на душу населения ЕС-15, а за 21 лет догонит Германию.

В оценке экономического роста в странах Центральной и Восточной Европы за 1990-2018 гг. следует учесть глубокий экономический кризис (так называемую трансформационную рецессию), который появился вследствие запуска процесса системной трансформации. Переключение бывших плановых экономик на путь рыночной экономики вызвало в начале трансформации кумулятивное падение объема производства и национального дохода на 18% в Польше почти на 65% в Литве. Период трансформационной рецессии в странах региона продолжался от 2 лет в Польше до даже 8 лет в Болгарии.

Вследствие трансформационной рецессии разрыв в уровне благосостояния между Центральной и Восточной Европой и Западной Европой в первые годы системной трансформации увеличился. Поскольку в 1989 г. (т.е. в последнем году социалистической экономики) уровень подушевого ВВП, исчисляемый с учетом паритета покупательной способности (ППС) составлял в Польше 38% среднего уровня в странах ЕС-15, в 1991 г (когда трансформационная рецессия в Польше закончилась) этот показатель снизился до 32%. Стоит также в этом контексте добавить, что до начала трансформации Польша была одной из наименее экономически развитых стран в группе ЦВЕ-11, и в отношении уровня подушевого ВВП с учетом ППС опережала только Румынию

Таблица представляет траекторию роста экономики в 11 странах ЦВЕ на фоне Западной Европы (среднее значение для ЕС-15) с учетом эффектов трансформационной рецессии. Самой быстро растущей экономикой в целой группе была Польша. Средние годовые темпы роста ВВП нашей страны за 1990-2018 годы составили 3,2%, были самые высокие в группе ЦВЕ-11 и почти троекратно выше, чем в «старых» странах ЕС-15 (1,3%). Единственной страной трансформации, которая достигла похожих темпов развития, была Словакия (2,5% в год).

Рост ВВП в странах Центральной и Восточной Европы за 1990-2018 гг.

Страна	Средний годовой темп роста 1990-2018	ВВП в 2018 г.		
		1989 = 100	2004 = 100	2010 = 100
Польша	3,2	246	172	131
Болгария	0,9	128	153	121
Хорватия	0,4	113	116	109
Чехия	1,7	165	144	120
Эстония	2.0	178	144	135
Литва	1,0	132	152	133
Латвия	0,9	129	143	132
Румыния	1,6	157	161	134
Словакия	2,5	202	169	126
Словения	1,8	169	130	115
Венгрия	1,6	157	126	122
EC-15 ^a	1,3	147	118	112

^a Средневзвешенное значение

При исчислении показателей роста на основе 1989 = 100 использовались исторические данные Европейского банка реконструкции и развития (ЕБРР) до 1989 г. Источник: собственная разработка SGH в Варшаве на основании данных Eurostat, Европейской Комиссии и Центрального статистического управления Польше.

После вступления Польши в ЕС ВВП страны увеличился на 72% (средние годовые темпы роста 4,2%). Как и во весь период системной трансформации, наша страна была в этом отношении лидером в группе новых стран-членов ЕС (подобный результат был тогда у Словакии – 69%). Одновременно темпы роста Польши были также значительно выше по сравнению со странами ЕС-15. Стоит также подчеркнуть, что за 2004-2018 гг. все страны ЦВЕ-11, за исключением Хорватии, достигли высших темпов экономического роста, чем экономики ЕС-15 в среднем, что было однозначно сокращению исторического разрыва в уровне благосостояния по сравнению к Западной Европе.

Процесс реальной конвергенции происходил в Польше быстрее, чем например в Португалии и Греции. По сравнению к Греции Польша полностью ликвидировала разрыв в развитии в 2015 г., и в следующие годы опередила ее в отношении уровня подушевого ВВП. Вполне вероятно, что этот сценарий повторится в ближайшие годы в отношении Португалии. Такой сценарий подтверждается последним прогнозом МВФ, согласно которому, учитывая измеряемый таким образом уровень благосостояния, Польша опередит Португалию уже в конце 2019 г.

Прогнозы ликвидации разрыва в уровне благосостояния для Польши – оптимистические. Если средние тенденции роста за период после вступления Польши в ЕС не изменятся, наша страна за 14 лет (считая с 2018 г) достигнет среднего уровня благосостояния на душу населения в странах ЕС-15. Чтобы достичь уровня благосостояния Германии, потребуется 21 год.

МАРИУШ ПРУХНЯК, квалифицированный доктор экономических наук, начальник Кафедры Экономики II SGH Варшавского университета экономики и заместитель декана лицензиатуры

МАРИЯ ЛИССОВСКА, квалифицированный доктор экономических наук, экстраординарный профессор в Отделении экономики развития и экономической политики SGH Варшавского университета экономики

ПЁТР МАЩИК, доктор экономических наук, старший преподаватель в Кафедре экономики II SGH Варшавского университета экономики

РЫШАРД РАПАЦКИ, ординарный профессор в Кафедре экономики II SGH Варшавского университета экономики

АЛЕКСАНДЕР СУЛЕЕВИЧ, квалифицированный доктор экономических наук, экстраординарный профессор в Кафедре экономики II SGH Варшавского университета экономики

SGH
 Warsaw School of Economics

SGH формирует лидеров

Экономическая ситуация и конъюнктура банковского рынка в Центральной и Восточной Европе

Прогнозируемое год назад снижение экономической активности в Центральной и Восточной Европе становится реальностью. Замедление почти незаметно в изменениях уровней переменных, анализируемых в рамках классического цикла, что вероятно успокаивает политиков, ответственных за экономику.

Банковский сектор немного лучше воспринимает общую экономическую ситуацию в стране, чем условия ведения банковской деятельности.

Прогнозируемое год назад снижение экономической активности в Центральной и Восточной Европе становится реальностью. Тренды, заметные осенью 2018 г. прежде всего в качественных данных, собранных в ходе исследований конъюнктуры тестовым методом, становятся заметными также в количественных данных, собираемых статистическими органами. Стоит однако подчеркнуть, что замедление почти незаметно в изменениях уровней переменных, анализируемых в рамках классического цикла, что может успокаивать политиков, ответственных за экономику. Несомненно однако прирост этих переменных за очередные месяцы уменьшается.

Очевидные симптомы замедления заметны в отклонениях переменных от долгосрочного тренда. Значения циклических компонентов, выделенных из них как в Европейском союзе, так и в некоторых странах Центральной и Восточной Европы падают, что означает, что эти переменные проходят фазу падения в цикле отклонений (цикле роста). Это заметно во всех исследуемых переменных: внутреннем валовом продукте, проданной продукции производственной промышленности, потреблении домашних хозяйств, инвестициях, а также показателях конъюнктуры. Анализ циклических компонентов исследуемых переменных позволяет выделить их из верхних поворотных точек, означающих начало фазы падения цикла отклонений. Для большинства стран – это 2018 год. Анализ показывает сходство циклических отклонений в странах Центральной и Восточной Европы и Европейского союза. Показатели конъюнктуры даже на два квартала раньше предупреждали о грядущем замедлении, подтвердив полезность исследований конъюнктуры для мониторинга экономической активности.

Проведенный анализ указывает на следующие угрозы для экономического роста в регионе: общеевропейский характер замедления в экономической зоне ЕС, которое расширяется на отдельные страны Центральной и Восточной Европы, поддерживание роста главным образом благодаря потреблению, что дает краткосрочные результаты, уменьшение

Иллюстрация 1. Общая ситуация польской экономики независимо от ситуации финансового сектора

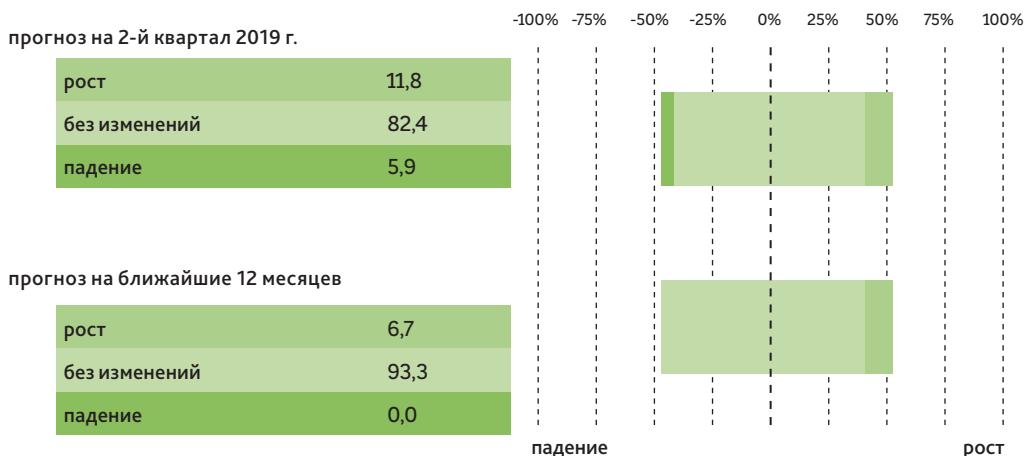
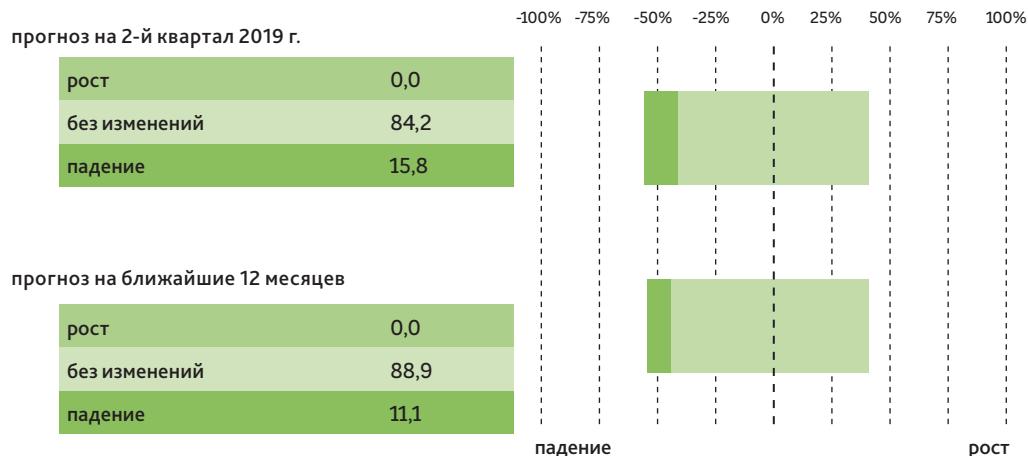

Иллюстрация 2. Общая ситуация финансового сектора на фоне польской экономики

Источник: собственная разработка на основании данных IRG SGH.

инвестиций, прежде всего частного сектора, являющихся источником долгосрочного роста производства экономики.

Одним из первых симптомов изменений конъюнктуры может быть кредитная активность сектора предприятий. Банковский сектор, отвечавший за этот процесс, неоднократно мог быть использован для оценки настроений и возможных изменений в экономической конъюнктуре. В кризисных ситуациях наблюдается обратная связь между банками и экономикой. Финансовые кризисы многократно углубляли процессы рецессии, а экономическое замедление часто вызывало ухудшение ситуации банковского сектора. В настоящее время банковский сектор немного лучше воспринимает общую экономическую ситуацию в стране, чем условия ведения банковской деятельности.

Особого внимания заслуживает изменчивость восприятия банками будущей конъюнктуры. Такая ситуация продолжается уже около пяти лет. За это время Европейский союз провел много реформ с целью повышения безопасности и стабильности банковского сектора, создав органы и нормы банковского союза. Также в Польше, несмотря на большой темп развития экономики, банки уже некоторое время делают упор на повышение собственного капитала и норматива достаточности капитала. Это ответ на ожидания законодательных органов.

С четвертого квартала 2008 г. большинство респондентов опроса о конъюнктуре банковского рынка постоянно предполагало, что наблюдаемая экономической ситуация в стране сохранится. Похожие взгляды заметны также в прогнозах на 2-й квартал 2019 г. Доля респондентов, ожидающих отсутствия каких-либо изменений экономической

ситуации в краткосрочной перспективе составляет 82,4% (иллюстрация 1). Остальные банки предполагают улучшение экономической ситуации (11,8%) или ее ухудшение (5,9%). В ближайший период следует ожидать удержания тренда экономического роста на похожем уровне. Долгосрочные прогнозы также указывают на то, что текущая ситуация не изменится (93,3% – без изменений, – рост).

В настоящее время процент банков, негативно оценивающих ситуацию финансового сектора, превышает долю тех, кто оценивает ее позитивно. Доля респондентов, полагающих, что ситуация сектора в краткосрочной перспективе не изменится, составляет 84,2%, а остальные респонденты указывают на ухудшение ситуации финансового сектора в ближайшее время (иллюстрация 2). Долгосрочные прогнозы похожи – 88,9% респондентов предполагает, что изменений не будет, а 11,1% – что ситуация станет хуже.

ЭЛЬЖБЕТА АДАМОВИЧ, ординарный профессор, директор Института экономического развития SGH Варшавского университета экономики

СЛАВОМИР ДУДЕК, доктор экономических наук, аспирант в Институте экономического развития SGH Варшавского университета экономики

ЭВА РАТУШНЫ, доктор экономических наук, аспирант в Институте экономического развития SGH Варшавского университета экономики

КОНРАД ВАЛЬЧИК, доктор экономических наук, заместитель директора Института экономического развития SGH Варшавского университета экономики

СТАНИСЛАВ КЛУЗА, доктор экономических наук, старший преподаватель в Кафедре количественной экономики SGH Варшавского университета экономики

Стратегии развития обслуживания мобильности в Центральной и Восточной Европе на фоне глобальных вызовов

Локальные власти должны строить системы городской мобильности таким образом, чтобы обеспечить жителям хороший доступ к общественным услугам, одновременно защищая городские бюджеты от чрезмерных расходов по строению дорог, а городскую среду – от деградации.

За последние годы все чаще слово «транспорт» заменяется «мобильностью». Это вызвано желанием подчеркнуть два вопроса в теории транспортных систем. Первый вопрос – больший акцент на потребности пользователей транспортной системы, связанные не только с желанием передвигаться, но и с более основной потребностью лучшего доступа к определенным услугам. Второй вопрос – это все отчетливее выражаемое значение неавтомобильных видов передвижения с целью удовлетворения этих потребностей, что может показаться парадоксальным, учитывая растущее преобладание и популярность автомобилей, но также растущее количество связанных с ними проблем.

Поскольку решение проблемы поездок на работу, в школу или в вуз, согласно классическим парадигмам транспорта, ведет прежде всего к облегчению поездки, например путем строения дорог, линий метро или запуска автобусных линий, решение той же самой проблемы согласно парадигме мобильности ведет к поиску самого простого доступа к местам работы и обучения. Во-первых, ограничивается явление необходимости передвигаться на длинные расстояния. Этому может служить распространение информационно-коммуникационных технологий (ИКТ) и коворкинга, а также сокращение расстояний благодаря хорошему пространственному планированию (что увеличивает возможности добраться к цели пешком или на велосипеде для взрослых, детей и молодежи). Во-вторых, благодаря соответствующей локализации мест работы и обучения, расположению жилых домов вдоль эффективных линий транспорта, а также из-за эффективного формирования транспортной системы, включая линейную и узловую инфраструктуру.

Мобильность определяет простоту доступа к разным целям физического и общественного пространства – благодаря как соответствующей планировке средств передвижения в пространстве, так и эффективному формированию транспортной системы, учитывая неавтомобильные поездки, потребности лиц с ограниченными невозможностями и необходимость сократить вредное воздействие транспорта на окружающую среду. Следует принять во внимание условия, связанные со свободой выбора, общественным и экономическим воздействием (в том

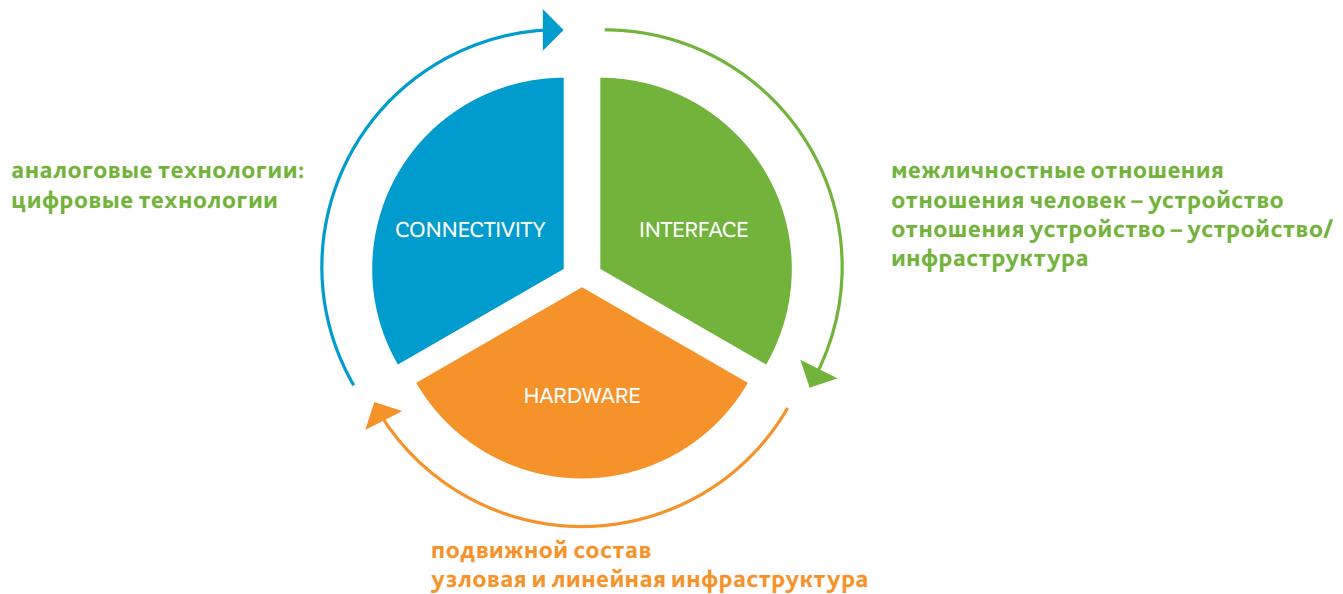
числе обеспечение доступа к работе, обучению и потреблению) и требования, связанные с защитой окружающей среды и климатом.

Предыдущие неудачи в области развития инфраструктуры ведут к выводу, что локальные власти должны строить системы городской мобильности таким образом, чтобы обеспечить жителям хороший доступ к общественным услугам, одновременно охраняя городские бюджеты от чрезмерных расходов по строению дорог, а городскую среду – от деградации.

Первая группа решений, обеспечивающих осуществление предположений устойчивой мобильности, связана с так называемым управлением спросом на транспорт (*Transport Demand Management, TDM*). К средствам этой группы относятся, между прочим, проектирование так называемых *mixed-use developments*, или кварталов, улиц и даже зданий, которые сочетают в себе разные функции: жилые, связанные с предоставлением услуг, рабочие, а также поликентрическое развитие, заключающееся в размещении возможно большего количества центральных функций (напр. вузов, средних школ) также в локальных (районных) центрах. Это естественным образом снижает потребность в транспорте, но одновременно никак не ограничивает доступа к общественным услугам, и даже его улучшает. Такое благоустройство очень эффективно, например в плане защиты от шума: пространство вдоль главных транспортных путей предназначается для нежилых коммерческих зданий, и таким образом они создают своего рода экран, защищающий расположенные дальше здания от шума. Противоположностью *mixed-used developments* являются однофункциональные кварталы, транспортное обслуживание которых очень сложно – движение в них очень усиливается на короткое время и направлено в одну сторону. Для этого строится очень дорогая инфраструктура с большой пропускной способностью, которая на самом деле используется лишь за несколько часов в сутки.

Вторая группа средств по обеспечению устойчивой мобильности связана с образованием конкурентоспособности общественного транспорта. Следует подчеркнуть, что эта привлекательность зависит прежде всего от частого, надежного движения средств транспорта и обеспечения короткого времени поездки. Эти черты легче всего сформировать в среде с высоким уровнем урбанизации, где существуют сравнительно высокие потоки пассажиров, и их потребности удерживаются почти целые сутки и во все дни недели. Дополнительно, на продолжительность поездки влияет также время, необходимое, чтобы добраться на остановку. Следовательно, основой образования привлекательности общественного транспорта является так называемое *Transit Oriented Development (TOD)* – направленность на пользователей

Три элемента системы обслуживания мобильности согласно концепции MaaS: связность (*connectivity*), интерфейсы в виде нематериальных активов и материальные ресурсы (*hardware*) в виде материальных активов.

Источник: собственная разработка SGH Варшавского университета экономики.

общественного транспорта, путем размещения линий выделенного железнодорожного транспорта в центрах городских районов. Примером могут быть жилые кварталы из 60-х, 70-х и 80-х годов прошлого века, построенные во всем регионе Центральной и Восточной Европы, как например Грюнвальд в Берлине и Урсынув в Варшаве.

За последние годы все более популярной становилась концепция Mobility-as-a-Service (MaaS). Иллюстрация представляет три основных элемента системы обслуживания мобильности согласно концепции MaaS: связность (*connectivity*), интерфейсы и материальные ресурсы (*hardware*). Эпоха цифровой трансформации создает условия для включения в сеть всех участников общественно-экономической системы, большинство из которых пользуется мобильными устройствами. Следовательно, они могут в любой момент и в любом месте одновременно участвовать в функционировании реального и виртуального мира. Все соединения между участниками, между человеком, оборудованием в постоянной локализации и мобильным устройством, в том числе средством транспорта типа «подключенный автомобиль» (*connected car*), и между мобильными устройствами и инсталляциями

(V2X) представляют собой своего рода интерфейсы. Их функционирование обуславливает качество и количество нематериальных активов (*intangible assets*). Процессы передвижения (когда человек выступает в активной роли производителя-потребителя мобильных услуг) и перевозок (когда человек выступает в пассивной роли потребителя мобильных услуг) осуществляются в реальном мире, созданном из материальных активов (*tangible assets*).

ИЗАБЕЛА ГРАБОВСКА, доктор экономических наук, адъюнкт в Отделении демографии SGH Варшавского университета экономики

МАГДАЛЕНА КАХНЕВСКА, хабilitированный доктор экономических наук, профессор в Кафедре туризма SGH Варшавского университета экономики

ВОЙЦИЕХ ПАПРОЦКИ, ординарный профессор, директор Института транспортной инфраструктуры и мобильности SGH Варшавского университета экономики

МИХАЛ ВОЛЯНЬСКИ, доктор экономических наук, адъюнкт в Кафедре исследований инфраструктуры и мобильности SGH Варшавского университета экономики

Экология (эко-инновации) в странах Центральной и Восточной Европы на фоне глобальных вызовов

Большинство стран ЦВУ, особенно страны-члены Европейского Союза, учитывают в своей политике необходимость развития эко-инноваций с целью защиты климата.

Изменение климата – это в настоящее время самая большая экологическая угроза для человечества. Растущий уровень эмиссий CO₂, несмотря на предпринимаемые международные усилия, направленные на сокращение эмиссий и предотвращение таким образом изменений климата и их опустошительного воздействия на межгосударственные отношения, экономическое развитие и качество жизни жителей Земли, вызывает необходимость усиленных поисков технологий с нулевыми выбросами.

В анализируемой группе государств очевидна институциональная разнообразность в области поддержки эко-инноваций. Фактором разделения служит членство в Европейском Союзе. В этой группе государств наиболее развита институциональная система поддержки для эко-инноваций направлена на поиск технологий получения энергии, эффективного использования энергии и транспорта с нулевым выбросом. В Болгарии осуществляется план развития технологии *The Innovation Strategy for Smart Specialisation (2014-2020)*. Реализуется также программа *Enhancing the energy efficiency in large enterprises*, финансируемая на основании операционной программы *Operational Programme 'Innovation and Competitiveness'* (2014-2020), в рамках которой большие фирмы получают поддержку для внедрения норм по устойчивому развитию и конкурентоспособной экономике. Инновационные действия в этой области должны проводиться согласно европейскому плану *Strategic Energy Technology Plan for Europe* (план SET).

В Хорватии действует ряд стратегических документов по развитию возобновляемой энергии и технологий с нулевыми выбросами. К ним относятся *Strategy of Education, Science and Technology, the Smart Specialization Strategy of the Republic of Croatia 2016-2020* и *Innovation Promotion Strategy of the Republic of Croatia 2014-2020*. Инструментами реализации стратегий, разработанных Хорватией, являются кластеры «Competitiveness clusters», которые объединяют малые и средние предприятия, исследовательские центры и местные власти.

Чехия признает потребность в инновациях в области технологий с нулевыми выбросами. Там установлена программа ТНETA, которая делает акцент на энергетический сектор. Ей управляет Чешское технологическое агентство. Программа разделена на суб-программы: исследования

в общественном интересе, стратегические энергетические технологии, долговременные технологические перспективы. Они опираются на приоритеты евросоюзного плана SET, однако программа ТНETA основана только на энергетике. В рамках осуществления программы ТНETA установлены центры компетенции «Competence Centres», такие как Competence Centre for Energy Recovery of Waste, Centre for Advanced Nuclear Technology (CANUT), Advanced Technologies for Heat and Power Generation, Centre for Research and Experimental Development of Reliable Energy, Centre for the Development of Technologies for Nuclear and Radiation Safety: RANUS – TD, а также National Energy Centre.

Эстония в свою очередь имеет стратегию по инновациям на 2014-2020 гг: *Knowledge-based Estonia*. Стратегия направляет технологические усилия на доставку электроэнергии, биомассы и транспортного топлива, эффективное использование энергии. Как небольшая страна, Эстония вписывается в программу SET, развивает сотрудничество в регионе Балтийского моря в рамках Nordic Energy Research (EST 2018). Цель политики – поиск технологий, которые наиболее экономически эффективным образом снизят эмиссию CO₂ за 2012-2030 годы.

Латвия имеет стратегию *Research and Innovation Strategy of Latvia for Smart Specialisation — RIS3*, которая реализует цели, указанные в GDSTI2020. Одна из целей GDSTI2020 – повышение конкурентоспособности промышленности. В RIS3, т.е. стратегии экономического развития, приняты «areas of smart specialization», означающие концентрацию ресурсов в областях, которые могут обеспечить преимущество.

Словакия вводит программы *Draft State R&D programmes for 2019-2023 with outlook to 2028*, которая включает следующие области действий: улучшение передачи и безопасности энергосистемы, smart grid (интеллектуальная энергосистема) и ядерная энергетика. Стратегической целью является промышленность с низким выбросом, обеспечение качественных, безопасных и эффективных ресурсов всех форм энергии, хотя подчеркивается, что ключевую роль играет электроэнергия. Словакия делает акцент на необходимость включения источников возобновляемой энергии и развития производителей-потребителей энергии.

Словения в свою очередь реализует за 2013-2020 годы политику *Slovenian Industrial Policy (SID)*, направленную на реструктуризацию энергетического сектора путем инноваций, чтобы сделать его более устойчивым и чтобы обеспечить лучшую интеграцию с международным бизнесом. В 2015 г. Словения приняла более подробную стратегию под названием *Slovenia's Smart Specialisation Strategy (S4)*, цель которой – укрепить инновации в экономике, в том числе в новых областях. Она направлена на поиск рыночных ниш.

Институциональная система в группе анализируемых государств-членов Европейского Союза действует хорошо. Это в большой степени производная требований, следующих из климатической и энергетической политики Евросоюза. В определенном смысле это производная членства этих стран в Евросоюзе, эффектом которого является обязанность принять действующие нормы закона, а затем участие в их внедрении. Политика Евросоюза и принятые обязательства решающим образом влияют на институциональные рамки их функционирования и цели, которых следует добиться.

В странах, не входящих в состав Евросоюза, в свою очередь труднее анализировать того типа институциональную систему, поскольку нормы в этой области еще не существуют; пока они на этапе подготовки, как например в случае Украины. В Украине создан фонд *National Energy Efficiency Fund*, направленный на повышение энергетической эффективности многосемейных и односемейных домов. Это имеет ключевое значение для повышения энергетической безопасности Украины, поскольку это позволяет сократить потребление газа в строительном секторе. Следовательно, в этом случае целью является не создание конкурентного

преимущества, а сохранение основной ценности для Украины, которой является безопасность. Была также введена *Road Map on Renewable Energy developing 2020* (RMRED 2020), приоритет которой – введение солнечной и ветровой энергетики. Вследствие осуществления программы RMRED 2020 доля возобновляемых источников энергии в производстве солнечной энергии увеличится до 11% до 2020 г. С 2014 года размер вложений составил 2 млрд евро, а в самом 2018 году – 800 млн. Парламент работает над сборником норм по аукционной системе, биодизельному топливу, электрическим автомобилям и когенерации. Они должны быть приняты в 2019 году.

Кшиштоф Ксенжпольски, доктор гуманитарных наук, адъюнкт в Кафедре государственной политики SGH Варшавского университета экономики

Витольд Вилиньски, квалифицированный доктор экономических наук, экстраординарный профессор в Отделении конкурентоспособности SGH Варшавского университета экономики

Павел Бартощук, квалифицированный доктор, адъюнкт в Отделении деловой среды SGH Варшавского университета экономики

Почему SGH?

- SGH – это государственный вуз
- SGH – лидер рейтингов экономических вузов в Польше.
- Выпускники SGH зарабатывают значительно больше по сравнению с выпускниками других вузов.
- Студенты SGH легко находят работу – постоянную или с неполной занятостью.

- Богатое и интересное образовательное предложение.
- Процент выпускников SGH, у которых уже есть работа, выше, по сравнению с выпускниками других вузов.
- Расходы на жизнь и высшее образование в Варшаве меньше, чем в других странах Западной Европы.

Состояние здоровья и получение услуг по уходу за пожилыми людьми в странах Центральной и Восточной Европы

Страны с наибольшей долей людей, не получающих услуг по уходу, это Венгрия, Польша, Словения или Эстония, для которых характерен фамилиаризм. Следует предпринять соответствующие действия по подготовке индивидуальных лиц и общества к демографической старости

Cначала 90-х годов XX в. в странах Центральной и Восточной Европы проходят глубокие демографические изменения, вследствие которых через 20 лет они станут демографически самыми старыми странами. Рост доли пожилых, в том числе престарелых, людей означает большую потребность в услугах по уходы за пожилыми людьми. Исследуемые страны характеризуются фамилиаризмом, т.е. моделью, согласно которой за пожилыми ухаживают главным образом в рамках неформальных сетей поддержки, иногда пользуясь также формальной поддержкой.

Исследуемые страны различаются в плане степени процесса старения населения, состояния здоровья пожилых людей и степени удовлетворения их потребностей по уходу. Результаты анализов показали, что сравнительно лучшее состояние здоровья имеют пожилые жители Чехии и Словакии, хуже в Польше, Эстонии, Словении, Хорватии и Румынии.

Различие между потребностями по уходу, связанными с состоянием здоровья, степенью инвалидности и получаемыми услугами по уходу и поддержкой, создает **разрыв в потребностях в уходе**, то есть неудовлетворенные потребности в уходе. Разрыв в потребностях в уходе можно определить на двух уровнях. Первый уровень – это неудовлетворенные семейной сетью и неформальной сетью поддержки потребности в уходе, то есть разрыв между потребностями индивидуального лица в уходе и их удовлетворением членами семьи и близкими (соседями, знакомыми, друзьями). Второй уровень – это разрыв, оставшийся после обеспечения ухода семьей и близкими, получения услуг по уходу, помощи неправительственных организаций, поддержки местного самоуправления и центрального правительства.

Таблица показывает оценочный размер разрыва в потребностях в уходе типа I и II для шести стран Центральной и Восточной Европы в виде доли лиц в возрасте 65 лет и старше, для которых были отмечены неудовлетворенные потребности в уходе.

Страны с наибольшей долей людей, не получающих услуг по уходу, это Венгрия, Польша, Словения или Эстония, для которых характерен фамилиаризм. Это означает, что уходом за пожилым лицом занимается прежде всего семья, а общественные учреждения оказывают поддержку, когда стадия

Разрыв в потребностях в уходе типа I и II в странах Европы (в %)

Страна	Разрыв в потребностях в уходе I	Разрыв в потребностях в уходе II
Чехия	10,7	10,4
Хорватия	14,7	14,6
Эстония	17,8	17,6
Словения	21,8	21,8
Польша	26,4	26,4
Венгрия	30,7	30,6

Источник: собственные исчисления SGH Варшавского университета экономики на основании данных из исследования SHARE (волна 4 – Венгрия, волна 6 – Хорватия, Эстония, Словакия, волна 7 – Польша, Чехия). Невзвешенные данные.

дисфункции уже продвинута. Заметно меньшие доли пожилых лиц с неудовлетворенными потребностями в уходе были отмечены в Хорватии (около 15%) и Чехии (около 11%). В Чехии, несмотря на ее принадлежность к группе посткоммунистических стран, разрыв в потребностях в уходе значительно меньше, чем в других странах этой группы, что размещает эту страну среди стран с социалдемократической моделью социальной политики. Социальная политика, осуществляемая в социал-демократических странах направлена на создание условий для обеспечения лучшего ухода за пожилым лицом. Государство не только поддерживает семью и попечителей, но также активно участвует в создании инфраструктуры и предоставлении пожилым людям услуг по уходу.

Прогнозируемый рост числа пожилых людей к 2050 и быстрое повышение числа престарелых людей, при настоящей системе ухода, опирающейся на семью, будет вызывать еще большую потребность в уходе. Следовательно, можно предполагать, что при отсутствии действий со стороны индивидуальных лиц, семей, государственных учреждений и рынка услуг по уходу в будущем разрыв в потребностях в уходе коснется еще большей части пожилых людей. По этому рекомендуется предпринять соответствующие действия, подготавливающие индивидуальные лица и общество к демографической старости.

АНИТА АБРАМОВСКА-КМОН, доктор экономических наук, аспирант в Отделении демографии SGH Варшавского университета экономики

ИРЕНА Э. КОТОВСКА, ординарный профессор в Институте статистики и демографии SGH Варшавского университета экономики

ВОЙЦИЕХ ЛОНТКОВСКИ, ассистент в Институте статистики и демографии SGH Варшавского университета экономики

ЗОФИЯ ШВЕДА-ЛЕВАНДОВСКА, доктор экономических наук, аспирант в Отделении социальной политики SGH Варшавского университета экономики

Роль оцифровки и современных технологий в повышении инновационности стран Центральной и Восточной Европы

Большинство экономик стран Центральной и Восточной Европы (ЦВЕ) все еще находится на этапе Экономики 3.0. Позитивное исключение представляют собой Эстония и Чехия. Предприятия из остальных стран ЦВЕ, включая Польшу, в небольшой степени вводят процессы автоматизации производства, использования 3D-печати, анализа больших данных и облачных вычислений.

В плане уровня инновационности экономики страны ЦВЕ в лучшем случае являются пока умеренными инноваторами.

Уровень инновационности стран ЦВЕ с точки зрения осуществления целей стратегии Европа 2020 сравнительно низок, особенно в области вложений в научно-исследовательские и опытно-конструкторские работы (НИОКР). В худшем положении в этом плане находится Румыния, где вложения в НИОКР составляют лишь 0,38% ВВП, несмотря на установленную высокую цель 2% в 2020 г. Высокую цель установила также Эстония (3%), и уже сейчас она предназначает для НИОКР больше всех стран региона, т.е. 1,44% ВВП. Довольно хороших результатов, (измеряемых темпом достижения цели) добиваются Словакия в Венгрия. Польша постепенно приближается к реализации установленных целей, однако в плане размера вложений в НИОКР, предполагаемая на 2020 г. 1,7-процентная доля НИОКР в ВВП кажется нереальной. В 2016 г. в Польше расходы по научно-исследовательским и опытно-конструкторским работам все еще составляли меньше чем 1% ВВП. В случае двух остальных показателей стратегии Европа 2020, т.е. процента молодежи, не продолжающей учебы и доли населения с высшим образованием, большинство государств региона ЦВЕ или достигло установленных целей, или приближается к ним.

Большинство экономик стран нашего региона все еще находится на этапе Экономики 3.0. Позитивное исключение представляют собой Эстония и Чехия. Обе страны добиваются уровня инновационности, конкурентоспособности, оцифровки значительно выше, чем остальные страны региона Центральной и Восточной Европы, часто также выше, чем страны ЕС-28 в среднем. Предприятия из остальных стран ЦВЕ, включая Польшу, в небольшой степени вводят процессы автоматизации производства, использования 3D-печати, анализа больших данных и облачных вычислений. Словакия, Болгария, Польша, Литва и Румыния – страны с наименее благоприятными условиями для развития цифровой трансформации. Возможно, что эти страны не смогут сблизить своих промышленностей к среднему уровню ЕС и добиться конкурентоспособности в условиях Экономики 4.0. Считается, что Венгрия, Литва и Эстония в умеренной степени способствуют такой

трансформации. У них есть шанс догнать страны ЕС-28, если они примут правильные решения в области промышленной политики.

Невозможно указать один суммарный показатель, измениющий все аспекты инновационности экономик. Учреждения, разрабатывающие эти показатели, пользуются многими разными мерами, как макроэкономическими, так и микроэкономическими. Следовательно, простые сравнения невозможны, но общий вывод таков, что страны ЦВЕ относятся в лучшем случае к группе умеренных инноваторов, хотя в некоторых областях наблюдается прогресс (напр. в Польше в плане благоприятной для инноваций среды). Можно также обобщить, что в большинстве стран нашего региона наблюдаются недостатки в сфере сотрудничества науки с бизнесом и низкий уровень академического предпринимательства, а также небольшая интернационализация исследований. Во многих странах проблемой является небольшая инновационность малых и средний предприятий. Это может следовать как из недостаточного количества средств для финансирования инновационных идей, так и слишком малых инвестиций в повышение цифровых навыков работников. Оптимистически настраивает факт сравнительно большой численности выпускников докторантур естественно-научных, инженерных и компьютерных факультетов в Польше, а также то, что в Польше на этих факультетах учится самое большое число женщин. Образование в области точных наук благоприятно с точки зрения цифровой экономики.

К решениям, которые могут помочь ускорить цифровую трансформацию предприятий экономик, относятся:

- Разработка и регулярное внедрение стратегии процесса цифровой трансформации;
- Поощрения для предприятий, стимулирующие инвестирование в НИОКР;
- Стимулирование академического предпринимательства в области цифровой трансформации;
- Совместные предприятия ученых с предпринимателями;
- Обеспечение субсидий для ученых и предпринимателей, предназначенных для инициатив, связанных с цифровой трансформацией;
- Увеличение роли частных средств (напр. в форме ангелов бизнеса или венчурных фондов) в финансировании инновационных решений;
- Усовершенствование процессов подбора и отбора персонала с навыками в области цифровой трансформации.

АНДЖЕЛИКА КУЗЬНАР, квалифицированный доктор экономических наук, экстраординарный профессор в Институте международной экономики SGH Варшавского университета экономики

ИОАННА ЖУКОВСКА, доктор экономических наук, адъюнкт в Отделении деловой среды SGH Варшавского университета экономики

Текущие тенденции в области оптимизации и уплотнения налоговых систем в странах Центральной и Восточной Европы

Состояние развития современных налоговых систем стран Центральной и Восточной Европы в плане налогообложения доходов не отличается значительно от механизмов, действующих в высокоразвитых европейских странах. В общем плане они чуть проще и мягче в фискальном отношении. Государства, которые, согласно расчетам Европейской Комиссии, сталкиваются (сталикивались) с проблемой самого большого разрыва по НДС, сделали в последнее время наибольшие усилия для уплотнения этой системы.

Эмпирическим отражением растущих проблем с эффективностью взимания НДС стал рост так называемого «разрыва по НДС». Он выражает разницу между теоретическими (исчисленными согласно самому популярному методу *top-down* на основании макроэкономических агрегатов) и реальными доходами от НДС. Так что его можно толковать как меру потенциальных (возможных к взысканию при определенных ставках НДС) доходов от этого налога. Необходимо однако заметить, что, кроме таких явлений, как налоговая преступность, уклонение от уплаты налога или теневой рынок «прорыв по НДС» отражает также последствия банкротства или ошибки по расчету налога. Кроме того, как всегда в отношении теоретических значений, на размер «прорыва по НДС» влияет принятая методология и предпосылки, а также ошибки в расчетах.

Обзор законодательных изменений в области норм по НДС, вводимых в странах Европейского союза за последние годы, ведет к выводу, что именно те государства, которые, по расчетам Европейской Комиссии, сталкиваются (сталикивались) с проблемой самого большого разрыва по этому налогу (самыми большими мошенничествами при возмещении НДС), сделали в последнее время наибольшие усилия для уплотнения этой системы.

Применяемые решения очень всесторонние и затрагивают разные сферы. Несомненно им способствует технологическое развитие (как и в случае VAT Control Statement или фискальных регистраторов). Следует также указать, что вводимые изменения непосредственно направлены на противодействие мошенничеству, учитывая способы действия нечестных налогоплательщиков. Нельзя также не заметить, что часть модификаций, осуществляемых в странах Евросоюза (в том числе в странах Центральной и Восточной Европы) имеет сходный характер (особенно если сравним чешские и словацкие нормы).

Состояние развития современных налоговых систем стран Центральной и Восточной Европы в плане налогообложения

доходов не отличается значительно от механизмов, действующих в высокоразвитых европейских странах. В общем плане они чуть проще и мягче в фискальном отношении. Это следует из признаваемой странами ЦВЕ необходимости адаптировать установленные, довольно простые механизмы, возникшие вследствие трансформации. Отсутствие продвинутой налоговой администрации и стремление добиться простой налоговой конкурентоспособности стали причинами принятия в этих странах простых механизмов, которые со временем осложнялись.

Главной современной тенденцией по развитию налоговых систем стран ЦВЕ является приспособление налоговых решений к юридическим стандартам, введенным Евросоюзом. Второе место занимают особые цели, разные в отношении отдельных государств, смысл которых однако можно свести к постепенному снижению обременения налогом обложением, поддержке инвестиций и научных действий способствующих росту, т.е. между прочим, улучшению прозрачности механизмов, уплотнению правил взимания налогов, что часто связано с более эффективной деятельностью налоговой администрации. Иногда, кроме защиты от налогового злоупотребления соседних государств появляются также нелояльные меры, направленные на захват части налоговой базы соседних государств. Последнее явление никогда не имеет официального характера.

Все наблюдаемые тенденции не отличаются значительно от механизмов, влияющих на налоговые системы государств-членов ЕС. В области тенденций, более свойственных Западной Европе, находятся решения, способствующие политике занятости и экологической политике. Эти явления будут вероятно в дальнейшей перспективе возникать также в странах Центральной и Восточной Европы.

ДОМИНИК Я. ГАЕВСКИ, кандидат юридических наук, доцент кафедры административного права ГУ Варшавского университета экономики

АЛЕКСАНДЕР ВЕРНЕР, кандидат юридических наук, доцент кафедры административного права ГУ Варшавского университета экономики

ТОМАШ ГЖИБОВСКИ, кандидат юридических наук, доцент кафедры административного права ГУ Варшавского университета экономики

ПЁТР КАРВАТ, кандидат юридических наук, доцент кафедры административного права ГУ Варшавского университета экономики

ЯРОСЛАВ ВЕЖБИЦКИ, кандидат юридических наук, старший преподаватель кафедры административного и финансового права ГУ Варшавского университета экономики

Сопоставление изменений, связанных с уплотнением налоговых систем в выбранных странах ЦВЕ.

Черта нормы / страна	Польша	Чехия	Словакия	Венгрия	Болгария	Румыния
Трансферное ценообразование						
Применение принципа <i>arm's length</i> (независимости сторон)	Да	Да	Да	Да	Да	Да
Значимость указаний ОЭСР	Нет имплементации, учет указаний при методах оценки	Нет имплементации, рекомендация налоговых органов по применению указаний	Пояснительный инструмент, без явной правовой основы	Ссылка на указания	Соответствие указаниям, без явной ссылки, отклонения	Ссылка на указания
Методы оценки дохода, предусмотренные в указаниях ОЭСР (OECD)	Да, нет иерархии	Да, нет иерархии	Да, нет иерархии	Да, нет иерархии	Да, иерархия, предпочтение метода CUP	Да, иерархия, предпочтение метода CUP
Документация ТЦ	Да, санкции	Да, санкции	Да, нет особых санкций	Да, санкции	Да, санкции	Да, санкции
GAAR (общая норма о противодействии налоговым злоупотреблениям)						
Объем имплементации	Широкий (определение отдельных терминов GAAR, особая процедура и органы)	Простой	Простой	Простой	Простой	Простой
Особая процедура	Да	Нет (кроме интерпретации доказательств)	Нет (кроме интерпретации доказательств)	Нет	Нет	Нет
Объем применения	Все налоги кроме НДС	Все налоги	Все налоги	Подоходный налог	Подоходный налог	Все налоги
Thin capitalisation (недостаточная капитализация)						
Объем имплементации	Широкий (редкие безопасные гавани)	Простой	Простой	Простой	Простой	Многочисленные безопасные гавани)
Контролируемые иностранные корпорации (CFC)						
Объем имплементации	Широкий	Простой	Простой	Простой	Простой	Простой
Exit tax (налог на выход)						
Объем имплементации	Простой	Простой (предусматриваются безопасные гавани)	Простой	Нет имплементации	Нет имплементации	Простой
Hybrid mismatches (гибридные несоответствия)						
Объем имплементации	Нет имплементации	Имплементация с 2020 г.	Имплементация с 2018 г.	Нет имплементации	Нет имплементации	Нет имплементации

Источник: собственная разработка SGH Варшавского университета экономики

Рынки труда в странах Центральной и Восточной Европы на фоне глобальных вызовов

Страны Центральной и Восточной Европы не оценивают возможностей, которые дает развитие человеческого капитала и рынка труда благодаря непрерывному образованию на протяжении всей жизни. Навыки детей и молодежи, а также взрослых, часто хуже, чем в странах ЕС и ОЭСР (OECD)

К 2040 году численность занятых в отдельных странах Центральной и Восточной Европы будет снижаться быстрее, чем в большинстве стран Западной Европы

Технологические изменения все больше влияют на рынки труда. Объем задач, выполняемых людьми и машинами или алгоритмами динамично меняется. Это вызов для рынков труда. Справиться с этим вызовом – означает развитие высокого качества рынков труда. С другой стороны, неприспособленность к изменениям, связанным с глобализацией и технологическими изменениями может вызвать рост дифференциации навыков, большее неравенство и поляризацию.

Другим важным вызовом, перед которым стоят страны Центральной и Восточной Европы, являются быстро сокращающиеся за ближайшие три декады трудовые ресурсы. В последнем десятилетии (2009-2018) в общей сложности в странах ЕС-28 численность населения трудоспособного возраста росла, хотя темп роста был ниже в странах ЦВЕ. В Болгарии, Литве, Латвии, Румынии наблюдалось снижение численности населения трудоспособного возраста. В следующих десятилетиях потенциальные трудовые ресурсы будут сокращаться. Это падение в странах Центральной и Восточной Европы будет значительно глубже, чем в Евросоюзе в целом. Уменьшение будет особенно сильно в перечисленных выше странах, но также в Польше, особенно после 2038 г.

Ответом на эти вызовы и меняющийся спрос на навыки будет улучшение структуры образования населения, что поможет приспособиться к вызовам рынка труда. Одновременно однако в странах Центральной и Восточной Европы довольно низка доля взрослых, участвующих в обучении и курсах. Очередным действием со стороны государственной политики является инвестирование в навыки детей и молодежи, а также взрослых, что улучшает человеческий капитал. Высокое качество человеческого капитала и навыки способствуют также повышению уровня использования человеческих ресурсов на трудовом рынке, измеряемого долей занятости.

Очень важны действия по выравниванию профессиональной ситуации женщин и мужчин. Разница между долями занятости женщин и мужчин низка в прибалтийских странах (4-8 пп), и значительно выше в вышеградских странах

(14-15 пп). В Польше доля занятости мужчин на 14.9 пп выше доли женщин. Эта разница снизилась в последнем десятилетии во всех странах Центральной и Восточной Европы кроме Румынии. Работающие женщины явно зарабатывают меньше мужчин. Скорректированная разница в оплате труда в 2014 г. составила от 15.7% в Венгрии до 24% в Литве. В Польше она достигла 16.8%, так что была довольно большая по сравнению к разнице по оплате труда женщин и мужчин в странах Западной Европы, но ниже разницы у большинства центрально-европейских соседей.

Страны региона Центральной и Восточной Европы будут наблюдать у себя быстрое падение количества потенциальных трудовых ресурсов, причем жители наиболее трудоспособного возраста (35-44 года) во многих странах реже имеют высшее образование. В этом плане позитивным исключением являются Эстония, Литва и Словения. Стоит однако отметить, что доля населения с высшим образованием в этой возрастной группе быстрее, чем в среднем в ЕС росла в Хорватии, Латвии, Литве, Польше и Словении. К недостаткам относится также количество взрослых, участвующих курсах и обучении, которое лишь в Эстонии незначительно превышает среднее значение в ЕС.

В странах региона также небольшая доля занятости жителей в возрасте 20-64 года (кроме Чехии и Эстонии), хотя во всех этих странах (за исключением Хорватии и Латвии) эта доля росла в последнем десятилетии быстрее, чем в странах ЕС-15.

Вызов для стран Центральной и Восточной Европы представляет собой также повышение уровня навыков молодежи и взрослых. Достижения 15-летних учеников превышают средние достижения в странах ОЭСР только в Эстонии, Польше и Словении, а в случае взрослых (учитывая математическое мышление) – в Чехии, Эстонии, Литве и Словакии (среди 6 стран ЦВЕ, принявших участие в исследовании). Навыки работы с компьютером и информационно-коммуникационной технологией только в Чехии превышают среднее для ОЭСР. Страны ЦВЕ, пропорционально уровню оплаты труда инвестируют в человеческий капитал, т.е. образование и здоровье меньше, чем в среднем ЕС, за исключением Литвы и Словении.

Также изменения в образовании вызвали или обнаружили ряд проблем и упущений, требующих исправления действующей до сих пор политики в области образования. Они касаются качества образования на всех уровнях (о чем свидетельствуют результаты исследований PISA или международные рейтинги вузов), социальные неравенства в системе образования (напр. Болгария, Польша), финансирование неадекватно возможностям государства (напр. Болгария, Румыния, Польша, Россия), плохая связь между образованием и рынком труда, небольшая международная мобильность студентов или пренебрежение экспертными знаниями в изменениях системы образования.

Изменение численности населения в возрасте 20-64 года в странах Центральной и Восточной Европы по сравнению со странами ЕС, 2009-2078

	2009-2018	2019-2028	2029-2038	2039-2048	2049-2058	2059-2068	2069-2078
EU 28	9,1%	-2,5%	-3,7%	-2,6%	-1,8%	-0,6%	-1,2%
BG	-5,2%	-10,5%	-9,9%	-12,1%	-9,7%	-2,4%	-5,5%
CZ	2,9%	-1,8%	-2,8%	-8,2%	-4,6%	1,2%	-2,6%
EE	3,3%	-3,5%	-3,5%	-5,9%	-7,5%	-0,8%	-4,2%
HR	1,9%	-7,3%	-5,7%	-6,3%	-5,6%	-5,2%	-4,9%
LV	-8,6%	-14,1%	-9,9%	-10,6%	-10,6%	2,0%	-2,5%
LT	-7,0%	-19,0%	-14,8%	-10,3%	-10,2%	0,3%	-0,8%
HU	2,5%	-5,2%	-4,4%	-7,2%	-4,3%	-2,2%	-1,6%
PL	5,1%	-7,1%	-4,6%	-10,4%	-10,5%	-4,3%	-5,5%
RO	-1,4%	-9,6%	-10,4%	-10,0%	-6,4%	-2,0%	-2,4%
SI	4,3%	-4,5%	-4,5%	-6,7%	-2,6%	1,0%	-1,9%
SK	7,9%	-4,6%	-4,0%	-9,2%	-8,0%	-2,6%	-3,7%

Источник: собственные исчисления SGH Варшавского университета экономики на основании данных Eurostat, в том числе прогноза EUROPOL 2015 (2019-2078)

Общества Центральной и Восточной Европы в недостаточной степени признают пользу, следующие из непрерывного образования, в том числе возможности эластичного выбора периодов и интенсивности учебы, приспособления темпа учебы, получения навыков, полезных по определенной специализации. Непрерывное образование на протяжении всей жизни дает также шанс устраниćть неравенства в области образования для лиц с ограничениями и недостатками. Непрерывное образование необходимо для получения знаний и навыков, ожидаемых работодателями, и дает шанс приобрести новые профессиональные компетенции и профессиональную мобильность.

Страны Центральной и Восточной Европы не используют полностью эти возможности. Это связано с рядом барьеров, которые препятствуют развитию непрерывного образования. К ним относятся:

- Недостаточный уровень формирования навыков и осведомленности о необходимости учиться на протяжении всей жизни в процессе формального образования, что снижает заинтересованность в услугах по образованию для взрослых.
- Коммерциализация многих форм образования взрослых и предложение услуг по образованию, направленных лицам, уже имеющим высокие навыки, и одновременно отсутствие предложения образовательных услуг

для находящихся в неблагополучном положении групп, напр. длительно безработных и исключенных из рынка труда, вследствие чего накапливаются образовательные неравенства.

- Неравное развитие образовательной инфраструктуры: образовательные учреждения для взрослых расположены обычно на экономически развитых и сравнительно богатых территориях, т.е. в городах, в то время как там, где образовательные упущения самые большие, их не хватает.

АНГЕШКА ХЛОНЬ-ДОМИНЬЧАК, квалифицированный доктор экономических наук, экстраординарный профессор и директор Института статистики и демографии SGH Варшавского университета экономики

ИЗАБЕЛА БУХОВИЧ, доктор экономических наук, аспирант в Институте социальной экономики SGH Варшавского университета экономики

ИГА МАГДА, квалифицированный доктор экономических наук, экстраординарный профессор в Кафедре экономики и демографии SGH Варшавского университета экономики

ВОЙЦИЕХ СТЕНХЛЫ, ассистент в Центре развития экономической науки SGH Варшавского университета экономики

ПАВЕЛ СТЖЕЛЕЦКИ, доктор экономических наук, аспирант в Отделении демографии SGH Варшавского университета экономики

АНДЖЕЙ ЖУРАВСКИ, ассистент в Центре развития экономической науки SGH Варшавского университета экономики

Лучшие практики бирж стран Центральной и Восточной Европы в области развития институциональной инфраструктуры, способствующей корпоративной социальной ответственности

Среди бирж стран Центральной и Восточной Европы, самое большое число лучших практик, применяемых биржами, чтобы поощрять политику КСО, а именно десять, было отмечено на фондовых рынках Литвы, Латвии и Эстонии, что связано с принадлежностью этих стран к глобальному объединению, частью которого является американский NASDAQ.

Чуть меньше – девять – лучших практик было отмечено на польской бирже.

Несмотря на привлекательность бирж влияет не только привлекательность котирующихся на них компаний, но также численность и структура инвесторов на фондовом рынке или уровень асимметричности информации. Развитие институциональной инфраструктуры, поощряющей социальную ответственность публичных компаний, может помочь биржам привлечь новых институциональных инвесторов, особенно субъекты, проводящие социально ответственные инвестиции (СОИ). Это особо важно в случае бирж стран Центральной и Восточной Европы, поскольку таких инвесторов там пока немного, а одним из барьеров развития этих бирж является ограниченный доступ к капиталу. Тем временем, на протяжении последних двух лет (между 2016 и 2018 годами) стоимость активов, управляемых в соответствии с принципом СОИ, повысилась, по данным Global Sustainable Investment Alliance, почти на треть (с 22,9 трлн долларов США до почти 30 трлн долларов США). Больше половины этих активов было инвестировано в публичные компании. Рост численности социально ответственных инвесторов ведет также к положительным изменениям в структуре компаний, находящихся на стороне спроса на рынке, что позволяет сохранить лучший баланс между обеспечивающими ликвидность спекулянтами и стабилизирующими рынок портфельными инвесторами.

Повышению привлекательности бирж способствует также понижение асимметричности информации. Вовлечение этих субъектов в продвижение корпоративной социальной ответственности и поощрение компаний к выполнению самых высоких стандартов в этой области может содействовать уменьшению этой асимметричности. Это происходит благодаря развитию системы независимой оценки компаний,

результаты которой общедоступны для инвесторов – роль носителей информации, учитывающих эффекты оценки разных аспектов деятельности предприятия играют этические индексы. Асимметричность уменьшается тоже тогда, когда эффективно распространяется среди компаний нефинансовая отчетность, особенно если она основана на указаниях Global Reporting Initiative, обеспечивающих лучшую достоверность раскрываемых данных и их сравнимость.

Среди бирж стран Центральной и Восточной Европы, самое большое число лучших практик, применяемых биржами, чтобы поощрять политику КСО, а именно десять, было отмечено на фондовых рынках Литвы, Латвии и Эстонии, что связано с принадлежностью этих стран к глобальному объединению, частью которого является американский NASDAQ. Чуть меньше – девять – лучших практик было отмечено на польской бирже. Эти четыре биржи стали лидерами по применению этого типа практик. Очередную группу создали биржи из Болгарии, Хорватии, Словении и Румынии. Болгарская биржа применяла семь лучших практик, остальные – шесть. Эти биржи можно определить как проявляющие инициативу. Меньшее количество лучших практик применяли рынки в Сербии, Беларуси, Венгрии, Македонии и Словакии – на биржах первых трех стран были отмечены по пять лучших практик, на двух последних – по четыре. Этую группу бирж можно назвать следующими за тенденцией. Наименее лучших практик применяли биржи в Чехии, Боснии и Герцеговине, Черногории и Украине. На чешской бирже были отмечены три практики, в каждой из балканских стран – по две, а на украинской – одна. Этую группу можно определить как нерешительную.

Лучшие практики, применяемые биржами, чтобы поощрять политику КСО среди котирующихся на них компаний, можно разделить на две основных категории. Первая из них включает действия, направленные на повышение уровня социальной ответственности самих бирж, вторая – инициативы, направленные непосредственно компаниям. Среди всех исследуемых субъектов преобладали практики, относящиеся ко второй категории.

Самой частой инициативой на всех биржах стран региона ЦВЕ было введение кодекса лучших практик, направленного котирующимся на бирже компаниям. Довольно популярна была также поддержка развития отчетности КСО публичных компаний и организация конференций по социальной ответственности бизнеса, что можно воспринимать как элемент образовательной деятельности бирж. К менее

популярным лучшим практикам из категории действий, направленных непосредственно компаниям, можно отнести курсы по КСО, а также разработку и публикацию обзорных отчетов по применению публичными компаниями разных практик в области корпоративной социальной ответственности. Инициативы этого типа были отмечены на менее чем половине бирж. Наименее популярной практикой этой категории было продвижение применения мер ESG (экологических, социальных вопросов и вопросов корпоративного управления).

Биржи стран региона ЦВЕ вводили также лучшие практики, направленные на повышение собственных стандартов КСО. Самой распространенной было сознание платформ оборота для компаний поменьше, с целью снижения барьеров доступа к капиталу для субъектов сектора МСП, ситуация которых в этом плане хуже, чем больших предприятий. Такие решения применялись на большинстве исследуемых бирж. Чуть меньше популярны были инициативы, заключающиеся в членстве в международных организациях по КСО (все биржи, на которых существовала эта практика, принадлежали к UN Sustainable Stock Exchange Initiative) и в подготовке и публикации собственных отчетов по КСО. Наименее распространены были следующие лучшие практики: предложение оборота специально обозначенными этическими продуктами (напр. зелеными облигациями) и введение индексов ESG. Последняя практика была отмечена только на трех биржах: на Варшавской фондовой бирже (Индекс RESPECT), Болгарской фондовой бирже (индекс CGIX) и Сараевской фондовой бирже (индекс SASX-BBI). В случае сараевской биржи один из критериев включения компаний в индекс предусматривает соблюдение ими правил шариата.

Биржи стран ЦВЕ отличаются друг от друга. Эти разницы касаются не только описанной выше численности применяемых лучших практик, но также их структуры. Учитывая критерию главного адресата инициатив по корпоративной социальной ответственности – сами биржи или

котирующиеся на них компании – рынки капиталов этих стран можно разделить на четыре группы: требовательные, сбалансированные, маячники и последыши. Это деление представлено на иллюстрации.

Группа бирж, определена как «требовательные», характеризуется преобладанием инициатив, адресованных компаниям. Эти биржи по-видимому придают меньшее значение повышению собственных стандартов КСО. К этим биржам относятся рынки в Хорватии, Словении, Сербии и Словакии. Очередная группа – «сбалансированные», то есть биржи, очень активные в области внедрения лучших практик, в отношении как их собственной социальной ответственности, так и котирующихся на них компаний. Эта группа включает биржи Польши и Прибалтики (Литва, Латвия, Эстония), а также Болгарии. Третья группа, «маячники» – это субъекты, которые пытаются являть собой пример. Они характеризуются преобладанием действий, направленных на развитие собственных практик в области КСО, при меньшем участии в инициативах, адресованных компаниям. К этой группе относятся биржи Румынии и Венгрии. Последняя, самая численная группа, это «последыши». В ней находятся биржи, в небольшой степени проявляющие заинтересованность своей собственной активностью в сфере КСО, которые также не внедряют в более широком масштабе лучших практик, адресованных котирующимся на этих рынках компаниям. Эта группа включает биржи Беларуси, Македонии, Чехии, Черногории, Боснии и Герцеговины и Украины.

АГАТА АДАМСКА, квалифицированный доктор экономических наук, экстраординарный профессор в Отделении управления корпоративными финансами SGH Варшавского университета экономики

ТОМАШ ДОМБРОВСКИ, квалифицированный доктор экономических наук, экстраординарный профессор в Институте управления ценностью SGH Варшавского университета экономики

ЯЦЕК ТОМАШЕВСКИ, доктор экономических наук, старший преподаватель в Кафедре рынков капиталов SGH Варшавского университета экономики

Деление бирж в Центральной и Восточной Европе по структуре применяемых лучших практик

Источник: собственная разработка SGH Варшавского университета экономики

Инвестиции как метод противодействия некоторым видам исключения в регионах и странах Центральной и Восточной Европы

Страны Центральной и Восточной Европы (ЦВЕ) признают ключевую роль государственных органов, в особенности применение финансовых мер или институциональных решений в достижении целей устойчивого развития
Инвестиции как метод противодействия исключению разные для каждого из указанных типов исключения

В настоящее время концепция устойчивого развития, обуславливающая сбалансированный экономический рост, уважение к окружающей среде и социальный прогресс, представляет собой основное правило, отраженное в основах международных договоров и политике ЕС, а также во всех стратегиях развития стран-членов, в том числе ЦВЕ. Анализ процессов развития и противодействие энергетическому, пространственному и финансовому исключению – это значительный вызов в области развития для стран этого региона.

С точки зрения энергетической обстановки ЦВЕ, **энергетическое исключение** представляет собой современный вид энергетической нищеты в этой группе стран. Самый большой масштаб проблемы наблюдается в Болгарии. Это государство, которое в наибольшей степени борется с проблемами отопления зданий и урегулирования платежей за эту услугу. Масштаб проблемы, не только в Болгарии, но и в других странах региона ЦВЕ, это эффект возрастной структуры зданий, особенно исторической жилищно-строительной политики. Методом противодействия энергетическому исключению являются инвестиции в термомодернизацию домов или механизмы институционального характера (напр. в Эстонии), способствующие таким инвестициям. Главным источником их финансирования, ввиду структуры собственности домов, являются государственные средства. Это показывает, что общая черта энергетического и пространственного исключения в регионе ЦВЕ – роль госсектора, который в обоих случаях может играть роль инициатора процесса и предпринимать умеряющие действия.

Особенность джентрификации в ЦВЕ – ее медленный темп и небольшая интенсивность изменений. Этот процесс ускорился в начале XXI века. К существенным факторам джентрификации в странах региона относятся вторичные инвестиции (напр. регенерация), первичные инвестиции (*new-build gentrification*), изменения собственности (приватизация и реституция), коммерциализация пространства. Сверх того, джентрификация в ЦВЕ часто принимает форму пунктовой джентрификации или коммерциализации, и ее главными участниками, в отличие от Западной Европы и Северной Америки, являются девелоперы и органы городского

управления. Средний класс, или творческий класс, не инициирует изменений из-за небольших доходов и отсутствия накопленного благосостояния, исполняет лишь роль потребителя проводимых изменений.

Последний обсуждаемый вызов в области развития в ЦВЕ – **финансовое исключение**. Несмотря на явный прогресс после системной трансформации в этих странах, это все еще серьезная проблема. Притом очевидны разницы в интенсивности исключения в отдельных исследуемых странах, где уровень проникновения банковских услуг варьируется от 58% в Румынии до 98% в Эстонии и Словении, что соответствует уровню значительной части стран Западной Европы. Из-за многочисленных аспектов включения (в том числе связи с процессами цифрового включения) и специфики процесса, предпринимаемые меры должны иметь всесторонний и долгосрочный характер. Существенную роль в этом процессе играют инвестиции, направленные как на исключенные лица и лица, которым угрожает исключение, так и на учреждения, предлагающие финансовые продукты и услуги. Очевидно, что активное сотрудничество частного и государственного секторов, а также создание соответствующей институциональной среды, имеет ключевое значение для эффективности программ. Как и в случае энергетического и пространственного исключения, роль госсектора – двойная, потому что его задачи включают также контроль за правильным использованием инвестированных средств.

Подводя итоги, инвестиции как метод противодействия исключению – разные для каждого из указанных типов исключения. В случае энергетического исключения ключевым инвестиционным вопросом является сам приток капитала для финансирования термомодернизации. При пространственном исключении инвестиции играют значительную роль в отношении способа преобразования восстанавливаемых территорий, чтобы защитить их от джентрификации. В случае финансового исключения инвестиции связаны с умелым участием в улучшении доступа к финансовым продуктам и услугами, то есть учетом среди бенефициаров программ также уязвимых групп (особенно тех, которым угрожает финансовое исключение).

Проведенное исследование показывает, что госсектор играет роль катализатора инвестиций, противодействующих всем обсуждаемым видам исключения. Очевидно, что страны ЦВЕ признают ключевую роль государственных органов, в особенности **применение финансовых мер или институциональных решений** в достижении целей устойчивого развития, предполагаемых государством. Примером в финансовом плане может быть совместное финансирование проектов по термомодернизации или повышение осведомленности о финансовых услугах. В институциональном плане – роль государственных органов в функции,

выполняемой городскими властями в процессе джентрификации, улучшение доступа к финансовым услугам или деятельность организаций, таких как KredEx. Можно даже сказать, что без государственной поддержки достичь этих целей было бы по крайней мере очень трудно.

Имея это в виду, в качестве рекомендации для экономической практики следует прежде всего указать на необходимость продолжать участие госсектора в инвестировании, противодействующем выбранным видам исключения в странах ЦВЕ. Одновременно, ради увеличения масштаба инвестиций, стоит рассмотреть вовлечение, в большей чем до сих пор степени, частных инвесторов, путем государственно-частного партнерства. Это вероятно позволило бы значительно быстрее добиться целей устойчивого развития. В связи с этим может однако возникнуть проблема нежелания частных инвесторов участвовать в делах с низкой рентабельностью. Поэтому было бы обосновано заранее подготовить

список индивидуальных стимулов для таких предпринимателей. Из-за сложного характера этой проблемы и цели настоящей работы, она не подлежит здесь подробным обсуждениям. Несмотря на это, следует ее указать как потенциальную проблему, воздействующую на эффективность действий.

ХОНОРАТА НЫГА-ЛУКАШЕВСКА, доктор экономических наук, аспирант в Институте международной экономики SGH Варшавского университета экономики

ГРАЖИНА ВОЙТКОВСКА-ЛОДЕЙ, хабилитированный доктор экономических наук, экстраординарный профессор в Отделении Европейского союза SGH Варшавского университета экономики

ПАВЕЛ СТЖЕЛЕЦКИ, доктор экономических наук, аспирант в Отделении европейского союза SGH Варшавского университета экономики

ЭВА ЦИХОВИЧ, доктор экономических наук, аспирант в Институте социальной экономики SGH Варшавского университета экономики

Обучайтесь на самых популярных направлениях

НПРАВЛЕНИЯ БАКАЛАВРИАТА

- Управление (PL)
- Management (EN)
- Финансы и бухгалтерский учет (PL)
- Global Business, Finance and Governance (EN)
- Количественные методы в экономике и информационные системы (PL)
- Международные экономические отношения (PL)

НПРАВЛЕНИЯ МАГИСТРАТУРЫ

- Finance & Accounting with ACCA qualification
 - уникальная программа в сотрудничестве с компанией EY с возможностью получения международного сертификата ACCA (EN)
- International Business (EN)
- Управление (PL)

Система поддержки стартапов в странах Центральной и Восточной Европы

Эстония и Польша – лидеры развития систем поддержки стартапов в Центральной и Восточной Европе.

Стартапы, воспринимаемые как организации, ищащие повторяющейся и масштабируемой модели бизнеса, считаются одним из источников экономического роста. Благодаря создаваемым ими рабочим местам и их участии в обмене товаров и услуг повышается доля инновационных отраслей экономики. Следовательно, развитие среди стартапов – это сегодня ключевой элемент инновационной политики для все большего числа стран.

Как на этом фоне выглядят страны Центральной и Восточной Европы? Отдельные страны были проанализированы в плане зрелости системы поддержки, учитывая 10 факторов, составляющих систему поддержки стартапов, в том числе социально-экономическое развитие, налоговые системы, защиту интеллектуальной собственности, академическое предпринимательство и программы поддержки предпринимательства правительственные агентства и положение венчурных фондов.

Уровень экономического развития Центральной и Восточной Европы во многих аспектах отличается от стран западной Европы. Это существенно влияет на воспринимаемую потенциальную привлекательность рынка и его емкость, и тем самым на решения об учреждении фирм и направлениях экспансии стартапов. С точки зрения ожиданий стартапов к институциональной среде значение имеют прежде всего налоговые стимулы, сокращение бюрократии и поддержка в получении капитала. Страны региона предприняли ряд мер, благоприятных для предпринимателей и инвесторов. Однако, ключевым вопросом остается стабильность налогового закона, которая в части анализируемых стран проблематична. Негативным примером является Польша, ведущая в ЕС в плане числа и объема создаваемых нормативных актов. Наиболее стабильное законодательство в Центральной и Восточной Европе имеют Литва и Эстония. Налоговые системы стран Центральной и Восточной Европы в исследуемый период (2004-2008 гг) подвергались многочисленным изменениям и модификациям, в результате которых были введены, между прочим, налог на выход, положение об избежании двойного налогообложения, обязанность отчитываться о налоговых схемах, механизм раздельной оплаты НДС или налоговые стимулы, касающиеся расходов по НИОКР. Ни одна из стран региона не ввела однако комплексных налоговых решений, относящихся только к стартапам, хотя многие государства начали работать над такими решениями.

Инновационные предприятия в Центральной и Восточной Европе делают все больший акцент на защиту и использование интеллектуальной собственности. В условиях экономики, основанной на знаниях, именно нематериальные активы являются основным источником конкурентного преимущества.

Наибольшее количество патентных заявок среди исследуемых стран было подано Словенией (48 заявок на 1 млн жителей), затем Эстонией (35 заявок на 1 млн жителей) и Чехией (23 заявки на 1 миллион жителей). Польша тоже занимает сравнительно высокое место с 14 заявками на 1 млн жителей, поданными в Европейское патентное управление. Важным критерием, свидетельствующим об эффективности системы, является, кроме числа заявок, продолжительность их рассматривания. Самое короткое время это занимает в Литве – только 5 месяцев. Самое долгое время приходится ждать предпринимателям в Болгарии (60 месяцев!) и в Хорватии (58 месяцев).

Вследствие роста значимости интеллектуальных ресурсов роль исследовательских и научных учреждений как главных источников инноваций в экономике становится все важнее. Достаточно взглянуть на центры стартапов в Европе (Лондон, Париж, Копенгаген, Берлин), чтобы заметить их совпадение с активностью важнейших академических центров. Классические концепции функционирования университетов уступают место концепции предпринимчивого университета, который принимает активную роль, реагируя на изменения, происходящие в окружении. Исследования показывают, что среди стран региона, самого высокого уровня интеграции предпринимательства с программами образования добилась Эстония. Чтобы исследовать степень осуществления концепции предпринимчивого университета, в лучших учебных заведениях региона был проведен практический анализ инструментов поддержки. Наилучших результатов достигли университеты из Польши, Эстонии и Словении. Принципы предпринимчивого университета в Центральной и Восточной Европе осуществляются в форме эксперимента регионального характера (приспособленного к системе и характеристике данного учреждения). Европейские вузы, несмотря на проводимые на очень высоком уровне исследования, не в состоянии на практике превратить их в инновации.

Очередной элемент среды, поддерживающий предпринимательство – правительственные агентства. Существуют разнообразные модели участия этих учреждений в поддержке развития стартапов. Наиболее обширно действуют правительственные органы в Эстонии. Агентство KredEx ведет деятельность, связанную с финансированием, и отвечает за образовательные проекты, проекты по менторингу, ускорению запуска стартапов и инкубаторам бизнеса. Эстония, Латвия и Литва поддерживают также привлекательный имидж для зарубежных инвесторов в стартапы, также посредством программ, таких как Startup Visa (упрощение получения вида на жительство и ведения бизнеса). Большая часть стран направляет свои усилия на деятельность агентств, связанных с финансированием. Особым элементом этих программ является создание фондов, которые активируют инвесторов, учитывая их недостаточную деятельность в Центральной и Восточной Европе. Если сравним деятельность венчурных фондов в Центральной и Восточной Европе к их деятельности в высокоразвитых странах, внимание привлекает ранний этап и большой потенциал дальнейшего развития этих фондов. Средняя стоимость

инвестиций венчурных фондов на одного жителя была несколько раз ниже в странах региона, чем в развитых экосистемах поддержки предпринимательства и инноваций.

В Центральной и Восточной Европе есть организации, объединяющие стартапы, имеющие развитые международные связи. Числа организаций кластеров разные в разных странах, но участие организаций с благотворительной для стартапов экосистемой всегда небольшое. Одним из важнейших инструментов, поддерживающих развитие стартапов, являются акселераторы, поддерживающие предпринимателей на начальном этапе деятельности. Среди стран Центральной и Восточной Европы наибольшее число акселераторов работает в Польше, Эстонии, Румынии и Украине. Масштаб однако недостаточен, так как в самом Лондоне существует больше акселераторов, чем в ведущих странах региона. Непосредственную институциональную поддержку для стартапов обеспечивают также «регулятивные песочницы» – новый инструмент для предприятий, опирающихся на новые бизнес-модели или технологии, неприспособленные к действующему правопорядку. В настоящее время регулятивные песочницы не используются в странах Центральной и Восточной Европы. Они существуют только в 2 странах (Литва, Венгрия). В Польше работа над созданием регулятивной песочницы была приостановлена на продвинутом этапе. Низок также уровень участия стран региона в поддержке инноваций путем государственных закупок. Государственное партнерство начинает появляться в стратегиях стран Центральной и Восточной Европы, но не хватает инструментов, позволяющих использовать инновационные решения, предоставляемые стартапами, в государственных учреждениях.

Результаты исследования позволили установить две ведущих страны по поддержке стартапов (Эстония, Польша) четыре восходящих звезды (Чехия, Литва, Словения и Венгрия)

и шесть развивающихся стран (Албания, Болгария, Хорватия, Латвия, Румыния, Словакия). Подробные результаты представлены в таблице.

РАФАЛ КАСПШАК, квалифицированный доктор экономических наук, экстраординарный профессор в Кафедре исследований потребительского поведения SGH Варшавского университета экономики

МАРЦИН ВОЙТЫСЯК-КОТЛЯРСКИ, квалифицированный доктор экономических наук, начальник Отделения международных стратегий SGH Варшавского университета экономики

АЛЬБЕРТ ТОМАШЕВСКИ, доктор экономических наук, аспирант в Кафедре стратегического управления SGH Варшавского университета экономики

МАРИУШ СТРОЙНЫ, доктор экономических наук, аспирант в Институте управления ценностью SGH Варшавского университета экономики, уполномоченный представитель ректора по вопросам трансфера технологии

МАЛГОЖАТА ГОДЛЕВСКА, доктор экономических наук, аспирант в Кафедре административного и финансового корпоративного права SGH Варшавского университета экономики

АННА МАСЛОНЬ-ОРАЧ, доктор экономических наук, аспирант в Отделении международных стратегий SGH Варшавского университета экономики

ТОМАШ ПИЛЕВИЧ, доктор экономических наук, аспирант в Отделении деловой среды SGH Варшавского университета экономики

БАРТОШ МАЕВСКИ, директор Центра предпринимательства и трансфера технологии SGH Варшавского университета экономики

МИРОСЛАВ ЛУКАСЕВИЧ, докторант в Кафедре стратегического управления SGH Варшавского университета экономики

КАМИЛЬ ФЛИГ, студент SGH Варшавского университета экономики

МИХАЛ ГАЛАГУС, студент SGH Варшавского университета экономики

АРКАДИУШ КАМИНЬСКИ, студент SGH Варшавского университета

экономики

АДРИАН МИХАЛЬЧУК, студент SGH Варшавского университета экономики

Элементы, составляющие системы поддержки стартапов в странах Центральной и Восточной Европы

Произведение оценки в рамках критерия от 1 (очень низкий уровень) до 5 (очень высокий уровень) и веса данного фактора

Фактор	Вес	Албания	Болгария	Хорватия	Чехия	Эстония	Литва	Латвия	Польша	Румыния	Словакия	Словения	Венгрия
Развитие	10,91%	0,33	0,33	0,44	0,44	0,44	0,33	0,55	0,55	0,44	0,44	0,33	0,55
Налоги	13,64%	0,27	0,27	0,41	0,55	0,68	0,68	0,68	0,41	0,41	0,41	0,55	0,41
ИС	9,09%	0,36	0,09	0,18	0,18	0,27	0,45	0,27	0,27	0,18	0,18	0,27	0,27
Образование	11,82%	0,12	0,35	0,35	0,47	0,59	0,35	0,24	0,59	0,24	0,35	0,59	0,35
Государственные агентства	8,18%	0,08	0,16	0,08	0,25	0,41	0,25	0,25	0,33	0,08	0,33	0,33	0,16
Акселераторы	12,73%	0,13	0,25	0,13	0,51	0,64	0,38	0,13	0,64	0,51	0,38	0,38	0,51
Регулятивные песочницы	6,36%	0,06	0,06	0,13	0,06	0,19	0,25	0,19	0,19	0,19	0,19	0,19	0,19
Кластеры/учреждения окружения бизнеса	8,18%	0,08	0,33	0,25	0,16	0,25	0,33	0,08	0,41	0,33	0,25	0,25	0,25
Государственные заказы на инновации	1,82%	0,05	0,05	0,05	0,04	0,09	0,07	0,05	0,05	0,05	0,05	0,05	0,04
Венчурный фонд	17,27%	0,17	0,52	0,35	0,69	0,86	0,86	0,52	0,86	0,52	0,35	0,35	0,69
Итоговая оценка	100,00%	1,66	2,43	2,36	3,35	4,42	3,96	2,95	4,30	2,95	2,93	3,28	3,42

лидеры

восходящие звезды

развивающиеся

Потенциал сельского хозяйства Центральной и Восточной Европы на фоне глобальных вызовов

Сельское хозяйство в странах Центральной и Восточной Европы (ЦВЕ) характеризуется значительным производственным потенциалом, который используется в сравнительно незначительной степени. У него также потенциал экспортной экспансии и занятия позиции существенного игрока на глобальном продовольственном рынке.

Сельское хозяйство региона ЦВЕ уже сегодня добивается хороших производственных результатов в пересчете на одного жителя. Например производство мяса на 1 жителя в регионе ЦВЕ составляет 76,7 кг (82,1% среднего уровня для ЕС-28), а уровень производства молока на жителя составляет почти 95% среднего производства ЕС-28.

Цель настоящей работы – попытка оценить потенциал сельского Хозяйства Центральной и Восточной Европы (ЦВЕ) на фоне потенциала Европейского союза. Предполагается, что группа этого региона включает страны ЕС этой части Европы (ЦВЕ-10), Украину и Беларусь. Этот пожалуй сомнительный критерий был принят, потому что сельское хозяйство страны региона, определенного таким образом, имеет много общих черт, как в климатически-природном плане, так и в плане направлений эволюции аграрной структуры, а также прошлого опыта. Дополнительно, все отчетливее выражаемые критические взгляды и мнения, относящиеся к глобализации сельского хозяйства и агробизнеса, в том числе к воздействию этого явления на окружающую среду, требуют перенаправления интереса в сторону возможности обеспечения пищевой безопасности, опираясь на региональные и локальные источники и системы.

Сельское хозяйство в странах Центральной и Восточной Европы характеризуется существенным производственным потенциалом, используемым в сравнительно небольшой степени, создавая таким образом выгодные возможности глобальной экспансии вследствие улучшения основных факторов производства, прежде всего в пользу повышенных ресурсов человеческого капитала и внедрения более современных организационных (эволюция аграрной структуры) и технологических решений (современные методы выращивания культур и животноводства).

Проведенные исследования позволяют сформулировать ряд подробных заключений:

- в странах ЦВЕ чрезвычайно быстро изменяется аграрная структура. Поскольку в период 2005-2016 гг. в странах ЕС-18 количество хозяйств упало на 18,5%, в странах ЦВЕ-10 оно уменьшилось на 26,2%. Эти изменения относятся также к сельскому хозяйству Украины. Только в Беларуси аграрная структура не изменяется,
- страны региона ЦВЕ характеризует разнообразие структуры собственности сельского хозяйства. Отличаются как минимум четыре разных модели: (1) белорусская, (2) украинская, (3) словацко-чешская и (4) центральноевропейская, относящаяся к остальным странам региона,

- анализируемый регион характеризуется высоким уровнем ресурсов рабочей силы в сельском хозяйстве, что свидетельствует об относительной отсталости его развития по сравнению с остальными странами ЕС,
- значительные ресурсы пахотных земель означают, что регион ЦВЕ располагает очень высоким (два раза выше) уровнем пахотных земель (ПЗ) в пересчете на статистического жителя. В 2016 г. этот уровень составил для региона ЦВЕ 0,65 га на человека, в то время как в среднем в ЕС-28 это было лишь 0,34 га на человека,
- самые большие разницы между сельским хозяйством ЦВЕ и ЕС-28 в целом видны в плане ресурсов и потока капитала. Чистая стоимость основных средств в среднем 3-4-кратно ниже остальных стран ЕС. Также инвестиционные затраты на основные средства ниже (уровень затрат на основные средства в регионе ЦВЕ в 2017 г. составил 86,2 евро/га ПЗ, а в ЕС-28 – 334,9 евро/га ПЗ),
- уровень текущих затрат (минеральные удобрения, использование пестицидов) близок к среднему ЕС-28,
- сельское хозяйство региона ЦВЕ уже сегодня добивается хороших производственных результатов в пересчете на одного жителя. Например, производство мяса на 1 жителя в регионе ЦВЕ составляет 76,7 кг, то есть 82,1% среднего уровня для ЕС-28. Уровень производства молока на 1 жителя в регионе составляет почти 95% среднего производства в ЕС-28.
- экспорт сельскохозяйственной продукции стран исследуемого региона составил в 2016 г. 16,5% экспорта ЕС-28, но торговое сальдо зеленой торговли для ЦВЕ составило в тот же самый период больше чем 161% сальдо ЕС-28. Это означает, что анализируемый регион имеет большой потенциал экспортной экспансии и занятия позиции значительного игрока на глобальном рынке продовольствия.

Проведенные исследования подтвердили, что страны региона ЦВЕ располагают значительным потенциалом сельскохозяйственного производства. Это важное заключение, учитывая, с одной стороны, растущую конкуренцию на продовольственном рынке и, с другой стороны, укрепление тенденции роста значения региональных и локальных сельскохозяйственных и продовольственных рынков в условиях увеличивающейся угрозы для окружающей среды, вызванной именно процессами глобализации. Чтобы стать существенным игроком на европейском продовольственном рынке, данный регион должен ввести очередные изменения в свое сельское хозяйство, как в плане аграрной структуры, так и организационной и технической модели. Суть не в унификации этой модели (что было бы практически невозможно), но в ее модернизации.

СТАНИСЛАВ КОВАЛЬЧИК, ординарный профессор в Отделении анализа рынков SGH Варшавского университета экономики

РОМАН СОБЕЦКИ, хабилитированный доктор, экстраординарный профессор и директор Института рынков и конкуренции SGH Варшавского университета экономики, декан Коллегии предпринимательства

SGH

Szkoła Główna
Handlowa
w Warszawie

Kształcimy liderów w odpowiedzi na wyzwania przyszłości

Nasi absolwenci wnoszą istotny wkład w życie społeczno-gospodarcze, biznes i społeczności, w których działają.

Dołącz do Klubu Absolwentów

- PODZIEL SIĘ WIEDZĄ I DOŚWIADCZENIEM jako mentor, trener lub prelegent
- ROZWIJAJ WIEDZĘ, KOMPETENCJE I NETWORKING poprzez spotkania, warsztaty, studia MBA, studia podyplomowe
- ZNAJDŹ PRACOWNIKÓW I ZAPREZENTUJ SWOJĄ FIRMĘ dzięki Serwisowi Kariera, Klubowi Partnerów, Klubowi Przedsiębiorców

Centrum Kariery i Relacji z Absolwentami
Szkoła Główna Handlowa w Warszawie
al. Niepodległości 162, 02-554 Warszawa
tel.: 22 564 94 72

✉ absolwenci@sgh.waw.pl
🏠 absolwent.sgh.waw.pl
🌐 facebook.com/SGHalumni

DORADZTWO SGH

Profesjonalne
usługi dla biznesu
i administracji

Rozwijaj swój biznes
wspólnie z ekspertami z SGH

BADANIA

Prowadzimy badania komercyjne z praktycznie wszystkich dziedzin ekonomii, finansów i zarządzania, a także podatkowe i prawne. Wykorzystujemy najnowsze dostępne metody i narzędzia analityczne. Nasi eksperci każdorazowo dostosowują metodykę badawczą do indywidualnych potrzeb klienta.

EKSPERTYZY

Opinie eksperckie specjalistów Szkoły Głównej Handlowej w Warszawie charakteryzują się precyzją, jakością oraz najwyższym poziomem merytorycznym. Logo SGH jest synonimem wiarygodności naszych ekspertyz.

CONSULTING

Usługi consultingowe świadczone przez uczelnię są powszechnie stosowaną praktyką w krajach wysoko rozwiniętych. SGH oferuje szeroki wachlarz usług doradczych dla przedsiębiorstw i instytucji działających w Polsce i za granicą. Zapewniamy kompleksowe usługi doradcze, charakteryzujące się wysoką jakością, a także elastycznym podejściem do potrzeb klienta.

CO NAS WYRÓŻNIA?

- UNIKALNE KOMPETENCJE
- NAJWYŻSZA JAKOŚĆ USŁUG
- PROFESJONALIZM

SKONTAKTUJ SIĘ Z NAMI

Centrum Przedsiębiorczości i Transferu Technologii SGH
e-mail: doradztwo@sgh.waw.pl

tel: +48 22 564 77 97
doradztwo.sgh.waw.pl